

Tadqiqot uz

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Crossref

№23

25 декабрь

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 23-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
7-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
23-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-7**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
23-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-7**

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 23-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 декабрь 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 89 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шохида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг туган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Раҳмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22. Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25. География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

*Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва
иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.*

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

1. Ro‘zmetova Nodira “TIL O‘RGAN – KELAJAKKA YUZLAN”	8
2. Xamroyeva Shahlo Mirdjonovna, Bozorova Fazila Sa’dullayevna MORFOANALIZATOR TUZISHDA AXBOROT BAZASI VA TAHLIL DASTURLARINING AMALIY AHAMIYATI	9
3. Jalolova Dilfuza Latifovna NEW TECHNOLOGICAL METHODS FOR STUDENTS TO IMPROVE THEIR SPEAKING SKILLS	11
4. Pardayeva Suluv Ahmatovna MAKTABDA ONA TILI DARSLARIDA MA’NODOSH SO‘ZLARNI O‘QITISHDA METODOLOGIK YANGILIKLAR	12
5. Qanoatova Nazokat Sotvoldi qizi “QARAMOQ” FE’LINING GAP AKTUAL STRUKTURASIGA TA’SIRI	14
6. Rofiqova Sitora Erkin qizi RUS TILINI O‘RGANISHNING AFZALIKLARI VA DUNYO MIQYOSIDA RUS TILINING O‘RNI	16
7. Saimova Khurshida Abdumajitovna MODERN TECHNIQUES AND METHODS OF TEACHING LISTENING IN ENGLISH LESSONS	17
8. Shodiyeva Gulchehra Ismatovna RUS TILI FANINI O‘QUVCHILARGA O‘QITISHDA ZAMONAVIY VA INTERAKTIV USULLARDAN FOYDALANISH	19
9. Rozmetova Z. Sh. LEXICOGRAPHIC ANALYSIS OF ‘INTERJECTION’ IN LINGUISTIC DICTIONARIES	20
10. Saidakbarova Saodat Parhadjanovna ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ИНСОН ХУЛҚ-АТВОРИНИ ИФОДАЛОВЧИ ГАСТРОНОМИК ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАР	22
11. Умидова Мехриноз Бекмуродовна МЕТОДЫ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	24
12. Abdullaeva Aziza Sadikovna, Erlepesova Aygul Kenesbaevna THE ROLE OF LISTENING IN TEACHING ENGLISH AND THE STAGES OF THE LISTENING PROCESS	25
13. М.А.Алланазарова ИНГЛИЗ ЛИНГВО МАДАНИЯТИДА БАЗИ КОНЦЕПТЛАРНИНГ ВЕРБАЛЛАШУВИ	27
14. Khodjaniozova Irina Atabayevna LEARNING ENGLISH THROUGH PLAYING GAMES	30
15. Qodirjonov Hasanboy Qodirjon o‘g‘li BADIY TIL VOSITALARI	32
16. Rajabova Oyshajon Hasanovna, Sobirova Hulkar Bahromovna ADABIY TA’LIMGA INNOVATSION YONDASHUV	35
17. Sobirjonova Saodat Umidbekovna INGLIZ TILI LEKSIKASINI O‘RGANISHDA QIZIQARLI O‘YINLARNING AHAMIYATI	37
18. Sobirova Shohida Sotimboyevna TEACHING READING SKILLS TO YOUNG LEARNERS	39
19. Temirova Dilnoza Shukhratova THE GENERAL PRICIPLES OF LEARNING ENGLISH.	41

20. Yakubova Dilfuzaxon Inomovna ONA TILI DARSLARIDA TEXNIK VOSITALARNING DOLZARBLIGI	42
21. Жўраев Сойибжон Рустамжонович АРАБ ТИЛИ БАЛОҒАТ ФАНИ ВА УНИНГ ШАКЛЛАНИШИ.....	44
22. Саидова Сурайе Салимовна МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ РАЗВИТИЯ.	46
23. Ярашов Шариф Жумаевич АМИР ХУСРАВ “ТЎҲФАТ-УС-СИҒАР” ДЕВОНИ ҒАЗАЛЛАРИДА “ДИЛ” ВА “ЖОН” ТИМСОЛЛАРИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ.	48
24. Nzamatdinova Dilfuza DĀSTANLAR TILDE TURAQLI TEŃEWLER	52
25. Хожанова ИндираТанатаровна ИОГАНН ВОЛЬФГАНГ ГЁТЕ ҲЭМ ТӨЛЕПБЕРГЕН МӨТМУРАТОВ ШЫҒАРМАЛАРЫ.....	55
26. Ахмедова Лола Примовна ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	57
27. Sobirov Elmurod ADABIYOT DARSLARINING TARBIYAVIY ANAMIYATI	59
28. Dushamova Ozoda Ro‘zmatovna, Rajabova Klara Qalandarovna FRANSUZ TILIDA SODDA PREDLOGLARNING O‘RNI.....	61
29. Fayziyeva Rano Abdusamadovna THE USAGE OF THE NOUN –FORMING SUFFIX -ER IN ENGLISH	63
30. Ҳамдамова Наргиза Жалиловна ОНА ТИЛИ ВА АДАБИЁТ ДАРСЛАРИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ УСУЛЛАРИ	64
31. Hayitmurodov Feruzjon Sheraliyevich TEACHING GRAMMAR TO YOUNG LEARNERS.....	65
32. Khusainova Dilrabo Ibragimjanovna, Rahmatova Umida Mirzaolimovna INNOVATIVE TEACHING METHODS IN THE TEACHING FOREIGN LANGUAGE	67
33. Nigina Kuziyeva: Radjabovna COMMUNICATION IS ONE OF THE IMPORTANT WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING	68
34. Гулсара Мирзаева Абдунасимовна МАКТАБДА ИНГЛИЗ ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ ИННОВАЦИОН УСУЛЛАРИ	69
35. O‘razmetova Muhabbat FRANSUZ TILINI O‘RGANISHNING USULLARI.....	70
36. Туреева Гульсара Арисовна, Абдирова Гулзада Сарсенбаевна ҚАРАҚАЛПАҚ КОМОНИМЛЕРИ (АЎЫЛ АТАМАЛАРЫ) ТАРИЙХЫНАН	71
37. Бобожонова Нилуфар ХОРАЗМ ҲУДУДИДА КЕЧГАН МИГРАЦИЯЛАРДА АНДРОНОВО МАДАНИЯТИНИНГ ЎРНИ.....	75
38. Туреева Гульсара Арисовна, Абдирова Гулзада Сарсенбаевна АБУ РАЙХАН БЕРУНИЙ МИЙНЕТИНДЕГИ УМЫТЫЛМАС АТАМАЛАР	78
39. Rajapova Ruzigul NEW METHODS OF TEACHING WRITING IN SECOND LANGUAGES.	80
40. Nabiyeva Husnida Saydaliyevna XALQIMIZNING ASL FARZANDLARI(GAP VA MATN. MATN QISMLARINI BOG‘LOVCHI VOSITALAR).....	81
41. Saidaxmedova Mohinur O‘ktam qizi, INTERESTING ENGLISH GRAMMAR GAMES	87

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

“TIL O‘RGAN – KELAJAKKA YUZLAN”

*Ro‘zmetova Nodira
Xorazm viloyati Urganch tumanidagi
23-sonli maktabning ingliz tili fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada nafaqat yoshlarni balki yoshi kattalarni ham chet tillarini bilishi va bu kelajak hayotda muvaffaqiyat kaliti bo‘lishining bir qancha muhim aspektlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Til olamiyondir, g‘ayri tili, akademik ehtiyoj.

Har tilni biluv emdi bani odamajondur,
Til vositai, robitai, olamiyondir,
G‘ayri tilini sa‘y qiling bilgali yoshlar,
Bilmakka oni g‘ayrat eting foida kondir.

(Avaz O‘tar)

XX asrda yashab ijod etgan o‘zbek adabiyoti namoyondalaridan biri Avaz O‘tar o‘zining til g‘azalida yoshlarni o‘z ona tilimiz bilan bir qatorda “g‘ayri tili” ya’ni xorijiy tillarni ham chuqur o‘rganishga chorlamoqda. Chet tillarini bilish yurtimiz rivoji, istiqboli va kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi yoritilgan.

Keling, chet tillarini o‘rganish qay darajada muhim ekanligini ko‘rib chiqaylik.

1. Til bilgan – el bilar.

Til o‘rganish kelajakdagi muvaffaqiyat kalitidir. “Til bor ekan yurtning kelajagi barhayot. Til bor ekan millat istiqboli nurli va charog‘on bo‘ladi.” -degan birinchi Prezidentimiz Islom Karimov. Alisher Navoiy esa tilga shunday ta’rif bergan:

Aytib sovumas tarona sen, sen,
O‘lib qurumas, xizona sen, sen.

2. Til o‘rganish – davr talabi.

Zamonaviy dunyoda zamonaviy kasblarni egallashning samarali yo‘llaridan biri chet tillarini o‘rganishdir. Zero, ilm-fan, kompyuter texnologiya, aviatsiya sohasi, turistik soha va diplomatik aloqalarning barchasi chet tiliga asoslangan.

3. Til bil – dunyoni kez va o‘rgan.

Chet tilini o‘rganish nafaqat yangi odamlar bilan uchrashish balki, yangi dunyoni kashf etish imkonini beradi. Agar siz chet tilini bilsangiz sizning akademik ehtiyojlaringizga mos keladigan maktab va universitetlarni topishingiz uchun juda ko‘p imkoniyatlar mavjud.

4. Chet tili-texnologiyalar tili

Ilmiy sohada yutuqlarga erishishning muhim cho‘qqilaridan biri chet tillarini mukammal bilish orqalidir.

5. Chet tillari asosan ingliz tili biznes tili.

Siz biznes egasi bo‘lasizmi, talabami yoki xodimmisiz, chet tili ish dunyosida juda muhimdir.

Biz bu sabablarni istalgancha davom ettirishimiz mumkin. Xulosa o‘rnida shuni aytmoqchimanki, “Qush uyasida ko‘rganini qiladi”. Ya’ni Oila-Maktab-Mahalla tizimiga asoslangan holda ish yuritishni joiz deb topdim. Qanday qilib? “Online Davra suhbat” orqali. Online davra suhbat o‘quvchilarning oila a‘zolari o‘rtasida tashkillashtirilib, viktorina savollariga asoslangan. Bu jarayonda nafaqat bilimlar mustahkamlanadi, balki “Aql yosh tanlamas” maqoli targ‘ib qilinadi. Zero yoshlikda olingan bilim- toshga o‘yilgan naqsh kabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Michael Schmitz, Leo Townsend, Introduction to Special Issue on “Group Speech Acts”, May 2020

2. Adrian Pable, Integrating linguistic relativity, Noyabr 2020

MORFOANALIZATOR TUZISHDA AXBOROT BAZASI VA TAHLIL DASTURLARINING AMALIY AHAMIYATI

*Xamroyeva Shahlo Mirdjonovna,
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti
universiteti doktoranti,
filologiya fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD)
Tel: 91 404 06 20
e-mail: hamroyeva81@mail.ru
Bozorova Fazila Sa'dullayevna,
Buxoro shahar 39-IDUM o'qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada ma'lumotni axborot-qidiruv tizimida qayta ishlashda lingvistik ta'minotning tutgan o'rni, ularning amalda qo'llanishi masalasi muhokama qilingan. SHuningdek, kompyuterda tabiiy tilga ishlov berishla lingvistik ta'minotning ahamiyati asoslangan. Lingvistik ta'minotning asosini tashkil etuvchi axborot bazasi va tahlil dasturining ahamiyati ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: lingvistik ta'minot, kompyuter lingvistikasi, morfologik analiz, axborot-qidiruv tizimi, axborot bazasi.

KIRISH. Kompyuter lingvistikasida ma'lumotlarni axborot-qidiruv tizimida qayta ishlash masalasi asosiy o'rinni egallaydi. Bu mashina tarjimasi, morfologik analizator, nutq sintezatori, til korpusi kabi barcha yo'nalishlar uchun bir xilda ahamiyatli. Ushbu yo'nalishlar barchasi lingvistik va dasturiy ta'minotga ehtiyoj sezadi.

ASOSIY QISM. To'liq matnli korpuslar bilan ishlash uchun "Korpusni boshqarish tizimi" ishlab chiqilgan bo'lib, olimlar "DikTUM-1" dasturiy vositasini korpus lingvistikasi vositalari majmui sifatida baholashadi [1;4]. Korpus birliklarini tahlil qilish va boshqarish "DikTUM-1" tizimi bilan amalga oshiriladi. Uning asosiy afzalligi matn va lug'atlardan olingan ma'lumotni manipulyasiya qiladi, tahlil o'tkazadi, leksikografik ishlovni amalga oshiradi. Tizim avtomatik ravishda matn/birlikni material manbai, uning hajmi, janri, nashr sanasini marker bilan belgilaydi. So'zshaklni grammatik, leksik, morfem va boshqa kategoriyalar asosida markerlaydi.

Tabiiy tilga ishlov berishda avtomatik markerlash/tahlil qilish dasturlarining amaliy ahamiyati keng. Masalan, shunday tizim yordamida "Gazeta matnlari korpusi" materiallari asosida gazeta matnlari janriy tasnifi tamoyillari (jumladan, turli publitsistik janrlarning tipik xarakteristikasi) ishlab chiqiladi; shu asosda janriy tasnif amalga oshiriladi. Bu esa ma'lum matn, turli janr, manbalarning taqsimlanishini ko'rsatuvchi ma'lum bir profilni topishga, matnda birlikni qo'llashning o'ziga xosligini kuzatishga sharoit yaratadi. Bunday amaliyotning o'tkazilishi avtomatik ravishda so'zshakl, lemma, asos va morfem modellarning alfavitli-chastotali, chastotali-taqsimlovchi (rus. chastotno-raspredeletelnye) lug'atlarning shakllanishiga olib keladi [1;6]. SHuningdek, DikTUM-1 tizimining ichki sistemalari ham mavjud:

1. *Morfo-Analizator* leksemalarni morfologik tahlil qilishga moslashgan.
2. *SegmMorf* so'zshakllarni morfologik tahlil qiladi.
3. *Lintez* matn birliklarini semantik markirovka qiladi; matnning mazmuniy tahlilini amalga oshiradi.
4. *PsiAn* semantik-psixologik tahlil qiladi.
5. *Lintez* kalit so'z va birikmalarni tanlaydi, avtomatik tarzda matnning tezaurusini shakllantiradi.
6. *Janr* kvantativ-stilistik tahlil olib boradi.

Grammatik kategoriyalar to'liq tavsifining morfoanalizator tuzishdagi ahamiyati. "RCO Morphology" morfologik analizatori tuzuvchisi A.Ermakov morfologik analizatorning ahamiyati haqida shunday fikrlarni keltiradi [2; 4]: "Zamonaviy dunyo haddan tashqari ko'p ma'lumotlar bilan to'lmoqda. SHuning uchun so'zlarni qayta ishlash masalasi, ayniqsa, internet materiallarining doimiy o'sishini hisobga olsak, juda dolzarb bo'lib qolmoqda". A.Ermakov morfologik analizatorning amaliy ahamiyati sifatida axborot-qidiruv tizimlarida so'zshaklning aniq analiz-sintezini amalga oshirish ekanligini ta'kidlaydi. "RCO Morphology" morfologik analizatorida analizator joylashgan internet sahifasida [3] turli tahlillarni amalga oshirish mumkin. Bunda amaliy

ahamiyatga erishish maqsadida “RCO Morphology” analizatorida algoritmlarning yana bir toifasi ishlab chiqilgan, kutubxonaga kiritilgan, u soʻz qidiruvini shakllantirish va kiritish qoidalariga asoslangan; soʻzlarni juda yuqori darajada ishonchlilik bilan tahlil qilish, mavjud algoritmlarni mukammallashtirishni taʼminlaydi, bu esa matndagi soʻz tabiati haqida turli farazlarni yaratishga imkon beradi. Ikki bosqichda algoritmlarni takomillashtirish bilan bir qatorda, morfologik lugʻatni doimiy ravishda tuzatish va kengaytirish ishi olib borilgan. Bugungi kunda morfologik analizatorning aniq ishlashi uchun morfologik lugʻatda taxminan 100000 soʻz (shuningdek, taxminan 3-4 million soʻz shakli) boʻlishi kerak [2]. Natijada lugʻat doimiy ravishda yangilanib boriladi. Masalan, “RCO Morphology” analizatori maʼlumotlar bazasini toʻldirish va tuzatish davomida faqat feʼllar orasida 3000 dan ortiq soʻz shakllari oʻzgartirilgan.

Morfologik analizator tuzishda asosiy ish lingvistik qoidalar tizimini kengaytirish, sozlash, shuningdek, lugʻatdagi xatoni bartaraf etishda koʻp mehnat resursi talab qilinadi. Morfologik analizatorga til leksikasining yuqori chastotali soʻzlari, tilda mavjud boʻlgan har qanday soʻzni qayta ishlashga oid qoidalar majmuini ishlatadigan algoritm kiritilishi kerak. Bundan tashqari, morfoanalizatorida turli taxminlarni inobatga olgan holda soʻz tahlili haqidagi farazlarni yaratishga imkon beradigan moslashuvchan sozlama boʻlishi talab etiladi. Bu esa modulni soʻz grammatik shaklining imlo bilan bir-biriga toʻgʻri kelganda omonimiyani bartaraf etish vositalari bilan birga ishlashga imkon beradi. RCO Morphology analizatori Windows uchun dinamik kutubxona (DLL) sifatida etkazib beriladi. Ushbu analizator soʻzni yuqori aniqlikda qayta ishlashni talab qiladigan axborot-qidiruv hamda tahlil tizimi ishlab chiquvchilariga moʻljallangan. Modul quyidagi afzallikka ega: (1) soʻz shaklining barcha grammatik xususiyatini (soʻz turkumi, grammatik maʼnolari va h.); (2) leksik-semantik toifani (ism, familiya, tashkilot, geografik nom) aniqlash, (3) soʻzning turli grammatik shakllarini meʼyoriy holatga keltirish, (4) barcha grammatik shakllarni aniqlash orqali imloni tekshirish. Ammo morfologik analizator 3-4 million soʻzshakldan iborat lugʻat/maʼlumotlar bazasi kabi bunday talab faqat flektiv til analizatorlariga xos. Aggilyutinativ tillarda aniq tahlilni amalga oshirish uchun “oʻzak va qoʻshimchalar lugʻati”, oʻzak va qoʻshimchalar qoʻshilishi natijasida hosil boʻladigan fonetik oʻzgarish, umumiy qonuniyatlar “grammatik lugʻati” talab etiladi. Aggilyutinativ tillarning morfologik analizatori uchun 3-4 million soʻzshaklni maʼlumotlar bazasiga kiritish yoki soʻzshakllar lugʻatini tuzishga ehtiyoj yoʻq.

XULOSA. Xulosa oʻrnida aytish lozimki, morfologik analizator tuzishda asosiy ish lingvistik qoidalar tizimini ishlab chiqish, lugʻatdagi xatoni bartaraf etishda koʻp mehnat resursi talab qilinadi. Shunday mehnatni qisqartirish va avtomatik tahlilni amalga oshirish uchun avtomatik tahlil vositalari talab qilinadi. Morfologik analizatorga til leksikasining yuqori chastotali soʻzlari, tilda mavjud boʻlgan har qanday soʻzni qayta ishlashga oid qoidalar majmuini ishlatadigan algoritm kiritilishi maqsadga muvofiq. Bundan tashqari, morfoanalizatorida turli taxminlarni inobatga olgan holda soʻz tahlili haqidagi farazlarni yaratishga imkon beradigan moslashuvchan sozlama boʻlishi talab etiladi. Bularning barchachi axborotni avtomatik tahlil qiluvchi tahlil vositalari tomonidan amalga oshiriladi. Oʻzbek tili soʻzshakllarini avtomatik tahlil qiluvchi tahlil vositasi yaratilsa, til korpusi, avtomatik tarjima, elektron lugʻatlar yaratish uchun maʼlumotlarni tahlil qilish va qayta ishlash jarayoni avtomatlashtiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Амиева А.М., Филимонов В.В., Сергеев А.П., Трасов Д.А. Инструменты корпусной лингвистики // <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/36257/1/ittsm-2016-34.pdf>

2. Ермаков А. Морфологический анализатор - основа поисковых систем // <https://www.kv.by/archive/index2004154301.htm>

3. www.rco.ru/product.asp.

NEW TECHNOLOGICAL METHODS FOR STUDENTS TO IMPROVE THEIR SPEAKING SKILLS

*Jalolova Dilfuza Latifovna
Navoi, Kiziltepa district, an
English teacher at school no: 13*

Annotation: This article will help the reader to improve their English speaking skills, literacy, speech focus on issues such as consistent development of skills, speech formation.

Key words: English speaking skills, literacy, practical work, training. Improving students'

English speaking skills is a child's first step in school day, the period of literacy training. Speech skills are consistent and regular as a result of practical work. That's why the teacher is English students' speech in each lesson on grammar from the language lesson attention should be paid to skills development. To master this skill, you must first speak be concise, simple, fluent, and meaningful. So, let's get started the main task of the English language course is to develop students' oral and written speech in education is considered. Related speech exercises in elementary school English teaching methods the types are practical, they are carried out without theory, on the basis of a clear plan:

- fluent perfect answer to a clear question;
- various vocabulary-enhancing exercises; - a student's creative story on an observation, picture, or topic. Except these, the use of speech technology-based speech exercises teaches children to think independently and enriches their speech with a new dictionary. Primary education is taught in English One of the didactic requirements is to regularly check how students are learning is calculated. State Education Standards for each stage of primary education in the curriculum there are individual requirements for students' knowledge, skills and abilities. Therefore, in four years, students write 40-50 words per minute, dictation, according to reading techniques is able to write a text of 35-40 words on the basis of the following requirements: - avoid scientific errors
- accuracy of explanations
- correct and accurate dictionary be given

Each lesson is for students the quality of knowledge, in turn, the extent to which it can use the skills being developed provides. This is the consistent testing of normative knowledge, skills and competencies based on the requirements. The test is primarily to help students learn new material to determine the readiness, the effectiveness of the methods and techniques used in the lesson allows. Oral and written forms of assessment of knowledge acquired in school practice widely used. English language proficiency test answer, test option, logical thinking, search, find, etc. mainly dictation, lexical-grammatical and word-formation, copying and science assignments are organized. Also, make sure you keep track of the miles you have and if and when they expire Depending on the nature, the same dictations and tests are repeated several times.

References:

1. A.D. Klimentenko, A.A. Mirolyubova/ Theoretical bases of methods of teaching foreign languages in the middle school 1981.

МАКТАБДА ОНА ТИЛИ ДАРSLARIDA МА'NODOSH SO'ZLARNI O'QITISHDA METODOLOGIK YANGILIKLAR

Pardayeva Suluv Ahmatovna
Surxondaryo viloyati Qiziriq tumani 9-sonli AFCHO'IMI
1-toifali ona tili adabiyot fani o'qituvchisi
+998-99-885-75-62

Annotatsiya: Ushbu maqolada ma'nodosh so'zlar (sinonimlar) talaffuzi, yozilishi bilan bog'liq bo'lgan o'z pedagogik tajribamda ishlatgan pedagogik texnologiyalar haqida yozmoqchiman. Sinonimlar bir-biridan qo'shimcha ma'no qirrasini, emotsional bo'yog'i, qo'llanilishi jihatidan o'zaro farqlanadi.

Kalit so'zlar: ma'nodosh so'zlar, grammatika, uslubiyat, til ifodaliligi, atama, predmet, didaktik material

Katta, ulug', buyuk, zo'r, azim, ulkan, bahaybat, haybatli, yirik, gigant sinonimik qatorini tashkil qilgan so'zlardan katta so'zi keng tushunchani anglatib, aniq tushunchaga nisbatan ham, mavhum tushunchaga nisbatan ham ishlatilaveradi. Ulug', buyuk, zo'r, azim, ulkan so'zlari hajmi ancha katta bo'lgan narsalarga, bahaybat, haybatli so'zlari esa o'lehoivi juda katta bo'lgan narsalarga nisbatan ishlatiladi. Yirik kam ishlatiladi. Gigant kitobiy uslubga xos bo'lib, asosan joy, qurilishga nisbatan qo'llanadi. Sinonimlar tilni leksik tomondan boyitadi, shuning uchun bunday so'zlar bilan ishlash juda muhim. Kishi lug'atida sinonimlar qancha ko'p bo'lsa, uning til ifodaliligi shuncha ortadi. O'zbek tili - sinonimlarga boy til. „O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati» da katta so'zining 11 ta, marta so'zining 13 ta sinonimi berilgan. Boshlang'ich sinflarda sinonim haqida nazariy ma'lumot berilmaydi, ammo sinonimlar haqidagi tushuncha amaliy mashq yordamida shakllantiriladi. Sinonimlar bilan ishlash elementar tarzda 1-sinfdan boshlanadi: o'quvchilar berilgan so'zning sinonimini topishga, boshqacha qilib qanday aytish mumkinligini tushuntirishga, 2 -3-sinflarda esa berilgan so'zning 2 - 3 sinonimini topib aytishga o'rgatiladi. Boshlang'ich sinflarda ma'nodosh so'zlarga oid quyidagicha mashqlar ishlatiladi: 1. Berilgan ma'nodosh so'zlarni guruhlash. Bunda bir so'z turkumiga oid ikki sinonimik qatoridagi so'zlar ichiga bir-ikkita boshqa so'z kiritib beriladi. O'quvchilar sinonimlarni ikki guruhga ajratib aytadilar. Buning uchun so'zlar quyidagi kabi berilishi mumkin: vatan, maqsad, diyor, niyat, mamlakat, murod, yurt. 2. Berilgan so'zga sinonim tanlash. O'qituvchi o'tni o'tganda osmon, sifatni o'tganda mazali, fe'lni o'tganda ko'nikmoq so'zlarini aytadi. O'quvchilar bu so'zlarga sinonim tanlaydilar: osmon - ko'k, samo, falak; mazali - lazzotli, laziz, totli; ko'nikmoq - o'rganmoq, odatlanmoq, odat qilmoq. 3. Tushirib qoldirilgan sinonim so'zlarni o'z o'rniga qo'yib, matnni ko'chirish. O'quvchilar sinonimlarni o'rniga qo'yib, ularning qo'llanilishidagi farqni tushuntiradilar. 4. Ma'nodosh so'zlardan mosini qo'yib gaplarni ko'chirish. Buning uchun sinonim so'zlar qatori qavs ichida beriladi, o'quvchi gapning mazmuniga mosini tanlab gapni ko'chiradi: Daryo suvini (bahor, ko'klam) toshirar, odam qadrini (mehnat, ish) oshirar. Oltin (o't, olov, alanga)da, odam (ish, mehnat)da bilinadi. Birlashgan (yov, dushman) ni qaytarar. 5. Sinonim so'zlar qatoridan foydalanib didaktik material tuzish va u bilan mashq ishlash. Buning uchun to'rtta sinonimik qatoridagi so'zlar tanlanadi va 16 katakka aralash joylashtiriladi. O'qituvchi shu katakchalardagi bir so'zni aytadi. Masalan, chiroyli. O'quvchilar shu so'zga yaqin ma'noli so'z (sinonim)ni katakchalardan topib aytadilar: go'zal, dilbar, sohibjamol, husndor. Sinonim so'zlar qatori bilan so'z birikmasi tuzadilar: chiroyli shahar, go'zal manzara, sohibjamol malika va hokazo. So'zlarning ma'nosini tushuntirish o'quvchilar lug'atini boyitadi, nutqini o'stiradi. Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan fanlarning atamalari ham tushuntirilishi lozim bo'lgan so'zlar qatoriga kiritiladi. Atamalarning ma'nosini tushuntirish mazkur so'z anglatgan tushunchani yaxshi fahmlab olishga yordam beradi. Masalan, predmet atamasining ma'nosini tushuntirish bilan o'quvchilar predmet keng ma'noda qo'llanilishini, tabiatdagi barcha narsa, hodisa, tushunchalar predmet deyilishini bilib oladilar. Bu ot, sifat, son, fe'l kabi atamalarni tez fahmlab olishda ularga yordam beradi. So'zning ma'nosini tushuntirish juda kam vaqt olishi va darsning asosiy mavzusidan o'quvchilar diqqatini chalg'itmasligi kerak. Buning uchun o'qituvchi har bir darsga tayyorlanish jarayonida ma'nosi tushuntirilishi lozim bo'lgan so'zlarni, uni tushuntirishning eng qulay usullarini va darsning qaysi o'rnida tushuntirishni belgilab oladi. O'qish kitoblaridagi matnlarda birinchi marta uchragan, bolalar ma'nosini

bilmaydigan ayrim soʻzlar matnni oʻqishdan oldin tushuntiriladi. Matnni oʻqish jarayonida soʻz maʼnosini tushuntirishga chek qoʻyish kerak. Agar biror soʻzni matnni oʻqish vaqtida tushuntirish zaruriyati tugʻilsa, matn mazmunidan oʻquvchilar diqqatini chalgʻitmagan holda shu soʻz maʼnosi qisqacha tushuntiriladi. Koʻchma maʼnoda ishlatilgan obrazli soʻzlar va badiiy nutq birliklari matn oʻqilgandan keyin tushuntiriladi, chunki ularning maʼnosi matn mazmunidan, kontekstdan yaxshi tushuniladi. Ayniqsa, masallar oʻqilganda, undagi allegorik, koʻchma maʼnoda ishlatilgan soʻzlarni asarni oʻqishdan oldin yoki oʻqish jarayonida tushuntirib boʻlmaydi. Ona tili fani oʻquvchilarni fikr bayon qilish va uni uqib olish faoliyatiga tayyorlaydi. Fikr til vositasida roʻyobga chiqadi, shu sababli har bir kishi tilni va undan foydalanishni bilishi zarur. Tilni bilish uning grammatik qonun-qoidalarini, taʼrifini oʻzlashtirishgina emas, balki ona tilining boy imkoniyatlaridan amaliy foydalana bilish hamdir, yaʼni fikrni ogʻzaki va yozma shaklda toʻgʻri, tushunarli va savodli ifodalay bilishdir. Bunga erishish uchun ona tili darslarida lugʻat ustida ishlashga alohida eʼtibor qaratish lozim. Lugʻat ishida soʻzning maʼnosi, talaffuzi va imlosi eʼtiborda tutiladi. Bular ustida ishlashdan asosiy maqsad ehtiyoj sezilgan paytda oʻquvchilarning ulardan nutqda foydalanishlariga erishish, oʻzgalar nutqini anglashlarini taʼminlashdir. Buning uchun oʻqituvchi ona tili darslarida qoʻllangan har bir soʻzning va taʼlimiy jarayonlarda: ekskursiya, oʻzaro suhbat, turli tadbirlarda ishlatilgan soʻzlarning maʼnosiga eʼtibor bilan qarashi, ularning qaysilari maxsus ishlashni taqozo etishini belgilab olishi kerak.

Adabiyotlar:

1. Qosimova K. va boshqalar. Ona tili oʻqitish metodikasi. Toshkent. 2009
2. Gʻulomov A. va boshqalar. Ona tili oʻqitish metodikasi. Toshkent. 2012

“QARAMOQ” FE’LINING GAP AKTUAL STRUKTURASIGA TA’SIRI

*Qanoatova Nazokat Sotvoldi qizi,
Andijon davlat universiteti ATM xodimasi
Telefon: +998 90 527-77-79
nazokatatm@gmail.com,*

Annotation: The verb look “qaramoq” which has a special place in Uzbek linguistics with its variety of functional and meaning features has not been specifically studied. Taking this into consideration, the very article explains the actual division of a sentence, the theme and rheme parts and the importance of the verb look “qaramoq” in the sentence.

Annotatsiya: O‘zbek tilshunosligida funksional va ma‘no xususiyatlarining kengligi bilan tilimizda alohida o‘rin tutuvchi *qaramoq* fe‘li hozirda maxsus tadqiq etilmagan. Ana shuni e‘tiborga olganimiz holda, mazkur maqolamizda gapning aktual bo‘linishi, gapning tema va rema qismlari va qaramoq fe‘lining gap aktual tuzilishidagi o‘rinlari ochib berilgan.

Tayanch so‘zlar: actual struktura, tema, rema, predikat, aspect, propozitiv, kommunikativ, denotativ, signifikativ, presuppozitsiya, propozitsiya.

Gapning aktual bo‘linishini ba‘zi adabiyotlarda gapning funksional istiqboli deb ham yuritiladi. Ma‘lumki, til tafakkurning nutqda bevosita namoyon bo‘lishidir. Lekin til bilan tafakkur bir-biriga teng emas, ular dialektik butunlikni tashkil etadi. Tilni tafakkurdan va tafakkurni tildan ajratib qo‘yish mumkin emas. Ular doimo bir-birini taqozo qiladi. Gaplar (darak gaplar) mantiq birligi bo‘lmish hukmni aks ettiradi. Hukm asosan, sub‘yekt va predikatdan tashkil topadi [1.25-b].

Gap mazmuniy sintaksisi haqida fikr bildirilganida uning turli xil aspektlari (propozitiv, modal, kommunikativ) ajratiladi.

Agar propozitiv (nominativ) va modal aspektlari gapning in‘ikos etish semantikasini, uning denotativ va signifikativ mazmunini aks ettirsa, kommunikativ plan, birinchidan, so‘zlovchining kommunikativ niyatini, ya‘ni shu gapdan ifodalangan ob‘yektiv mazmun elementlarining ahamiyatlilik darajasini belgilashni (aktual bo‘laklarga ajratish) hamda darak, so‘roq, buyruq ifodalashni, ikkinchidan, presuppozitsiya axborotini o‘z ichiga oladi. Shunday qilib, til birligi sifatida gap semantikasiga faqat nominativ plan – propozitsiya plani oiddir. Kommunikativ plan esa jumla semantikasining, demak, nutq semantikasining predmetidir [2.380-b].

Jumlaning kommunikativ vazifasi nuqtayi nazaridan tuzilishi uning aktual tuzilishi hisoblanadi.

Kommunikativ (aktual) vazifa nuqtayi nazaridan jumlaning tashkil etuvchi elementlar *tema* (ma‘lum) va *rema* (yangi) qismlariga bo‘linadi. Jumlaning rema qismi kommunikativ eng ahamiyatli qism – kommunikativ markaz hisoblanadi. Savol gapning shu kommunikativ markazini – remani aniqlash uchun beriladi [2.386-b]. Gapning aktual tuzilishi uning qismlarining tema va remalarga ajratilishi bilan izohlanadi. Gap tarkibida nechta bo‘lak bo‘lishidan qat‘iy nazar, u mazmuniy jihatdan 2 qismdan: tema – ega va ega guruhi qismidan hamda rema – kesim va kesim guruhi qismidan tashkil topadi.

Maqolamizning asosiy qismida “*qaramoq*” fe‘lining gap aktual tuzilishidagi o‘rniga to‘xtalib o‘tamiz.

Turkiy tillarda aktuallashtirilgan bo‘lakning ikki xil o‘rni ko‘rsatiladi. K.M.Abdullayev turkiy tillarda aktuallashtirilgan bo‘lakning, ya‘ni remaning ikki xil o‘rni borligini: 1) kesimdan oldingi o‘rni; 2) gapning oxiri, shunga ko‘ra aktuallashtirishning ikki darajasi – kuchli va kuchsiz aktuallashtirish mavjudligini ta‘kidlaydi.

Ozarbayjon tilida kuchli aktuallashtirish jumlaning eng oxirida, kuchsiz aktuallashtirish esa kesimning oldida yuz beradi. Uning ko‘rsatishicha, hamma bo‘laklar shunday ikki darajadagi aktuallashtirishga ega.

Bu nuqtayi nazardan o‘zbek tili turkiy tillar sistemasida alohida o‘rin egallaydi. Chunki o‘zbek tilida ayrim bo‘laklar (masalan, ega va kesim) aktuallashtirishning faqat bir darajasiga – kuchli darajasiga ega. Ega aktuallashtirishning kuchli darajasi uchun gapning oxirgi o‘rni xarakterlidir. Hol va to‘ldiruvchilarda mazkur darajani kuzatish mumkin. Ammo, bunday holat og‘zaki nutq uchun ham, yozma nutq uchun ham normal hol emas. Odatda, o‘zbek tilida hol va to‘ldiruvchilarning so‘z tartibi yordamida aktuallashtirish o‘rni kesim oldi hisoblanadi [2.399-b].

Hakimboyvachcha yalt etib ukasiga qaradi.

*Yalt etib ukasiga qaradi **Hakimboyvachcha.***

*Hakimboyvachcha yalt etib **ukasiga** qaradi.*

*Ukasiga **Hakimboyvachcha yalt etib** qaradi.*

O‘zbek tilida aktuallashtirish aksariyat hollarda gapning oxirgi qismi bilan uzviy bog‘liq. Kesim gapning mazmuniy markazi hisoblanadi. Shuning uchun boshqa bo‘laklar uning atrofida – unga bog‘liq holda aktuallashtiradi. Yuqoridagi gaplarning propozitiv aspekti barcha variantlarida bir xil. Ya’ni, *Hakimboyvachchaning ukasiga to‘satdan qarashi* – umumiy propozitsiyasidir. Biroq, gapning aktual tuzilishi (kommunikativ aspekt) barcha variantlarda ham bir xil emas. Birinchi variantda kesim aktuallashtirgan. Sababi, o‘zbek tilida kesimning aktuallashtirish o‘rni gapning oxirgi qismidir. Ikkinchi variantda ega aktuallashtirgan. Eganing kesimdan ham keyin joylashtirilishi unga nisbatan ta’kid ma’nosini kuchaytiradi. Yuqorida ta’kidlaganimizdek, ikkinchi darajali bo‘laklar uchun kesimdan oldingi pozitsiya aktuallashtirish o‘rni hisoblanadi. Uchinchi va to‘rtinchi variantlarda kesimdan oldin kelgan to‘ldiruvchi (ukasiga) va ravish holi (yalt etib) gapning aktual qismini tashkil etgan.

Gapda ega va ega guruhi hamda kesim va kesim guruhi aktual qatlamning asosiy bo‘laklari hisoblanadi. Masalan, *Butun xonadonimiz sizlarga hurmat-u umid bilan qaraydi*. Keltirilgan misolda *butun xonadonimiz* – tema, *hurmat-u umid bilan qaraydi qismi* esa – remadir. Bu gapning kommunikativ aspekti jihatidan ko‘rinishi. Sintaktik jihatdan nechta gap bo‘lagi qatnashishidan qat’iy nazar gapning kommunikativ aspekti 2 qismdan tashkil topadi.

Jumlaning aktual bo‘linishi gap presuppozitsiyasi bilan ham bog‘liq. Keng presuppozitsiya ostida kishilarning o‘zini qamrab turgan ob’ektiv reallik haqidagi universal bilimi tushuniladi. Ob’ektiv borliqda har bir predmetning tipik, xarakterli xususiyati, ma’lum narsaga moslanishi mavjud. Predmetlarning ana shunday xususiyatlarini tavsiflashda konkret ma’noli so‘z umumiyroq so‘z bilan almashinishi yoki butunlay tushib qolishi mumkin. Ammo, so‘zlovchi va tinglovchi bir-birini to‘g‘ri tushinishi uchun uning tushib qolishi hech qanday rol o‘ynamaydi [3.75-b].

Ajab inson xotirasi – eshigi yopib qo‘yilgan omborga o‘xsharkan. Ombor oldidan har kuni o‘tasiz. O‘tasiz-u, o‘z yumushingiz bilan ovora bo‘lib, qayrilib qaramaysiz. Vaqti kelib tasodifiy shamol omborning eshigini ochib yuboradi-yu, beixtiyor ichkariga mo‘ralab qaraysiz.

Keltirilgan matnda “qaramoq” fe’li gapning oxirgi qismida kesim sifatida aktuallashtirgan. Bu matnda ham aktuallikni, ham presuppozitsiyani ko‘rishimiz mumkin. Ya’ni, **“qaramoq”** fe’lining o‘z ma’nosi emas balki pragmatik ma’nosi gapning pragmatik strukturasi shakllantirgan.

Aktuallashtirishning yana bir vositasi gap urg‘usi hisoblanadi. Logik urg‘u yordamida gapning istalgan qismi aktuallashtirishi mumkin. Yoyiq jumlada qaysi bo‘lak mantiqiy urg‘u ostida bo‘lsa, shu bo‘lak, rema, qolgan bo‘laklar tema qism bo‘ladi. Savol ham shu mantiqiy urg‘uli bo‘lakka qarab beriladi. Masalan:

- *Oxo! Nash! – Dyadya Vasya kotelokni changallaganicha osmonga qaradi.* (Nima qildi?)
- *Oxo! Nash! – Dyadya Vasya kotelokni changallaganicha osmonga qaradi.* (Qayerga qaradi?)
- *Oxo! Nash! – Dyadya Vasya kotelokni changallaganicha osmonga qaradi.* (Qay holatda?)
- *Oxo! Nash! – Dyadya Vasya kotelokni changallaganicha osmonga qaradi.* (Kim qaradi?)

Mantiqiy urg‘uni xarakterlaydigan birinchi omil semantik yoki aktual omillardir. Mantiqiy urg‘uli bo‘lak shu jumlaning mazmuniy eng ahamiyatli bo‘lagi bo‘lib, rema qismini tashkil etadi. Qolgan bo‘laklar esa tema bo‘ladi [3.36-b].

Xulosa qilib aytganda, gapning aktual strukturasi ta’sir etuvchi asosiy omillardan biri logik urg‘udir. Gap mazmuniy tuzilishida presuppozitsiya va aktual qatlamlarning alohida o‘rni bor. Bularning birinchisi kishilarning amaliy bilimlari bilan bog‘liq bo‘lsa, ikkinchisi kommunikativ vazifasining amalga oshirishida muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent, O‘qituvchi, 1992 yil
2. A.Nurmonov. Tanlangan asarlar. 1-jild. – Toshkent, Akademnashr, 2012 yil
3. A. Nurmonov. O‘zbek tilining mazmuniy sintaksisi. – Toshkent, 1984 yil.
4. N.Mahmudov., A.Nurmonov. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi (sintaksis). – Toshkent, “O‘qituvchi”, 1995 yil.

Internet ma’lumotlar:

1. www.google.ru. <https://ru.m.wikipedia.org>.
2. www.google.com/http://wikipedia.org.
3. www.ziyounet.com/https://uz.davron.wiki.

RUS TILINI O‘RGANISHNING AFZALIKLARI VA DUNYO MIQYOSIDA RUS TILINING O‘RNI

*Rofiqova Sitora Erkin qizi
Navoiy viloyati, Qiziltepa tuman
13-umumiy o‘rta ta’lim maktab
rus tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya: ushbu maqolada rus tili fanini o‘rganishdan asosiy maqsad va uning foydali tomonlari haqida fikrlar bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: rus tili, rus adabiyoti, sharq mamlakatlari, zamonaviy so‘zlar

Rus tili nafaqat mamlakatning o‘zida foydali, balki Sovet Ittifoqi tarixi shuni anglatadiki, Sharqiy Yevropada rus tili hali ham keng tarqalgan til hisoblanadi. Shuning uchun ushbu tilni bilgan inson ko‘plab mamlakatlarda sayohat qilishi mumkin, ayniqsa kekxa avlod vakillari orasida rus tilini biladiganlar juda ko‘p sonni tashkil qiladi. Sharqiy Yevropaning aksariyat qismida rus tili hali ham ikkinchi til sifatida o‘qitilmoqda, shu sababli bolalar juda kichik yoshdan boshlab bir nechta tillarda suhbatlasha oladilar.

Rus tilini o‘rganishning afzalliklaridan biri shundaki, u asosan standartlashtirilgan til hisoblanadi. Rossiya - bu ulkan mamlakat, dunyodagi eng katta davlat, ammo ba’zi mintaqaviy aksanlar bilan bo‘lsa ham, o‘sha tilda gaplashish mumkin.

Bir qarashda, rus tilini o‘rganish imkonsiz bo‘lib tuyulishi mumkin, ammo yetarlicha mashaqqatli ish bilan tez orada katta samaraga erishish mumkin. Fonetik jihatdan rus tili ko‘pincha boshqalarning qulog‘iga juda qattiq eshitiladi, talaffuzi va urg‘usi bu tilning hal qiluvchi qismidir. Ayniqsa, ismlar uchun urg‘u umuman tasodifiy bo‘lishi mumkin, bu qanday qilib gapirishni o‘rganishda juda ko‘p qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, urg‘uning o‘zgarishi “qulf” so‘zining “qal’a” ga aylanishiga va aksincha.

Nima uchun rus tili o‘rganish uchun ommabop tilga aylanmoqda? O‘quvchilarda rus tilini o‘rganish uchun har doim ko‘p sabablar mavjud. Ularning ko‘plari shunchaki tanlaydilar, chunki qiziqarli. Boshqalar esa adabiyot yo‘lidan borishadi. Rossiya o‘z adabiyoti bilan ta’sirchan obro‘ga ega, ular shu kungacha adabiyotlari bilan juda faxrlanadilar. Gazetalar o‘rniga jamoat transportida katta kitoblarni o‘qiyotgan odamlarning ko‘pligini sezmaslik mumkin emas.

Rossiyaning adabiy merosi hali ham juda mashhurdir. Sankt-Peterburgdagi Pushkinning uy muzeyiga tashrif buyurganingizda, u sayyohlarga to‘la bo‘ladi. Biroq, bu shunday emas. Muzeyda ruslar hukmronlik qilishadi, ular o‘zlarining sevimli milliy shoirlari haqida ko‘proq bilishni istaydilar. Tilni o‘rganishning ta’siri rus tili uning madaniyati va tarixini aks ettiradi va rus mentaliteti to‘g‘risida tushuncha olish uchun tilni o‘rganish talab qilinadi.

Madaniyat tushuna boshlangandan so‘ng tarjima jarayoni osonlasha boshlaydi. Bu nisbatan qisqa vaqt ichida juda katta o‘zgarishlarni boshdan kechirgan mamlakat. Garchi mamlakat hanuzgacha G‘arb uchun mutlaqo boshqacha ko‘rinishda bo‘lsa-da, zamonaviylashmoqda, ko‘plab kredit so‘zlari kundan kunga xalq tiliga kirib kelmoqda. Rus tili - bu dunyo miqyosida nihoyatda muhim va juda izlanadigan til. Shuning uchun, rus tilini o‘rganish juda foydali va kelgusi yillarda ham davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. www.researchgate.net

MODERN TECHNIQUES AND METHODS OF TEACHING LISTENING IN ENGLISH LESSONS

Saimova Khurshida Abdumajitovna
Tashkent, Yashnabad district school № 204
English teacher
+998-90-944-04-96

Annotation: The article defines listening, discusses the goals and objectives of teaching listening at school and in preparation for the unified state exam, listening mechanisms, systems of exercises for developing listening skills, and the choice of material for listening. The connection of listening with other types of speech activity is emphasized.

Key words: listening, receptive skill, pragmatic nature, communication situation, authentic text, visual clarity

Listening is the process of perceiving and understanding speech by ear. Listening is one of the four skills: reading, writing, listening and speaking. Like reading listening is a receptive skill, as it involves responding to language rather than producing it. In the foreign language program, listening is defined as the ability to perceive a foreign language text by ear, to understand simple texts with different depth of penetration into their content, with selective understanding and full understanding of the text, depending on the communicative task and the functional type of the text. This provides for the development of skills:

- highlight the main idea in the text perceived by ear;
- choose the main facts;
- selectively to understand the necessary information in the messages of a pragmatic nature, relying on language guess the context;
- ignore unfamiliar language material that is not essential for understanding;
- determine your attitude to the facts, extract the necessary information from the audio text;

The content of texts should correspond to the age characteristics and interests of students, have educational and educational value. The playing time of texts is up to 2 minutes. In real communication, you have to listen a lot. The task of the teacher is to teach students to understand the spoken language. We face listening in various communication situations:

- various ads;
- radio and television news;
- various instructions and instructions;
- lectures;
- the stories of the interviewees;
- performances by actors;
- the other person on the phone

The goals of listening training are as follows:

- understanding the interlocutor's utterance in various communication situations, including unfamiliar language means;
- understanding educational and authentic texts with varying degrees and depth of insight into their content;
- develop certain skills;
- develop specific learning skills;
- teach you to understand the meaning of a single statement;
- to develop auditory memory;
- learn to highlight the main thing in the flow of information;
- to remember speech material

Both domestic and foreign methodologists suggest dividing the work on the text into three stages:

- a) before listening; b) during listening, c) after listening.

The activities in a listening lesson often follow this pattern:

- introductory activities: an introduction to the topic of the text and activities focusing on the language of the text;

- main activities: a series of comprehension activities developing different listening subskills;
- post-activities: activities which ask learners to talk about how a topic in the text relates to their own lives or give their opinions on parts of the text.

The first stage before listening includes discussing questions/statements before listening. You can only determine the correct answer after listening to it, but you can use a guess to guess what the text will be about. Exercises and questions not only ask for information, but also carry it. As students read them and discuss their answers, they hear the words that will be used in the text.

The following types of work are used at this stage:

- Introduction of new words and their explanation.
- Control the understanding of new words in sentences from audio text using visual clarity.
- Working out the reading technique based on the material of the most difficult sentences in audio presentation from the audio text. Working with the most complex grammatical structures in sentences from the text, recognizing them, differentiating them, and establishing the interaction of the original form with the actual one in a particular sentence.

The second stage is a guess based on the title/new words /possible illustrations. For example, disasters “disasters”. Direct the attention of the SS to the disasters on the list. Play the recording. Ss listen and repeat as a class or individually. Go through the list of disasters and find out which ones are affected by humans and which are natural: railway accident, landslide, flood, factory explosion, road accident, plane crash, severe / ugly storm, environmental disaster, tsunami, earthquake, war, avalanche.

Literature:

1. Spratt M., Pulverness A., Williams M., The TKT Teaching knowledge test course. Cambridge University Press 2005.
2. Sample programs in foreign languages. Explanatory note. // Foreign languages at school No. 5, 2005, P. 2.

RUS TILI FANINI O'QUVCHILARGA O'QITISHDA ZAMONAVIY VA INTERAKTIV USULLARDAN FOYDALANISH

*Shodiyeva Gulchehra Ismatovna
Navoiy viloyati, Qiziltepa tumani
13- umumiy o'rta ta'lim maktab
rus tili fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: ushbu maqolada rus tili fanini o'qitishdan maqsad va uning foydali tomonlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, rus tilining ahamiyati, dunyo miqyosida rus tili

Ko'rinib turibdiki, bugungi kunda ta'lim tizimi har qanday tilning dunyodagi mavqeyini mustahkamlamoqda. Rus tili davlat tili bo'lgan Rossiya bilan hamkorlik sherikligining istiqboli chet elliklar tomonidan rus tilini amaliy o'rganishga ehtiyoj tug'diradi. Bu, shuningdek, xorijiy davlatlarga mutaxassislar tayyorlash doirasida mavjud zamonaviy eksport qilinadigan ta'lim xizmatlarining zarurligini tushuntiradi.

Hozirgi vaqtda rus tilini chet tili sifatida o'qitish tegishli va istiqbolli yo'nalish sifatida faol ravishda ishlab chiqilgan. Dunyo bo'ylab rus tilini o'rganishga qiziqish doimiy ravishda oshib bormoqda. Har yili Rossiyada va chet ellarda yashovchi chet elliklar rus tiliga qiziqish bildirayotganlar, uni o'rganishga va malakali rus tilida so'zlashuvchilarga aylanishga tayyor bo'lishmoqda.

Rus tilining asoslarini anglash Rossiya universitetlarida o'qiyotganda o'quv va kasbiy ishlarni bajarish uchun zaruriy shartdir. Ta'lim jarayoniga o'quvchilar va o'qituvchilarning shaxsiy munosabatlarini shakllantirishga qaratilgan ushbu yondashuv o'quv aktyorlarining o'quv jarayoniga jalb qilinishini va uning natijalari uchun shaxsiy javobgarligini ta'minlaydigan dialog, refleksivlik va hamkorlik mexanizmlaridan kelib chiqadi.

Chet tili sifatida rus tilini o'qitishning interaktiv texnologiyalarining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish ularning zamonaviy talablarga javob berishini namoyish etadi, ularni zamonaviy mashg'ulot sharoitida qo'llash samaradorligini tasdiqlaydi. Oddiy so'zlar bilan aytganda, o'quvchilar o'rganish jarayonida faol ishtirok etish orqali o'rgangan materiallarini osonroq tushunishlari va yodlashlari mumkin. Shunga asoslanib, bugungi kunda asosiy uslubiy yangiliklar interaktiv o'qitish texnologiyalari bilan bog'liq.

Shaxslararo muloqotda odam rol o'ynaydi, aloqa sherigi uni qanday qabul qilishi, vaziyatni talqin qilishi va o'z harakatlarini muvofiqlashtirishi to'g'risida fikr oladi. Ushbu o'zaro ta'sir shaxsni rivojlantirishga va uning ijodiy qobiliyatlariga, shuningdek, o'zgacha odam sifatida fikrlash va xabardor bo'lish qobiliyatiga ega.

Bularning barchasi tilshunoslik uchun juda muhimdir. Shu munosabat bilan chet tillarini, xususan rus tilini chet tili sifatida o'qitishning yangi texnologiyasi va shakllari ishlab chiqilmoqda.

Ma'lumki, texnologiyalar maqsadlarga erishishning eng samarali usuli hisoblanadi. Ta'lim texnologiyasi ajralmas tushuncha bo'lib, o'qitish jarayonini yengillashtirish va samarasini oshirishga xizmat qiladi.

LEXICOGRAPHIC ANALYSIS OF ‘INTERJECTION’ IN LINGUISTIC DICTIONARIES

Rozmetova Z. Sh.

*A second-year student of Master’s degree,
National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek,
Faculty of Foreign Philology, Department of English Philology
z.ruzmetova@nuu.uz 97 464 40 85*

Abstract: The article depicts the problem of quality of interpretation of grammatical term ‘interjection’ in linguistic terminological dictionaries in English, Russian and Uzbek languages and analyzes the specific features, similarities and differences of interpretation of ‘interjection’ in three languages.

Key words: Interjection, parts of speech, grammatical term, linguistic dictionary.

The issue of parts of speech has been a subject of a scientific research for a long time. Most scholars are trying to define the nature of parts of speech and work out an appropriate approach to their differentiation. The first grammar of the Russian language was *Russian Grammar* («Российская грамматика») (1755) by M. V. Lomonosov in which for the first time the lexical and grammatical nature of the word was comprehensively considered. All parts of speech M. V. Lomonosov divided into notional and functional words. Two parts of speech - noun and verb are main or notional words, the other six - pronoun, particle, adverb, preposition, conjunction and interjection are functional words.

The main principles created by M.V. Lomonosov became a part of the Russian grammatical tradition and were developed in the works by A.Kh. Vostokov, F.I. Buslaev, A.A. Potebnya, F.F. Fortunatov, A.M. Peshkovsky, A.A. Shakhmatov, V.A. Bogoroditsky, L.V. Shcherba and V.V. Vinogradov.

L.V. Shcherba identifies two correlative categories of parts of speech according to the meanings, functions and forms of the words: the category of notional words and the category of functional words. And he considers interjections separately and notes that interjections are unclear and vague category. F.F. Fortunatov divided parts of speech into complete words, partial words and interjections according to these criteria. According to the presence or absence of these criteria words are divided into notional parts of speech and functional parts of speech [2].

We have analyzed three linguistic dictionaries in English, Russian and Uzbek languages to find out the specific features, similarities and differences of interpretation of the grammatical term ‘interjection’.

In *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics* by R.L. Trask ‘interjection’ /ɪntəˈdʒekʃ(ə)n/ is defined as a lexical item or phrase which serves primarily to express emotion and which most typically fails to enter into any syntactic structures at all: *Ouch!*, *Hooray!*, *Yippee!*, *Damn!*, *Shit!*, *My God!* A few interjections, chiefly the profane and obscene ones, exhibit a very limited ability to enter into syntactic structures, as illustrated by *Damn the torpedoes!* And other coarse but familiar locutions [4].

In *Grammatical Terminology* (Грамматическая терминология) by V. N. Nemchenko ‘interjection’ is interpreted as 1. Часть речи, объединяющая грамматически неизменяемые слова, выражающие чувства, эмоции, волеизъявления. «Междометием называется неизменяемая и не имеющая специальных грамматических показателей часть речи, служащая для выражения чувств и волевых побуждений. По своей внешней форме междометия чаще всего являются короткими выкриками или звукоподражаниями напр.: *о! ах! эге! эй! ага! ура! чу! брысь! на! стоп! ха-ха-ха!*» «Междометия – это класс неизменяемых слов, служащих для нерасчлененного выражения чувств, ощущений, душевных состояний и других (часто произвольных) эмоциональных и эмоционально-волевых реакций на окружающую действительность: *ах, ба, батюшки, брр, ну и ну, ого, ой-ой-ой, ох, помилуйте, то-то, тьфу, ура, ух, фи, черт...*» «Междометие – это часть речи, объединяющая слова, которые выражают (но не называют) различного рода эмоции и призывы» 2. Слово, относящееся к междометию как части речи. «Особое место в ряду знаменательных слов занимают междометия – слова, служащие выразителями эмоций (*ай, ой, ба, тьфу, ура, дудки*) или

сигналами волевых побуждений (*эй, алло, цыц, брысь, стон*). Для междометий характерны синтаксическая обособленность, отсутствие формальных связей с предшествующим и последующим в потоке речи». «Каждое междометие имеет свое лексическое значение, выражает определенное чувство или волеизъявление. Например, слово *цыц!* выражает запрет, приказание прекратить что-нибудь, а *ого!* – удивление» «Междометия являются сразу и эквивалентами слов, и чаще всего эквивалентами предложений» [1].

In *A Terminological Dictionary of Linguistic Terms* (Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати) by A. Hojiev '*interjection*' is presented as Ундов. Ҳис-ҳаяжон, буйруқ-ҳитоб, ҳайдаш, чақириш каби маъноларни билдирувчи, гап бўлаклари билан грамматик боғланмайдиган сўзлар туркуми ва шу туркумга оид муайян сўз: *ох, вой, бе, ҳай-ҳай, ура, ҳай, беҳ-беҳ* кабилар. Ундовлар асосий хусусиятларига кўра икки турга бўлинади: 1) эмоционал ундов; 2) буйруқ-ҳитоб ундовлари [3].

After analyzing the definitions in three languages, we tried to give our own definition to the grammatical term '*interjection*': Interjection is an invariable word or phrase, which expresses feelings, emotions, appeals, volitional impulses and states of minds experienced by the speakers: *Hey!, Ouch!, Wow!, Hooray!, Oh!, Aah!, Phew!, Eh!, Yuck!* Interjections do not express any ideas except exclamations related to emotionality.

In conclusion, we can say that the analysis of the dictionaries chosen as the object of the research shows that more complete and informative definition of '*interjection*' is given in the Russian language. There is not any consensus of interpretation of '*interjection*' in linguistic dictionaries. The main similarities of the definitions which given in all three dictionaries that '*interjection*' expresses emotions and feelings and is illustrated by examples.

It is known that any English-Russian or English-Uzbek linguistic dictionaries of grammatical terms with the interpretation have not been compiled yet, so it can be recommended to compile English-Russian or English-Uzbek dictionaries of grammatical terms trying to use the coincident words and expressions to describe the same grammatical terms.

References:

1. Немченко В.Н. Грамматическая терминология: словарь-справочник - М.: Наука, 2011. — 592 с.
2. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность – Л.: Наука, 1974. – 428 с.
3. Ҳожиев А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 1985. – 164 б.
4. Trask R.L. A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics – London and New York: Routledge, 1996. – 335 p.

ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ИНСОН ХУЛҚ-АТВОРИНИ ИФОДАЛОВЧИ ГАСТРОНОМИК ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАР

Саидакбарова Саодат Пархаджановна
Тошкент давлат шарқшунослик университети
Телефон: +998(91) 164 16 14
saidakbarovasaodat1983@gmail.com

Аннотация: Инсон характери хамда қиёфасини тасвирлайдиган инглиз ва ўзбек гастрономик фразеологик бирликлар инглиз ва ўзбек миллат тилларининг ноёб хазинасидир. Бундай фразеологик бирликлар халқ урф-одати, қадриятлари, диний эътиқоди, маданиятини, менталитети, ижтимоий муносабатлари ҳақида маълумот беради. Ушбу мақолада биз шахсни тасвирлайдиган компаратив асосда шаклланган гастрономик фразеологизмларни, яъни инсоннинг характери, унинг ақлий қобилиятини ва кўринишини тасвирлайдиган бирликларни кўриб чиқамиз.

Калит сўзлар: гастрономия, фразеологизм, ибора, характер, компаратив, бирликлар, хулқ-атвор.

Ҳар бир инсон ўзича бир дунёдир. Бутун оламни айланиб чиқсангиз ҳам бир-бирига мутлоқ ўхшаш бўлган иккита шахсни тополмайсиз. Оллоҳ ҳар бир бандани ўзига хос хусусияти, хулқ-атвори билан яратган. Инсонларга уларнинг характери, кўринишига қараб баҳо берилади. Инсон характери яхши ва ёмон категорияларда таснифланади. Яхши-одобли, меҳрибон, чакқон, иш-билармон ва ҳ.з. Ёмон—ахлоқсиз, дангаса, ёлғончи, совуққон ва ҳ.з. Психологлар инсонларни экстрове́рт ва интрово́ертларга ҳам бўлишади. Экстрове́рт инсонлар ҳис-ҳаяжонга тез берилувчан, кўп гапирадиган, мақтанчоқ ва қизиқувчан бўлишса, интрово́ертлар бунинг акси одамови, ичимдагини топ дейдиганлардан бўлишади.

Инсоннинг ким эканлиги, қандай оиладан келиб чиққанлиги, руҳий ҳолати, жамиятдаги ўрни, қандай касб-кор билан шуғиланиши унинг характерида акс этади. Ўрта асрлада олимлар инсон характери аниқлаш мақсадида уларни ҳайвонлар билан қиёслашган. Масалан, ғарбда буқа сингари юғон бурин дангасаликни англатса, шарқда ёввойи мол сингари калта ва юғон бўйинлилик қаҳр ва ғазаб белгиси саналган. Тарихий тараққиёт давомида бундай лисоний-маданий ўхшатишларнинг пайдо бўлиши инглиз ва ўзбек тилларида инсон характери ифода этувчи ибораларнинг аксарияти зооним компонентли иборалар эканлигига изоҳ беради. Қўрқоқликни куён билан ботирликни шер билан тасвирлайдиган иборалар аксарият халқлар нутқида мавжуд. Масалан, *куён юрак* (ўзбек тилида), *трусливый заяц* (рус тилида), *like a rabbit caught in the headlights* (инглиз тилида).

Бинобарин, бадий муқояса асосида ҳосил бўлган инглиз ва ўзбек тиллари гастрономик фразеологик бирликларига назар ташлар эканмиз, уларнинг кўпчилиги ўхшашлигига гувоҳ бўламиз. Жумладан инглизлар ҳам ўзбеклар ҳам хомсемиз кишиларга салбий назар билан қараганлари холда, уларни чўчкага қиёслайдилар: *as fat as a pig* = *чўчкадай семиз*, етуксизликни тимсоли иккала тилда ҳам кўк рангли мева ёки сабзавот: *green as gooseberry* = *хали довуча*. Компаратив гастрономик фразеологик бирликлар кўпинча бўртирилган воқеаликни тасвирлайди.

Гастрономик компонентнинг кўриниши, мазаси, табиати, таркиби ва ўзига хос хусусиятига асосланиб инглиз ва ўзбек тилларида инсонларнинг ақлий салоҳияти, хулқ-атворидаги ижобий ва салбий хусусиятлари, кучли ва заиф томонлари акс этади.

Ақлий салоҳиятни ифода этувчи ФБлар инсоннинг етуклик даражасини ёки унинг аксини кўрсатиб беради. Ўзбек тилидаги *қовоқ мия*, *қовун*, *думбул* иборалари инсоннинг ақлий етук эмаслигини ифодаласа *огзидан сути кетмаган*, *хали довуча* иборалари ёш ва уқувсизликни намоён этади. Инглизлар *cheesehead* (аҳмоқ), *as nutty as fruitcake* (хумнар) ФБлари ёрдамида кимнингдир ақлсизлигини крсатадилар. *Cheesehead* тўғридан-тўғри *пишлоқли бош* деб таржима қилинади. Пишлоқ ғарб мамлақати кулинариясига эрамиздан олдинги 8000 йилларда кириб келган ва ғарб миллатлари лисоний-маданий бирлигига айланган. Инглиз тилида пишлоқ компонентли ФБларнинг кўплиги бунга исбот бўла олади. Ўзбек тилида пишлоқ лексемаси билан ясалган ФБлар мавжуд эмас. Пишлоқнинг структур тузилиши, унинг тешик-тешик кўриниши инглизлар нутқида салбий маъно англатади.

Ўзбек тилидаги *огзидан сути кетмаган* ибораси инглиз тилидаги *milktoast* иборасига ҳам структур ҳам семантика жиҳатдан тўла мос келади. Гўдакнинг сут билан озуқаланиши икки бир-бирига қардош бўлмаган халқ тилида ёш ва ғўрликни ифодалайди.

Ҳаёлпараст, бирон ишини пухта қилмайдиганларга ўзбеклар *чучварани хом санабсан* иборасини қўллайдилар. Ибора хом-хаёл қилиб юрмоқ, хомтама бўлмоқ маъносида метафора шаклда ифода этилади. Ошпазликдаги мавжуд иримга кўра тугилган чучварани хомлигида санаш уларни қайнаётган сувга солганда ёрилиб кетишига сабаб бўлади.

Rais кўзингни оч. **Чучварани хом санама, ука.** (К.Яшин, Танланган асарлар.)

Rais, open your eyes. Don't count the dumplings when they are raw.

Инсонларнинг салбий хислатларини тасвирлашда инглиз ҳамда ўзбек тиларида гўшт компонентли ФБлардан фойдаланилган. Ўзбеклар бекорчи, бемаъни фикрни билдирадиган кишиларга *номаъқбул бузоқнинг гўштини еган* деб айтишса, инглизлар ёш кўринишни истаб кийинадиган ёши катта аёлларга *mutton dressed (up) as a lamb* иборасини қўллайдилар.

Mutton dressed as lamb, fifty plus and batting her eyelashes like an eighteen-year-old.

Ҳозирги замон кампирлари қиз бўламан дейди. Эллик ёшини қоралаган бўлсада ўн етти ёшлик қиздек киприкларини бўяб олибди.

“Mutton” (қўй гўшти, қўй (хайвон)) сўзи тарихдан турли-хил контекста аёлларга нисбатан қўлланилиб келинади. Масалан ибора XVI асрда Англияда ёмон хулқли, кўча аёлларига нисбатан қўлланилган.

Ўзбек миллатининг миллий таомларидан бири бўлган ош (палов) маданий коди ёрдамида ҳосил қилинган гастрономик ФБлар ҳам инсонларга салбий баҳо бериш учун қўлланилади. Масалан, кимдир жуда димоғдор бўлса, ўта даражада кеккайиб, кибр-ҳаволи бўлиб кетган бўлса унга нисбатан *димоғида ош пишади* дейилади. Умрини кўп қисмини яшаб бўлган инсонларга *ошин ошаб, ёшини яшаб* ибораси қўлланса, заифликни, бирон бир нарсани қўлдан чиқазганликни, бой берганликни *огзидаги ошини олдириб қўймоқ* ибораси ёрдамида ифода этилади. Миллий қадриятлар билан боғлиқ ФБлар шу халқнинг менталитетини яққол кўрсатиб беради. Масалан, *қулогига лағмон осмоқ, мошхўрдага қаттиқ бўлмоқ, огзига талқон солмоқ* иборалари ўзбек миллий таомлар номлари билан ясаиб ҳар бирининг семантикаси ана шу таомларни истеъмол қилиш жараёни билан боғлиқ.

Инглиз тили гастрономик фразеологизмаларининг аксарият қисми инсоннинг салбий томонларини, кишиларнинг камчиликларини тасвирлаши аниқланиб, бунда энг кўп қўлланилган компонентлар сут маҳсулотлари (сут, тухум ва пишлок) эканлиги аниқланди. Бундан фарқли ўлароқ ўзбек тилида кишиларнинг салбий томонларини ифодалашда ўзбек миллий таомлари номлари (ош, лағмон, чучвара) сермахсул ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Савицкий В.М. Порождение речи: дискурсивный подход. Монография.- Самара: ПГСГА, 2013. - С. 226

2. Боваева Г.М., Олянич А.В. Линвокультурная специфика знаков этнических пищевых предпочтений калмыцкого, русского и немецкоязычных народов: Монография. Волгоград, 2013.- С.240.

3. Ермакова Л.Р. Глюттотонические прагматонимы и национальный характер (на материале русской и английской линвокультур). Дис...канд.филол.наук. Белгород, 2010.- С.33.

4. Никишкова М.С. Этнолингвокультурный гастрономический код в потребностной коммуникации(на материале английского языка) . Дис...канд.филол.наук. Самара, 2017.- С.50.

МЕТОДЫ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

*Умидова Мехриноз Бекмуродовна
Навои о, Кызылтапа район, Учитель русского
языка в школе но:13*

Аннотация: В статье перечислены методы, используемые в обучении иностранному языку.

Также разъясняются концепции метода и методологии.

Ключевые слова: метод, методология, принцип, знание.

В нашей стране подрастающее поколение нужно учить иностранным языкам и свободно на них говорить. Молодой мировой цивилизации на основе повышения квалификации специалистов, которые получают достижения, а также доступ к информационным ресурсам по всему миру, международное сотрудничество и создание условий для развития общения. это оно поэтому изучение иностранных языков стало сегодня основным требованием. Первый Указ Президента Ислама Каримова № PQ-1875 от 10 декабря 2012 г. «Об изучении иностранных языков Постановление «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы». Растущий интерес к иностранным языкам в нашей стране. Языки людей друг с другом это важный инструмент, помогающий поддерживать его в обращении. Наш первый президент По словам И.А. Каримова: «Сегодня мы хотим занять достойное место в мировом сообществе для страны, к которой мы стремимся, в знак солидарности с нашими зарубежными партнерами важность идеального знания иностранных языков для наших людей, строящих большое будущее нет необходимости оценивать ». Поэтому сегодняшнее комплексное изучение иностранных языков должно быть одним из вопросов дня. Развитие обучения иностранному языку на этапах использовались разные методы. Вот несколько советов о том, как его использовать

Мы видим, что:

1. Грамматико-переводческий метод.
2. Лексико-переводческий метод.
3. Правильный метод
4. Метод осознанного сравнения.
5. Коммуникативные методы.

Развитие современного образования привело к появлению нового направления инновационной педагогики. Инновация в переводе с английского означает «введение (распространение) новостей». Социально-психологический аспект был разработан американским исследователем Э. Роджерсом. Изучение и преподавание языков во многом требует знания методов обучения иностранным языкам.

Таким образом, это метод обучения иностранному языку, чтобы выучить иностранный язык и научить ему других.

Список использованной литературы:

1. Юлдашев.Ю. Проблемы новых педагогических технологий - Народное образование. 1999 г.

THE ROLE OF LISTENING IN TEACHING ENGLISH AND THE STAGES OF THE LISTENING PROCESS

*Abdullaeva Aziza Sadikovna
Erlepesova Aygul Kenesbaevna
Teachers of English language in Kanlikul District
1-Specialized State Secondary School of the
Republic of Karakalpakstan*

Annotation: The role of listening in teaching English in this article and General information about the stages of the listening process is given.

Key words: reading, text, language, teaching, listening, stages, extensive listening, intensive listening, listener.

Listening is an act of interpreting speech that one receives through ears. Hearing is an act of receiving the language through ears without interpretation. In real life we can hear somebody speak but actually do not listen to what is being said. Listening is a communicative skill to get the meaning from what we hear. People listen in order to remember what they hear verbally or for the sake of meaning retention. They listen in order to evaluate critically what they hear or to give supportive empathy. They can derive aesthetic pleasure from what they hear or to produce a listener's feedback. They can fulfil the instructions in the heard text.

The process of listening consists of three distinct stages. In the first stage what we hear goes into the sensory store called "echoic memory" and is organised into meaningful units. At this stage the listener does not have much time to sort out the information. The second stage is the processing of information by the "short-term memory". This is also a brief stage lasting some seconds and the purpose of it is to blend the meaningful units together into one single unit of text comprehension. Once the message has been grasped, the exact wording is of no more importance and is obliterated from memory (some listeners can remember particular wording for a very long time though). The third stage is the transfer of information to the "long-term memory" to be used either after listening as the "listener's response" or later at the appropriate situation.

Listening is an act of interpreting speech that one receives through ears. Hearing is an act of receiving the language through ears without interpretation. In real life we can hear somebody speak but actually do not listen to what is being said. Listening is a communicative skill to get the meaning from what we hear. People listen in order to remember what they hear verbally or for the sake of meaning retention. They listen in order to evaluate critically what they hear or to give supportive empathy. They can derive aesthetic pleasure from what they hear or to produce a listener's feedback. They can fulfil the instructions in the heard text.

Spoken language is generally recognised by a combination of bottom-up and topdown processing. Bottom-up processing is driven by what the listener hears. Top-down processing is driven by the ideas that are ready in the listener's head. The experiments show that if the listeners have got a correct idea ready in their minds about the heard text, they do not even notice the sounds that were deliberately deleted from the recorded text.

The process of teaching to listen is guided by principles.

Principle 1. Teaching to listen as a communicative skill. This principle means that listening activities develop in the language learners the ability to listen to the language in the real world settings and to use this skill for receiving information from the heard discourse.

Principle 2. Teaching to listen to authentic materials. The principle implies that the discourse for listening is expected to be either "authentic made", i.e. produced by the native speakers for the purpose of natural communication or "authentic like" i.e. produced by native/non-native speakers for teaching purposes but having all the features of the natural English discourse.

Principle 3. Teaching to listen as an integrated skill. Listening is very seldom done for the purpose of "listening only". Usually people listen and speak, listen and write, listen and read. This is how listening is integrated with other communicative skills of reading, writing and speaking.

Listening can be taught as an active, extensive and intensive process. Active listening is a serial process (done step by step) the purpose of which is to get a very accurate grasp of the information. As a result, the listener can get the heard facts, summarise the information and remember it.

Essentially, active listening is listening for details. Extensive listening is a holistic process with the purpose of grasping the general meaning (the gist) of the heard language. The information that is received as a result of extensive listening is usually compressed and lacks details. Extensive listening is listening for the gist. Intensive listening is a parallel process of both listening and making assumptions about the heard discourse. “Intensive listening” is task driven and purposive, because listeners have a purpose of solving a certain cognitive problem. “Intensive listeners” can be judgmental and critical. Intensive listening is listening for inferences. Listening exercises include: making a tape-script, repeated listening with wandering gaps in the played text, ticking lexical items and grammar structures used in the text, ticking what was mentioned and what was not mentioned, listening and doing, drawing, marking, dramatising, answering questions, guessing from the text, sequencing the order of speakers and/or events, listening and matching (texts, graphs and pictures), completing gaps in the text (cloze procedure), completing the chart, ticking in the list the paraphrased sentences with the same meaning as in the text, ticking true or false sentences, predicting the continuation of the text, commenting on the text, giving personal associations, reasoning, picking up details, remembering details, transferring information to a table or to a graph etc.

In conclusion, every English language teacher should use a lot of audio-visual tools for the purpose of developing the listening skills of the students. In each lesson, it is expedient for students to listen to some tracks in English and understand their meaning.

References

1. Nunan D. Language Teaching Methodology.
2. Underwood, M. Teaching Listening.
3. Eysenck, M. And M. Keane. Cognitive Psychology.
4. Asher J. Learning another language through actions.

ИНГЛИЗ ЛИНГВО МАДАНИЯТИДА БАЗИ КОНЦЕПТЛАРНИНГ ВЕРБАЛЛАШУВИ

М.А.Алланазарова
Тошкент Давлат Юридик Университети
Ихтисослаштирилган Филиали ўқитувчиси
m.akhmedovna@mail.ru

Аннотация: сув ва олов концепти инсоният онгида ва тафаккуридаги базавий концептлардан биридир. Концептлар концептуал олам манзарасини идрок қилиш асосида пайдо бўлади, улар халқнинг кундалик-эмпирик, маданий, тарихий тажрибасини акс эттиради ва шу боисдан инглиз лингвомаданиятида қабул қилинган миллий-маданий жиҳатларни ифода этишдаги моҳияти ва кўламини тушуниш имконини беради. Бу эса ўз навбатида тил ва инсон, тил ва маданият, тил ва этнос ўртасидаги муносабатни ифода қилишда тил бирликлари томонидан бажариладиган вазифаларни англаш ва унга алоқадор ходисаларни тушуниш ҳамда тасвирлаш имконини беради. Бу ҳол эса мавзунини ўрганишнинг қай даражада долзарб эканлигини кўрсатади.

Калит сўзлар: систем-структуравий, антропоцентрик концепт, тилшунослик, концептуал тизим, когниция, дунёни лисоний кўриш, когнитив база, ментал репрезентация, когнитив модел, категоризация, вербализация, менталлик, маданият константлари, концепт, дунё тасвири, концептосфера, миллий –маданий ҳудуд.

Умумий тилшунослик тараққиёти жараёнида мазкур фан учта парадигмани бошидан кечирди. Анъанавий тарзда у қиёсий-тарихий, систем-структуравий ва антропоцентрик парадигмаларга ажратилади. Қиёсий-тарихий парадигма тилшуносликдаги ўз таҳлил методига эга бўлган биринчи парадигма бўлган бўлса, систем-структуравий парадигмада сўз диққат марказида бўлди. Антропоцентрик парадигмада эса тилшунослик фанининг предмети бўлган тилдан фойдаланувчи инсон омили биринчи даражали аҳамиятга эга.

XXI аср тилшунослигида инсон омилига асосланган когнитив лингвистика, психолингвистика, этнолингвистика, лингвопрагматика, лингвокултурология, социолингвистика каби кўплаб тилшунослик йўналишлари қаторида инсон тафаккури билан чамбарчас боғлиқ бўлган когнитив тилшунослик ва лингвокултурология алоҳида ўринга эга.

Когнитивизм инсон онги, тафаккури ва улар билан алоқадор бўлган ментал жараёнлар ва ҳолатларни ўрганувчи фан соҳасидир. У инсон фаолияти жараёнида дунёни билиш, идрок этиш ва англаш ҳақидаги фандир. Когнитивистикада асосий эътибор инсон билимига асосланган тилда фаол иштирок этувчи ҳатти-ҳаракатларни ўзида мужассам этган инсоннинг когнитив дунёсига қаратилади. Когнитив тилшуносликнинг асосий атамалари ақл, онг, билим, концептуализация, концептуал тизим, когниция, дунёни лисоний кўриш, когнитив база, ментал репрезентация, когнитив модел, категоризация, вербализация, менталлик, маданият константлари, концепт, дунё тасвири, концептосфера, миллий –маданий ҳудуд ва бошқалардир.

Лингвомаданиятшунослик бу тилшунослик ва маданиятнинг ўзаро тўқнашуви асосида пайдо бўлган мураккаб илмий фан йўналишидир. У маданият билан тилнинг ўзаро боғлиқлиги ва таъсирини, тилни маданиятнинг феномени сифатида ўрганади. Лингвомаданиятшуносликнинг базавий тушунчаларидан бири бу “дунё тасвири” тушунчасидир. “Дунё тасвири” тушунчаси инсон концептуал аппарати объектив дунёдаги ҳақиқий борлиқни ўзида акс эттиради. Тил тафаккур фаолиятида акс этган барча ходисаларни ифодалайди ва у инсон амалий фаолияти билан чамбарчас боғлиқ бўлади. Тилнинг мавжуд бўлиши “дунёнинг концептуал тасвири” ифодаланишини таҳлил қилишнинг асосий муаммоларидан бирига айланишига сабаб бўлади. Шу муносабат билан “дунёнинг концептуал тасвири” инсоннинг борлиқ тўғрисидаги билимлар йиғиндиси бўлиб, тилдаги “дунё тасвири” эса “дунёни лисоний англашдир”.

Концепт ҳам когнитив тилшуносликнинг ҳам лингвокултурологиянинг ўрганиш объектидир. Концепт ментал тузилма бўлиб, у когнитив фаолият натижасини ўзида акс эттирган ва ифодаланаётган предмет ёки ҳодиса тўғрисидаги комплекс, қомусий маълумот берувчи, нисбатан тартибли ички структурага эга бўлган, инсон тафаккур кодининг асосий бир-

лигидир. Лингвокультурологияда маданий концепт юқорида келтирилганлардан ташқари миллий-маданий хусусиятга эканлиги билан ажралиб туради.

“Fire” ва “Water” тушунчалари умумжаҳон аҳамиятга эга маданий концептлар бўлиб, уларнинг вербаллашувини ўрганиш натижасида биз кўйидаги хулосаларга келдик:

1. “Fire” ва “Water” концептлари инглиз лингвомаданиятининг лисоний дунё тасвири-нинг барча сатҳларида ўз аксини топган: лексик, фразеологик, паремиологик ва матн.

2. “Fire” ва “Water” концептларининг ядровий концептуал маънолари кўйидагилардан ташкил топади: а) сув ва олов – ҳаёт манбаи ва инсонлар ҳаёти учун жуда муҳим; б) сув ва олов ҳавфли, табиий офат ва вайронагарчик омилидир; в) сув ва олов – инсоннинг турли хил ҳис туйғуларини ифодалаш мумкин (севги, дўстлик, сокинлик, жаҳлдорлик ва ҳк.);

3. “Fire” ва “Water” концептларининг периферик концептуал белгиларига қуйидагилар киради: а) сув ва олов инсонларга берилган энг катта неъмат; б) сув ва олов меъеридан ошгандан кўра кам меъерда бўлгани яхшироқ; в) сув ва оловни доимо жиловда ушлаш кераклиги; г) сув ва олов билан уйнашмаслик зарурлиги, бунинг оқибати ёмон эканлиги; д) сув ва олов ва вақт ўртасида мутаносиблик бор канлиги ва вақт ҳам сувдек оқиб кетиши ўқтирилади.

4. “Fire” концептининг периферик концептуал белгиларига қуйидагилар киради: а) олов инсонларни илҳомлантирувчи ва олға сурувчи омил; б) ўтмишни қадрловчи инсонлар ўт чўғини ушлаб турувчилардир; в) интилувчан, актив инсонлар бамисоли оловга ўхшатилади; г) олов ва жаҳлдорлик барча нарсани вайрон қилувчи омил.

“Сув” концептининг периферик концептуал белгилари қуйидагилардан ташкил топади: а) муқаддас ва англаб бўлмайдиган сеҳрли куч; б) сув одамлар соғлиги учун зарур; в) сув оромбахш ва тинчлик берувчи омил; г) сувнинг муқаддаслиги ва уни ифлослантирмаслик лозим эканлиги;

5. “Fire” ва “Water” концептлари бир бирига нисбатан бинар оппозиция ҳосил қилади. Ушбу оппозиция уларнинг семантикаси ва функцияларидан келиб чиққан: сув ва олов – бир бирини инкор этувчи табиий кучлардир.

6. Шу билан бирга “Fire” ва “Water” концептлари ички оппозицияга ҳам эга. Яъни, сув ва олов бир бирини зид этувчи концептуал белгиларга эга:

Олов:

- иссиқлик ва ёритиш манбаи – вайронагарчилик курали;
- инсонларни илҳомлантирувчи ва олға сурувчи омил – барча нарсани йўқ қилувчи омил;
- оилавий учоқ тимсоли – уруш ва отиш кўрали;

Сув

- манбаи ва сувсиз дунёда ҳеч нарса яшай олмайди – офат, вайронагарчилик омили;
- вайронагарчилик омили – сув оромбахш ва тинчлик берувчи омил;
- ҳаёт учун энг керакли суюқлик, сув – энг қадрсиз суюқлик;
- муқаддас ва англаб бўлмайдиган сеҳрли куч – қадрсиз суюқлик;

Инглиз лингвомаданиятида сув ва олов тушунчалари маданий концепт ҳосил этадилар ва инглиз миллий олам манзарасида турли хил тил сатҳларига тегишли бир қатор тил бирликлари билан ифодаланадилар. Ўзининг ядровий концептуал белгиларидан ташқари, сув ва олов тушунчасининг инсон ҳис-туйғулари билан боғлиқ эканлиги, кишининг физиологик хусусиятлари билан боғлиқ (инсоннинг жаҳли чиққанда, уялганда, севиб қолганда қизариши, бадан хароратининг кўтарилиши, йиғлаш, ҳафа бўлиш ва ҳк.). Бу эса, уларнинг антропоцентрик аҳамиятга эга эканлигидан далолат беради.

Шундай қилиб, инглиз ва ўзбек тилларидаги “сув” ва “олов” концептларининг вербаллашуви замонавий тилшунослик доирасида амалга оширилган илмий тадқиқотлар орасида муҳим аҳамият касб этади деб хулоса қилиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Агзамова Д.Б. концептининг инглиз миллатининг лисоний тасавурида акс этиши. Стилистика тилшуносликнинг замонавий йўналишларида илмий-амалий конференция материаллари. –Т., 2011. 135-136 б.

2. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. – М.: 2002

3. Арутюнов С.А., Багдасаров А.Р., Белоусов В.Н. и др. Язык – культура – этнос / – М.: Наука, 1994. – 233 с.
4. Аникин В. П. Долгий век пословицы// Русские пословицы и поговорки. – М.: Художественная литература, 1988.
5. Аскольдов С. А. Концепт и слово// Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. Под. ред. В. Н. Нерознака. М.: Academia, 1997. – С. 267-279
6. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2001. – 123 с.
7. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. –М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
8. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. – М.: Гнозис, 2004. – 236 с.
9. Воркачев С.Г. Постулаты лингвоконцептологии//Антология концептов //Под. ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 10-11
10. Воробьев В. В. Лингвокультурология. (теория и методы) – М.: Академия, 2008. – 331с.

LEARNING ENGLISH THROUGH PLAYING GAMES

*Khodjaniyozova Irina Atabayevna
Teacher of English School 1,
Bagat district, Khorezm region
Mobile number: +998914250260*

Annotation: In this article it is highlighted learning English through games and interactive methods. It is also discussed that games play an essential role on young learners learning the language easily. It is also a fantastic learning tool to advance in any language.

Key words: Games, interactive methods, time effective, funny activities, positive attitude, encouraged players

There is a common misconception that proper learning should be serious and solemn in nature, and if one is having fun then they're not truly learning. Games provide an alternative route to learning a language while providing a pleasurable method to do so.

The idea of “learning” no longer means rote memorization—it instead means acquiring the skills necessary to be able to respond appropriately in another language, when under pressure in various circumstances. Games can help deliver these benefits in the most entertaining way. Therefore as you delight in playing a game, you can enjoy yourself while unconsciously acquiring an array of language skills!

The use of games can be a fantastic learning tool to advance in any language. In this approach, you're winning in the game by learning more of your target language.

How Games Can Really Help Learn a Language

There is an old Chinese proverb that describes the beauty of learning languages through games: “Tell me, and I'll forget. Show me, and I may remember. Involve me, and I'll understand.” The best language games are designed to involve you in different ways of using the language.

These games offer a dynamic learning atmosphere, so it really comes down to +you—the game player—to benefit from playing the game. You can choose to play when the time works best for you and enjoy the time you spend learning your target language. The best part is that while you're absorbed in the game, you're actually learning. So rather than pay attention to standard learning, you simply focus on doing well in the game (which also requires strategic thinking, by the way, which can further improve your proficiency).

Games also provide a great personal way to learn the language without any fear of making mistakes with the language in public. Furthermore, learning through games actually motivates you to learn more of the language! When you love playing the game in your free time, that element of enjoyable competitiveness works as a catalyst to get you practicing the language more frequently. To progress in the game involves learning more of the language, so as you reach higher levels in the game, you also reach higher skill levels in your target language.

The Benefits of Learning a Language Through Games

The students commented that they enjoyed the relaxed atmosphere the games provided, as well as the competitiveness and motivation that games brought to the learning environment.

It was further observed by the teachers that the students actually seemed to learn at an increased pace and retain the information gained through playing games compared to learning through rote methods. The research confirmed that games are a highly effective tool to language acquisition.

Thus far, we've already seen numerous benefits of playing language games, so here's a brief summary:

Time effective

A welcome break from the usual method of education

Fun and enjoyable

Provides meaningful context for language use

Increases learning motivation

Promotes communicative competence

Reduces anxiety of making errors

Integrates numerous linguistic skills: reading, listening, speaking and writing

Encourages players to use the language

Creates positive attitudes towards learning

Just by playing a game, your brain becomes heavily stimulated while learning, and you simultaneously improve on other useful cognitive skills such as problem solving, memory, focus, mental agility and—of course—language.

So which language games should you play?

Which Language Games Are Best to Play?

All games are not created equally. There are definitely some games that are fantastic fun, while others will provide a more enjoyable way to learn—but won't be as entertaining.

A good language game should push you to enhance your speaking, listening, writing, reading, vocabulary and understanding of the target language. It should have longevity so you cannot become bored with the game in a short period of time. A lot of language games are designed to fit the criteria above and achieve more as well.

References

1. Abraham, P. (2000) Skilled Reading: Top-Down, Bottom-Up, Field Notes.
2. Anderson, R. C., Hiebert, E. H., Scott, J. A., & Wilkinson, I. A. G. (1985). Becoming a nation of readers: The report of the commission on intensive learning of games.
3. Chambers, F., and Brigham, A. 1989. English games and pictures
4. Palincsar, A.S., and Brown, A.L. 1986. Interactive teaching to promote independent learning from games

BADIIY TIL VOSITALARI

*Qodirjonov Hasanboy Qodirjon o'g'li,
Namangan Davlat Universiteti stajyor-o'qituvchisi.
Telefon:+998997277055
hasanboy100193@gmail.com*

Badiiy asar tilini qonli, jonli, obrazli qiladigan vositalar badiiy til vositalari deb ataladi. Yozuvchi hayotiy materialni qayta ishlab, uni o'z g'oyasi va iste'dodi, mahorati va tajribasi bilan boyitib, umumlashma obraz holiga keltiradi. Shu vazifani bajarish uchun yozuvchi umumxalq tilida mavjud bo'lgan qatlamlarning barchasidan tasviriy vosita sifatida foydalanishi mumkin. Tilda yozuvchi uchun taqiqlangan soha yo'q. Faqat har bir sohaning o'ziga xos til materialiga yozuvchi badiiy adabiyot nuqtai nazaridan yondashishi va xar qanday til qatlamini original bir obraz yaratishga xizmat qildiradi bilishi kerak.

Uslub, yoki ilmiy atamashunoslikda - stilistika - tilshunoslik fanining bir bo'limi. U tilning tasviriy vositalari: istiora, o'xshatish, metonimiya, sinekdoxa, sifatlash kabi ko'chimlar va ulardan qanday foydalanish kerakligini o'rgatuvchi ta'limot yig'indisi. Ularning barchasi tilda, ayniqsa, badiiy asar tilida faol qo'llaniladi. Badiiy asar tili deganda tarjima qilinayotgan asarning xam tilini nazarda tutish lozimligini unutmashlik kerak.

Ma'lumki, olimlar va yozuvchilar o'z ilmiy yoki badiiy asarlarida adabiy til vositalaridan turlicha foydalanadilar, chunonchi, ilmiy asarda ilmiy atamalar, badiiy asarda esa tasviriy vositalar ko'proq qo'llaniladi.

Leksik satxdagi normadan og'ish yozuvchining umumxalq tili bazasidagi leksik vositalardan foydalanishida ko'rinadi. Ma'lumki, umumxalq tilidagi so'zlar o'zlarining nominativ xolatida xam tasviriylik va ifodaviylik imkoniyatlari jihatidan farqlanadi.

Davr koloritini (ruxini) berish uchun. Lug'atdagi eskirgan so'zlar -arxaizm va istorizmlar odatdagi so'zlashuvda ishlatilmasligi ma'lum. Biroq, ular tarixiy mavzudagi badiiy asarlarda davr ruxini berish uchun juda zarur. Deylik, o'z asarida 15 asr voqeligini tasvirlayotgan ijodkor, tabiiyki o'sha davrga xos realiyalarni tasvirlashi lozim bo'ladi. Usha davr koloritini davrga xos bo'lgan narsa-buyumlar, xodisalar, tushunchalarsiz to'la tasvirlab bo'lmaydi. Ikkinchi tomondan, 15 asr muxitida xarakatlanayotgan personaj tili xam shunga mos bo'lishi, uning nutqida o'sha davrga xos so'zlar va so'z shakllari ishlatilishi obrazning ishonarli va to'laqonli bo'lishiga xizmat qiladi.

Arxaizmlarga misollar:

thee (you), thy (you), hath (has), makest (make), thine (your), methinks (it seems to me), nhay (no), troth (faith), a losel (a lazy fellow).

Istorizmlarga misollar:

Battering ram (an ancient machine for breaking walls), blunderbuss (an old type of gun), brougxm (a closed carriage having one seat).

Biz bunday so'zlarni ingliz xalqining ilk hayot davrini tasvirlagan yozuvchilar ijodida ko'rishimiz mumkin.

Adabiy tilda kam qo'llaniluvchi dialektizmlar badiiy asarda joy koloritini berish uchun qo'l keladi. Aytaylik, uzbek tilida so'zlashuvchilar tarqalgan xududlarda umummilliy xususiyatlar bilan bir qatorda o'sha xudud kishilarigagina xos bo'lgan jihatlar (urf-odatlar, tasavvur, aqida, iarsa-buyumlar) xam mavjudki, bular birinchi galda sheva tilida o'z aksini topadi. Shunday ekan, asarda tasvirlanayotgan xududga xos bo'yoqlarni berish, unda xarakatlanayotgan personaj xarakterini to'laqonli badiiy talqin etish uchun dialektizmlar dan foydalanish zarurati yuzaga keladi.

Dialektizmlar ga misollar:

Shotlandiya dialekti:

a lass (a girl or a beloved),
a lad (a boy or a young man).
fash (trouble, cares)

Irlandiya dialekti:

hurley (hockey), xokkey, colleen (a girl)

Shimoliy dialekt:

to coom (to come), sun (son)

Badiiy obraz konkretlilik xususiyatga ega. Asardagi personaj konkret muxitda xarakat qiladi. Muxitga mansublikni ifodalashda varvarizmlar, vulgarizmlar, argo va jargoilarinig ahamiyati katta. Muxit koloritini ifodalash bilan birga, ular personaj nutqini individuallashtirish, ruhiyatini ochish va umumiy qiyofasini yaratishda muxim ahamiyat kasb etadi.

Vulgarizmlar:

curse you (an expression used in violent language, expresses anger), old bean (a dated slang and used as a familiar form of address), smeller (a nose), a right old bag (an old woman), a nigger (black).

Sleng (argo):

pul-money: beans, lolly, brass, dibs, dough, clink, off, wads.

bosh-head: attic, brainpen, hat, peg, nut, upper storey.

Tilimizda mavjud soʻzlar emotsional bunyodkorligi nuqtai nazaridan bir-biridan farq qiladi. Yozuvchi tasvir predmetini ifodalash uchun mavjud, soʻzlardan keragini tanlash zarur boʻladi. Masalan, sinonim soʻzlar qatoridan ijobiy boʻyoqqa yoki salbiy boʻyoqqa ega soʻzning tanlanishi yozuvchining tasvir predmetiga munosabatini yorqin ifodalab berishi mumkin.

Semantik satxdagi ogʻishlar. Maʼlumki, nutq jarayonida biz soʻzlarni oʻz maʼnosida yoki koʻchma maʼnoda qoʻllashimiz mumkin. Soʻzning odatiy maʼnosidan oʻzga maʼnoda qoʻllanishi semantik satxdagi ogʻish sanaladi. Kuchma maʼnoda qoʻllangan soʻzlarning umumiy nomi trop (koʻchim) deb yuritiladi. Soʻz maʼnosi koʻchishining, tropning metafora, metonimiya, sinekdoxa, kinoya singari bir qator koʻrinishlari mavjud.

Badiiy asarda eng koʻp qoʻllanuvchi koʻchim turlaridan biri metaforadir. Metafora usulidagi maʼno koʻchishida narsa-xodisalar orasidagi oʻxshashlikka asoslanadi. Tabiatan, metaforami yashirin oʻxshatish deb atash mumkin. Yashirin oʻxshatish deb atalishiga sabab shuki, metaforada oʻxshatilayotgan narsa tushirib qoldirilgani holda oʻxshayotgan narsa uning maʼnosini bildiradi. Tabiiyki, bunda oʻxshatilayotgan narsalardan aynan oʻxshashlik talab qilinmaydi, ikki narsa hodisaga xos belgilardan birortasi asos uchun olinadi.

Maʼno koʻchishning keng tarqalgan turlaridan yana biri metonimiyadir. Metonimiya (gr.-"oʻzgacha nomlash", "boshqa narsa orqali atash") usulida maʼno koʻchganida narsa-hodisalar oʻrtasidagi aloqadorlik asos qilib olinadi.

My mother's voice had the true tiger in it (Y. Updike) (had fierce in it) The hall applauded.

The school was already trooping into the gym (I.M.) fifty sails (instead of fifty ships)

Maʼno koʻchishning yana bir turi "kinoya" (ironiya) boʻlib, u teskari oʻxshatishga asoslangan koʻchimidir.

What a noble illustration of the tender of this favoured country - they let the paupers go to ship (Ch.D.)

Badiiy asarda toʻlaqonli inson obrazini yaratishdagi muxim unsurlardan biri badiiy psixologizm sanaladi. Badiiy psixologizm deyilganda personaj ruhiyatining ochib berilishi, uning xatti-harakatlari, gap-soʻzlarining psixologik jihatdan asoslanishi tushuniladi va u mazkur vazifalarni amalga oshirishga xizmat qiluvchi qator usul, vositalarni oʻz ichiga oladi. Yozuvchi personaj ruxiyatini bevosita yoki bilvosita tasvirlab berishi mumkin. Personaj oʻz-kechinmalari, xis-tuygularining "ichki monolog", "ong oqimi" tarzida yoki muallif tilidan (oʻziniki boʻlmagan avtor gapi) bayon qilinishi psixologik tasvirning bevosita shakli hisoblanadi. Asarda personaj ruhiyatining uning xatti-harakatlari, gap-soʻzlari, yuz-koʻz ifodalari (mimikasi), undagi fiziologik oʻzgarishlarni koʻrsatish orqali ochib berilishi bilvosita psixologik tasvirdir. Ruhiiy tasvirning bu ikki koʻrinishi bir-birini toʻldiradi, shu bois xam muayyan personaj ruhiyatini tasvirlashda yozuvchi bularning har ikkisidan xam oʻrni bilan unumli foydalanadi. Shuningdek, personaj ruxiyatini ochishda yozuvchi tabiat tasviridan yoki boshqa biror narsa obrazidan foydalanishi mumkin boʻladi.

Badiiy til vositalariga kuyidagilarni kiritishimiz mumkin: kontekst va soʻz, dialog, monolog, lakonizm, mubolaga, tilning leksika boyligi (sinonim, antonim, omonim, arxaizm, neologizm, dialektizm) jonlantirish, sifatlash, oʻxshatish, metafora, metonimiya, inversiya, ritm va boshqalar.

Dialogning xarakterli xususiyati soʻzlashuvchi personajlar orasida qizgʻin fikriy tortishuvni mavjudligidir. Dialogning mazmuni qahramonlarning ichki dunyosini ochadi, ularning munosabatlaridagi ziddiyatni koʻrsatadi va rivojlantiradi, syujetning doimo "siljib borishiga" xizmat qiladi. Shu sababli dialog badiiy asar shakli va mazmunida katta rol oʻynaydi. Agar biz muallif nutqini tashlab ketib, personajlarning dialoginigina koʻzdan kechirsak xam, asarning

g'oyasi, syujeti va butun mazmuni haqida ancha to'liq tasavvur olamiz: badiiy asarda dialogning shakllantiruvchi roli shunchalik zo'r.

Asarda monologning qo'llanishi xam alohida axamiyat kasb etadi. Monolog personajning ichki dunyosini uning o'z tili bilan batafsil va hayajonli tarzda ochib beradi. Personajlarning bir-birlariga "yuragida borini to'kib-solib" yozgan xatlarini xam monolog deb atash mumkin. Monolog personajlarning dialogdagi nutqidan tashqi jixatdan xam farq etadi, qahramon o'z dunyosini ochib bera olar ekan, ancha uzoq gapiradi, shu sababli monologlar uzun bo'ladi. Personajning ruxiy xolatini uning o'ylari orqali izhor etgan yakka nutq "ichki monolog" deb ataladi.

Amerikalik tadqiqotchilarning fikricha, "ichki monolog" termini birinchi marta A.Dyumaning "Yigirma yil o'tgach" (Dvadtsat let spustya) romanida qo'llanilgan. Lekin, ichki monolog yordamida qahramonning ichki dunyosini tasvirlash adabiyotda ancha oldin qo'llanilgan. Ichki monologning ajoyib namunalarini biz mashhur fransuz yozuvchi Stendal ijodida xam uchratishimiz mumkin. Rus adabiyotida bu termin N.Chernqshevskiy tomonidan qo'llanilgan.

Lakonizm. Badiiy adabiyot tili murakkab, xilma-xil xodisa, xolat, kechinma, fikr, voqea va predmetlarni yorqin va qisqa tavsiflab berishga qodir tildir. Fikrni qisqa va yorqin ifoda eta bilish mahorati lakonizm deb ataladi. Lakonik nutqning asosiy xususiyatlaridan biri qisqalik va ifodaning yorqinligida maqolga yaqinlashishdir. Muallif va personajlar nutqida maqol va hikmatli so'zlar paydo bo'lishi ana shu lakonizmga intilishning natijasidir.

Ernest Xeminguey ijodida lakonizmga keng o'rin berilgan.

Mubolaga - narsa yoki hodisaga xos xususiyatni oshirib tasvirlash. Mubolaga obrazni bo'rtirishga va shu bilan asarning ta'sir kuchini oshirishga xizmat qiladi.

What I suffer in that way no tongue can tell.

no tongue can tell - "ta'riflashga til ojiz" ma'nosini beradi. Mubolag'aning qo'llanishi kitobxon va yozuvchida hissiyotlarning to'lib toshganini ko'rsatadi.

Har bir xalqning tilidagi lug'at boyligi leksika deb ataladi. Leksikaga hayotdagi xamma narsalarning, tushuncha va ruhiy holatlarning nomlari, butun so'z boyligi kiradi.

Yozuvchi xalq tilida narsalarning turlicha nom bilan atalishini bilishi lozim.

M: "yolgiz", "yakka", "yagona", "tanxo" so'zlari sinonim xisoblansada, ularning har birini ishlatishning o'z o'rni bor. Yozuvchi xalq tilining leksik boyligini yaxshi egallagan bo'lsa, u o'z asarlarining tilini boy va yorqin qilib tasvirlay oladi.

"Badiiy til vositalari" deb nomlangan. Badiiy til "xususiyatlari vositalarni taqozo etadi, vositalar esa xususiyatlarni maydonga keltiradi. Badiiy asar tilining yuqorida qayd etilgan xususiyatlari unda ko'pgina til vositalarining ishlatilishi natijasida maydonga keladi. Yozuvchi shu vositalarni o'rganadi, mukammallashtiradi, ayrim xollarda yangi til vositalarining kashf etib, xalq tilini boyitadi.

Xulosa qilib aytganda, yozuvchi umumxalq tilidan foydalanar ekan umumodatlangan normadan og'adi va shu "og'ish"dan ma'lum badiiy - estetik maqsadni ko'zda tutadi. Bu og'ishlar tilning turli sathlarida - fonetik, morfologik, leksik, semantik, sintaktik sathlarda kuzatilishi mumkin. Badiiy til vositalari tasvirning jonli va to'laqonli bo'lishiga, ifodaviylikning kuchayishiga xizmat qiladi.

Badiiy til vositalarining qimmatini ularning hayotni haqqoniy aks-ettirish, xodisa moxiyatini chuqur ochish va qahramonlar xarakterini yorqin gavdalantirishga qanday yordam berganligi bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Adabiyot nazariyasi. II tomlik, "Fan", 1978.
2. Ashurova D.U. "Lingvisticheskaya priroda xudojestvennogo sravneniya" Avtoreferat k.d. M., 1970.
3. Anastasev N. "Tvorchestvo E.Xemingueya. M., "Prosvetshenie", 1981.
4. Highlights of American literature. Carl Bode. English language programs Division. 1995. T. 1995.
5. Z.O.Lapasov J. Badiiy matn va lisoniy tahlil. T., «O'qituvchi», 1995.

ADABIY TA'LIMGA INNOVATSION YONDASHUV

*Rajabova Oyshajon Hasanovna,
Shovot TXTB ona tili va adabiyoti fanlari metodisti,
Email:rajabovaoyshajon@gmail.com,91-434-92-22,
Sobirova Hulkar Bahromovna,
Xorazm viloyati Shovot tumani 23-maktab ona tili va
adabiyot fani o'qituvchisi, Email:sobirovahulkar@mail.com/914217222.*

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiy ta'limga innovatsion yondashuv davr talabi ekanligi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: global ta'lim,xalqaro standart,konseptual yondashuv,uzluksiz ta'lim.

Bugungi kunda ta'lim oldida turgan eng muhim vazifalardan biri o'quvchilarni mustaqil fikrlay oladigan qilib tarbiyalashdan iborat.Xususan, yoshlarda ijodiy tafakkur, ijodiy izlanish, mavjud imkoniyatlardan eng qulay va serunumini tanlay olish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish, ularni milliy qadriyatlarimiz, udum va an'analarimiz ruhida tarbiyalashda o'zbek adabiyoti fanining tutgan o'rni va imkoniyatlari benihoya kattadir.Bugun yurtimizda kichik bir sohadan tortib xalq turmushi farovonligi uchun muhim bo'lgan yo'nalishlardagi o'zgarishlar, islohotlar shiddat bilan amalga oshirilayotirki, shu Vatanga qondosh har qanday millat kishisi bunday tarixiy o'zgarishlarga loqayd qarab turolmaydi.Davlatimiz rahbari istiqboldagi taraqqiyotning kafolati ilm ahli va ziyolilar faoliyati bilan chambarchas bog'liq ekanini har bir uchrashuv, murojaatlarida ta'kidlab, uning rivojlanishi, taraqqiy etishi uchun bir qancha qaror va farmonlarni qabul qildi.Ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish,ta'lim sohasidagi innovatsiya yutuqlarini amaliyotga tatbiq etishning samarali mexanizmlari belgilab berildi. Bunday islohotlar, ayniqsa yoshlarning maqsadli harakatlariga rag'bat berish barobarida o'z kuchiga ishonishni uyg'otdi.

Bugun boshqa sohalar qatorida adabiy ta'limda uzoq yillar samara bergan metod va usullar, an'anaviy yondashuvlarni saqlagan yoki rivojlantirgan holda global ta'lim metodlaridan milliy strategik maqsadlarimizga moslarini tanlab, ularni bosqichma-bosqich joriy qilish orqali adabiyot o'qitish metodikasini yangi taraqqiyot bosqichiga olib chiqish vaqti keldi.Professor S.Matjonning «Kitob o'qishni bilasizmi» nomli kitobida kitobxonlik madaniyati haqida so'z yuritiladi:

«Siz darsliklardan hayot va uning qonuniyatlari haqidagi bilimlar bilan tanishasiz, ulami aql kuchi bilan qabul qilasiz,xotirangizda qayd etasiz.Ammo bu bilim va xulosalar hissiyotingizga zarracha ta'sir ko'rsatmaydi.Badiiy asami o'qiganda sizdagi bu «loqaydlik» faol munosabatga almashinadi. Qalbingiz cheksiz shodlikga chulg'anadi - ruhlanasiz, g'azablanasiz,iztirob chekasiz.Chunki u qalb dardi tufayli yaratilgan, dard esa suhbatdoshni befarq qoldirmaydi". Professorning ushbu fikrlariga tayangan holda, adabiy ta'limga o'zgacha yondashish lozim.

Bugungi kunda adabiyot fanini o'qitishning juda ko'p usullari mavjud.Bu usullardan o'quvchilarning yoshi,psixologik xususiyatlari,bilim darajasiga qarab foydalanish mumkin.V-VI-VIIsinflarda "Aqliy hujum","Kichik guruhlarda ishlash","Sinkveyn" "B.B.B"usuli,"Menga oxirgi so'zni bering","Test" usullaridan foydalanish yuqori samara beradi.Yuqori sinflarda ushbu usullar bilan birga "Tanqidiy tafakkur","Debatlar","Nuqtai nazarining bo'lsin","Har kim har kimga o'rgatadi","Kubiklar","Insert" usullaridan o'rinli foydalanish dars sifatining yuqori bo'lishi bilan birga, o'quvchining shaxs sifatida shakllanishida,har qanday sharoitda ham o'z nuqtai nazariga ega bo'lgan,erkin fikrlovchi inson bo'lishida katta yordam beradi.Bugungi o'quvchi dunyoqarashi, fikrlashi, voqelikka munosabati nuqtayi nazari kechagidan farq qiladi. Tezkor axborot almashish zamonida, virtual olamda ulg'ayayotgan o'quvchi bugun adabiy ta'limning qolipga solingan, stereotip fikrlar, hokim qarashlar, o'zlariga tanish ma'lumotlarni qayta bayon qilib berishdek eskicha, qolipga solingan yondashuvlari bilan murosqa qilolmaydi. Agar adabiyot o'quvchilar tasavvurida ularning hayotiy ehtiyojlari o'laroq tasavvur hosil qilmas ekan, u zerikarli va quruq g'oyalar majmui bo'lib qolaveradi.Holbuki, bugun umumiy o'rta ta'lim tizimidagi adabiyot darslari aksar holatlarda o'quvchining hayotiy ehtiyojini qondirish, uni hayotga tayyorlash, o'z tafakkuri, tasavvuri, didi, saviyasi, umuman, ma'naviy qarashlarini yuksaltirish emas, balki oliy ta'lim muassasalariga kirish uchun bo'ladigan test sinovlariga tayyorgarlik nuqtai nazaridan o'qitilayotgani hech kimga sir emas. Modomiki, bugungi murakkab globallashuv sharoitida

ma'naviyatimizni izdan chiqarish maqsadida xorijdan o'zanini yo'qotgan, selday oqib kelayotgan zararli g'oyalarga qarshi faqat milliy badiiy adabiyotgina immunitet hosil qila olishi mumkin ekan, shuning uchun bolada adabiyotga muhabbatni juda erta yoshdan singdirish lozim.

Adabiyot o'quvchilarni hayotga tayyorlashi jihatidan o'zga fanlardan tubdan farq qilgani uchun fan sifatida emas, balki shaxsni shakllantirishdan iborat vazifasining birlamchi omil ekanligini dalillovchi konseptual yondashuvlar asosida o'rgatilishi lozim. Dars metodi ta'limning ichki mazmun va mohiyatini belgilasa, uning tashkiliy shakllari didaktik kategoriya sifatida tashqi mazmunini anglatadi:

- o'quvchilarni individual xususiyatlari hamda bilim darajalariga muvofiq guruhlariga bo'lish yoki o'quvchi bilan yakka tartibda mashg'ulotlar olib borish;
- o'quvchilarning diqqatini tayanch tushuncha va iboralarga qaratish lozim. Yakuniy xulosalarni ana shu tayanch tushunchalar atrofida umumlashtirish;
- dars maqsadiga muvofiq interfaol metod, usul va vositalarni tanlash va ulardan unumli foydalanish;
- o'rta tashlanadigan har bir savolning ilmiyligi, mantiqiyligi va didaktik talablarga javob berishga e'tiborni qaratish;
- vaqt taqsimoti masalasiga qat'iy amal qilish. 40-45 daqiqaga mo'ljallangan darslarda o'quvchining mustaqil bilim olishiga bo'lgan shart-sharoitlarni yaratish. Qisqa vaqtdan unumli foydalangan holda izlanuvchanlik, ijodkorlik, hozirjavoblik va topqirlik masalasiga asosiy e'tiborni qaratish;

- ijodiy muhit yaratish asosida o'quvchilarni rag'batlantirib borish va boshqalar;

Dars o'qituvchining ilmiy va ilmiy-pedagogik mahoratini belgilovchi asosiy mezonidir. Bir soatlik dars mashg'ulotlarini yirik san'at asariga qiyoslashning mohiyati ham shunda. Interfaol usullar umumiy o'rta ta'limdagi adabiyot darslarini yangi o'zanga burishda, ham shakl, ham mazmun jihatidan yuqori bosqichga olib chiqishda o'ziga xos manba bo'lib xizmat qiladi. Adabiy ta'limni tubdan yangilashda uning milliy-tarixiy ildizi, milliy qadriyatlar va estetik asoslarga tayanish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K.Usmonova."Adabiy ta'limda ilg'or pedagogik texnologiyalar", Toshkent-2004.
2. "Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi,(O'qitish met-si), Toshkent-2020.
3. M.Ochilov,"Yangi pedagogik texnologiya"Qarshi,"Nasaf"-2000-yil.

INGLIZ TILI LEKSIKASINI O'RGANISHDA QIZIQARLI O'YINLARNING AHAMIYATI

Sobirjonova Saodat Umidbekovna
Xorazm viloyati Yangiariq tumani
36-son maktab ingliz tili fani o'qituvchisi
Telefon: +998995099430

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz tili leksikasini o'rganishda turli xil qiziqarli o'yinlar va ularning til o'rganishdagi ahamiyati haqida fikr mulohazalar bildiriladi.

Kalit so'zlar: leksika, til, nutq, o'yin, maqsad, so'z, ibora, metod, qobiliyat.

Leksikani o'rgatish, tilni o'rgatishning asosini tashkil etadi. Leksika o'rganiladigan, o'rgatiladigan so'zlar va so'z birikmalari yigindisidir. Leksikani mukammal egallamay turib, nutq fa'oliyatining turlarini o'rgatib bo'lmaydi. U nutq faoliyatlari uchun material sifatida ishlatiladi. Nutq uchun material juda zarurdir. Material bo'lmasa nutq sodir bo'lmaydi. Inglizcha nutqni tinglab, o'rgangan so'zlar asosida uning mazmunini tushunish mumkin.

Leksik o'yinlar quyidagi maqsadlarni amalga oshirishga qaratilgan bo'ladi:

- nutq namunasini qo'llashda tabiiy muhit yaratish;
- o'quvchilar ijodiy nutqlarini faollashtirish;
- so'z va iboralarni situatsiyalarda qo'llash;
- so'z birikmalari bilan o'quvchilarni tanishtirish;
- o'quvchilarning nutqda hozirjavoblik qilishga o'rgatish.

O'yinlarning ta'limiy imkoniyatlari avvaldan ma'lum. Har qanday o'yinda kishining u yoki bu qobiliyati namoyon bo'ladi. O'yin jarayonida hattoki faol bo'lmagan o'quvchilar ham qiziqib darsga kirishib ketadilar. Rolli o'yinlar o'quvchilarga o'z nutqlarini o'stirish va aktyorlik sohasida o'z imkoniyatlarini sinab ko'rishga sharoit yaratib beradi. Unda konkret shaxsning xulqi, xatti-harakati, o'z vazifalari va majburiyatlarini bajarilish taktikasi mashq qilinadi.

Ta'lim jarayonida tashkil etiladigan o'yin topshiriq va strategiyalar o'quvchilarni zerikishdan saqlaydi va ularning mustaqil tarzda aqliy faoliyat ko'rsatishlarini ta'minlaydi. Strategiyalar o'quvchilarni fikrlashga va izlanishga undaydi. Shuning uchun ham, ularni ta'lim metodi sifatida qarash maqsadga muvofiqdir.

“Zanjir” o'yini. Oddiy o'yinlardan biri bu “Zanjir” o'yini bo'lib hisoblanadi. Ushbu o'yin jarayonida o'quvchi mustaqil fikr yuritishga, o'xshatish va farqlash kabi operatsiyalarni bajarishga o'rgana boradi. Bu o'yin quyidagicha tashkil etiladi:

O'qituvchi biron bir so'z taklif etadi. O'quvchilar bu so'zga fikran bog'langan (assotsiatsiyaga kirgan) holda so'z tanlashadi va nima uchun ushbu so'z tanlanganini tushuntirib berishadi. Agar guruhda o'quvchilar soni ko'p bo'lsa, musobaqa uyushtirish mumkin.

Assotsiatsiya - ushbu o'yinda o'qituvchi doskaga o'rganilayotgan mavzuga oid so'z yozadi. Birinchi o'quvchi shu so'zga mos bo'lgan so'zni aytadi. Ikkinchi o'quvchi esa birinchi o'quvchi aytgan so'zga bog'liq so'z aytadi. Har bir o'quvchi o'zini so'zini aytgandan so'ng o'qituvchi oxirgi aytilgan so'z bilan birinchi so'zni yonma-yon yozadi va o'quvchilardan shu ikki so'zni bitta gapda qo'llashni buyuradi.

BINGO - o'yinidan fonetik, grammatik va leksik materiallarni mustahkamlashda foydalanish mumkin. O'qituvchi doskaga bir nechta so'z yozadi va o'quvchilar shu so'zlarda istagan uchta so'zni yozib olishi kerak. So'ngra o'qituvchi xoxlagan uchta so'zni shu so'zlar ichidan aytadi. Qaysi o'quvchining yozgan uchta so'zi ham aytilsa o'sha o'quvchi “bingo” deb qichqiradi, va o'yin g'olibi hisoblanadi.

THE BEST SPELLER - bu o'yindan yangi so'zlarni takrorlash va mustahkamlashda foydalanish mumkin. O'qituvchi so'zni O'zbek tilida yoki Ingliz tilida aytadi, o'quvchi bu so'zni harfma-harf aytishi kerak bo'ladi. Agar o'quvchi so'zni to'g'ri talaffuz qilsa keyingi turga o'tadi agar noto'g'ri talaffuz qilsa o'yindan chiqadi. Ikkinchi turga o'tgan o'quvchilarga iboralarni harflab aytish topshirig'i beriladi.

A PUPPET SHOW - bu juft bo'lib ishlashni talab etadi. Bir o'quvchi ish- harakatni ifodalovchi so'zlarni talaffuz qiladi, ikkinchi o'quvchi qo'g'irchoqni shu harakatlarni bajartiradi. Masalan: I am Tom. (qo'g'irchoqchi qo'lini ko'ksiga olib keladi.) I can swim. (suzish harakatini ko'rsatadi.)

Bu o‘yin yordamida Grammatik mavzularni, leksikani o‘zlashtirilganlik darajasini tekshirish mumkin.

CIRCLE GAME - o‘quvchilar aylana shaklida turadilar. Har bir o‘quvchi qo‘lida turli hayvonlar tasvirlangan kartochka ushlab turadi. O‘qituvchi 2 ta so‘z aytadi: a dog- a monkey. Qaysi o‘quvchilarning qo‘lida o‘sha rasmlar kartochka bo‘lsa shu o‘quvchilar o‘zaro joy almashadilar. Kartochkadagi rasmlar mavzu asosida masalan alfavitdagi harflar, sonlar yoki mavzuga oid boshqa rasmlar bo‘lishi mumkin. O‘yinni hohlagancha davom ettirish mumkin.

Intervyu - bir-birlarini yaxshi tanimaydigan juftliklar tuzilib, ularga tanishib olishlari uchun 5-7 daqiqa vaqt beriladi. So‘nggi juftliklarning har bir a‘zosi butun guruhga o‘z sherigi to‘grisidagi ma‘lumotlarni biror qiziqarli faktni qo‘shgan holda taqdim etadi. Yuqorida keltirib o‘tilgan o‘yinlar yordamida og‘zaki nutq boyitilishi mumkin. Tinglab tushunishning leksik tomoni ustida ishlaganda, uni tinglab qabul qila olish, taniy olish mashqlari keng ishlatiladi, chunki leksikani tinglab qabul qilish, taniy olish ham o‘z xususiyatiga ega, qiyinchiligiga egadir. Gapirishning leksik tomonini o‘ziga xos xususiyatlari mavjud. O‘quvchi buni bilmasa gapira olmaydi, bilganda ham o‘rniga qo‘ya bilishi kerak. Buni amalga oshirishda esa bolalarning o‘yinqaroqliklarini hisobga olib o‘yinlardan samarali va unumli foydalanish darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zaripova F.A. Chet tillar o‘qitish metodikasidan qo‘llanma.
2. Hoshimov O‘.H., Yokubov I.Y. Ingliz tili o‘qitish metodikasi.
3. www.google.uz

TEACHING READING SKILLS TO YOUNG LEARNERS

Sobirova Shohida Sotimboyevna
Teacher of English, School 1
Bagat district, Khorezm region
Mobile phone: +998919875496

Annotation: In this article it is highlighted the types of reading comprehension to young learners, essential skills and how to help them to improve reading skills. With the help of this skills little learners can easily master the language. They can build their child's vocabulary by having frequent conversations.

Key words: decoding, fluency, sounds, vocabulary, conversational phrases, sentence construction, working memory and attention.

Reading comprehension can be challenging for kids. Kids must master a number of key skills, like decoding, to fully understand what they're reading.

There are ways to help struggling readers build these skills at home and at school.

Some people think of the act of reading as a straightforward task that's easy to master. In reality, reading is a complex process that draws on many different skills. Together, these skills lead to the ultimate goal of reading: reading comprehension, or understanding what's been read.

Reading comprehension can be challenging for lots of reasons. Whatever the cause, knowing the skills involved, and which ones your child struggles with, can help you get the right support.

Here are six essential skills needed for reading comprehension, and tips on what can help kids improve this skill.

1. Decoding

Decoding is a vital step in the reading process. Kids use this skill to sound out words they've heard before but haven't seen written out. The ability to do that is the foundation for other reading skills.

Decoding also relies on connecting individual sounds to letters. For instance, to read the word sun, kids must know that the letter *s* makes the /s/ sound. Grasping the connection between a letter and the sounds they typically make is an important step toward "sounding out" words.

The best way to help kids with these skills is through specific instruction and practice. Kids have to be taught how to identify and work with sounds.

2. Fluency

To read fluently, kids need to instantly recognize words. Fluency speeds up the rate at which they can read and understand text. It's also important when kids encounter irregular words, like *of* and *the*, which can't be sounded out.

Sounding out or decoding every word can take a lot of effort. Word recognition is the ability to recognize whole words instantly by sight, without sounding them out.

Lots of kids struggle with reading fluency. As with other reading skills, kids need lots of specific instruction and practice to improve word recognition.

The main way to help build fluency is through practice reading books. It's important to pick out books that are at the right level of difficulty for kids.

3. Vocabulary

To understand what you're reading, you need to understand most of the words in the text. Having a strong vocabulary is a key component of reading comprehension. Students can learn vocabulary through instruction. But they typically learn the meaning of words through everyday experience and also by reading.

Reading together every day also helps improve vocabulary. When reading aloud, stop at new words and define them. But also encourage your child to read alone. Even without hearing a definition of a new word, your child can use context to help figure it out.

Teachers can help, too. They can carefully choose interesting words to teach and then give explicit instruction (instruction that is specialized and direct). They can engage students in conversation. And they can make learning vocabulary fun by playing word games in class.

For more ideas, watch as an expert explains how to help struggling readers build their vocabulary.

4. Sentence construction and cohesion

Understanding how sentences are built might seem like a writing skill. So might connecting ideas within and between sentences, which is called cohesion. But these skills are important for reading comprehension as well.

Knowing how ideas link up at the sentence level helps kids get meaning from passages and entire texts. It also leads to something called coherence, or the ability to connect ideas to other ideas in an overall piece of writing.

5. Reasoning and background knowledge

Most readers relate what they’ve read to what they know. So it’s important for kids to have background or prior knowledge about the world when they read. They also need to be able to “read between the lines” and pull out meaning even when it’s not literally spelled out.

Take this example: A child is reading a story about a poor family in the 1930s. Having knowledge about the Great Depression can provide insight into what’s happening in the story. The child can use that background knowledge to make inferences and draw conclusions.

References

1. Abraham, P. (2000) Skilled Reading: Top-Down, Bottom-Up, Field Notes, Vol. 10, No. Anderson, R. C., Hiebert, E. H., Scott, J. A., & Wilkinson, I. A. G. (1985).

2. Becoming a nation of readers: The report of the commission on reading. Washington, D. C.: National Institute of Education.(1985)

3. Summary writing: a short cut to success. English Teaching Forum 27, 1: 43–45.(1997)

THE GENERAL PRICIPLES OF LEARNING ENGLISH.

Temirova Dilnoza Shukhratova
English teacher: Namangan region,
Naryn district,school:41.
Telephone: +998(94) 154 00 83.
tojiboyevsarvarbek082@gmail.com

Annotation: General Principles are important to learning English and useful to teachers to teach young learners. In this article you can find invaluable explanations how to teach English during lesson. And also there are many key elements which will help to keep young learners interested the class.

Key words: principle, immersion, precedes, constructing, actions, movements.

We know General Principles must be taken into consideration as general principles of learning English. They are immersion,listening precedes speaking, learning through actions, constructing reality.

Principle1. Immersion. The main principle is immersing children into target language. Immersion can be done through use of multi-sensory channels: auditory, visual,kinesthetic. Children must be actively involved in all activities which will ensure left and right sides of the brain involvement.

Principle2. Listening precedes speaking. Speaking should not be forced. Children must go through natural way of learning the target language: first they listen and internalize the language. As they internalize a cognitive map of the target language through understanding what is heard, there will be a readiness to speak. The children will start spontaneously produce utterances. The transactions from listening to speaking will have several steps of development. First the child will listen and respond exclusively with physical actions and later with simple one-word utterances such as “yes” or “no”. After this steps of cognitive brain work readiness to speak will arise.

Principle3. Learning through actions. Understanding must be developed through movements of the learner’s body. Researchers found out that most grammatical structures of the target language and hundreds of vocabulary items can be learned through the skillful use of imperative by the teacher. This method was successfully adopted in many countries across the world and got enormous feedback. Huge amount of scientific researches were done, lots of books and articles published, as well as films showing impressive results of learners. A child learns own language by exposure to the language and through actions which follow language utterances. Language input followed by a body movement allows a learner to decipher the meaning immediately at many levels of awareness including phonology, morphology, syntax and semantics. A few exposures to a language sample in the context of body movement ensures: a) the comprehension of novel sentences (ones they have never heard before); b) unusually long-term retention (similar to capability to ride a bicycle); and c)the linguistic achievement was accomplished seemingly without effort –in a stress-free activity.

Principle4. Constructing reality. Children can not learn if someone will just tell or explain reality to them. They must construct reality through first-hand experience. The world famous Swiss psychologist Jean Piaget called this process of language acquisition constructing reality. The approach must simulate a natural way of acquiring the first language. Children are not interested in how the language works but they are very interested in understanding and expressing themselves in the target language. Before the children begin to speak they go through a long way of the process in which language was imprinted upon body movements. Children can decode the language through the medium of body movements such as looking, pointing, touching, walking and others. They can express themselves by the same medium until readiness to speak in the target language takes place.

Using literature.

1. Total Physical Response. G.J.Asher.
2. Constructing reality.J Piaget.

ОНА ТИЛИ ДАРSLARIDA TEXNIK VOSITALARNING DOLZARBLIGI

*Yakubova Dilfuzaxon Inomovna
Farg'ona viloyati Furqat tumani
11-umumiy o'rta ta'lim maktabi
kimyo fani o'qituvchisi
Telefon:+998911523119*

Annotatsiya: Maqolada ona tili darslarida ko'rgazmali vositalardan unumli foydalanish usullari to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: elektron darsliklar, dasturlar va grafikli organayzerlar, elektron darsliklar.

O'quv jarayoni zamonaviy, yuqori darajadagi yutuqlarga suyangan holda darslar o'quv materillarini tez va oson o'zlashtirish imkonini berishi uchun darslarda texnik vositalar va sharoitlarni yaxshilash lozim. Agar kompyuter adabiyot faniga oid maxsus elektron darsliklar, dasturlar va grafikli organayzerlar bilan ta'minlansa, o'quv jarayoni yanada samarali kechadi, ta'lim sifati yanada yaxshilanadi. Adabiyot fani o'quv mashg'ulotlarini mazmunli tashkil etish va jonlantirishda ko'rgazmali axborot og'zaki axborotdan ko'ra ahamiyatliroq va unumliroq. Bundan tashqari ko'rgazmali axborot bir vaqtning o'zida beriladi. Shuning uchun ko'rgazmali axborotni qabul qilish va eslashga og'zaki axborotdan ko'ra kam vaqt talab etiladi. Ko'rgazmali axborot ishlatilganda tassavur hosil bo'lishi og'zaki bayondan ko'ra, besh-olti marta tezroq kechadi. Ona tili va adabiyot darsining barcha tur va shakllarida o'quv jarayoni, asosan, ko'rgazmali usullar asosida olib boriladi. Bu dars turlarida, asosan, o'quvchilarning eshitish, ko'rish va esda saqlab qolish qobiliyatlariga tayaniladi. O'quvchilarning eshitgan, ko'rgan va esda saqlaganlari asosida bexato javob berishlari dars samaradorligini belgilaydi.

Ona tili va adabiyot fanini o'qitishdagi ko'rgazmali darslar boshqa tur darslariga qaraganda bir qator afzalliklarga ega. Bu turdagi darslar vaqtni tejash, o'qituvchi va o'quvchining kuchini saqlash hamda dars jarayonini samarali va jonli boshqarish imkonini beradi. Texnik vositalarning yaxshilanishi orqali o'quvchilarga internet orqali vazifalarini bajarish, ma'lumot to'plashda yordam beradi. O'quvchi va o'qituvchining kompyuter va internet savodxonligini oshirishda, o'z ustida tinimsiz va mustaqil ishlashga erishiladi. Bugungi fan yangiligi va mavzuga oid turli-tuman boy manbalarga erishish, manimcha, o'qituvchini yanada ishga shijoatini uyg'otadi. Adabiyot fani o'qitish jarayonini elektron darsliklar asosida video-tasvirli tashkil etish, o'quvchining ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatini, fanga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi, o'quv materiallarini idrok qilish va puxta o'zlashtirishiga yordam beradi, Ona tili va adabiyot fani o'quv xonasi doimo ozoda va tartibli bo'lishi, ko'rgazmali vositalar o'z vaqtida yangilanishi va mavjud ko'rgazmali vositalarning mavzu va mazmuni adabiyot fanini o'qitish dasturiga to'g'ri kelishi kerak. Xonada kinoapparat(video-proyektor) va kinoekran bo'lishi dars uchun muhim. Shuning uchun har bir ta'lim muassasida ta'lim sifati oshirishda va yaxshilashda, avvalo, texnik vositalarni har bir xonada tashkil etish muammosini bartaraf etish lozim. Mashg'ulotning mazmun va mohiyatini ochib berishda, yozuvchi va shoirlar hayoti va ijodi, yaratgan badiiy asarlari asosida yaratilgan elektron darslik materiallarini yoki video-tasvirlarni taqdim etishda, dars samaradorligini oshirishda, mashg'ulotlarning jonli o'tishida bularning ahamiyati juda katta. Bu esa o'quvchilarni faollashtiradi, ijodiy yondashtiradi, vaqtni tejaydi, qiziqishini orttiradi, mustaqil fikrlashga undaydi, idrok qilish ko'lamini kengaytiradi. Masalan, ona tilida birgina lug'at boyligini oshirishda quyidagicha ishlash mumkin:

1. Rebuslardan foydalanishda o'quvchilar mustaqil tovushni tahlil va sintez qiladi, yoki ilyustrativ rasm so'z ma'nosini yaxshi tushunish, syujetli tasvir mashqi orqali narsa nomlarini topish, yoki tasvir orqali matn tuzish usullari ham bilim sifatini yaxshilaydi.

2. Etimologik ma'lumotnoma, ya'ni so'z ma'nosining kelib chiqish tarixi haqida ma'lumot beradi.

3. Yasama so'zlar bilan ishlash. Asosga qo'shimcha qo'shilganda ro'y beradigan tovush o'zgarishlari.

4. Amaliy materiallardan foydalanish, ya'ni nutqda so'zlarning vazifalarini kuzatishga yordam beradigan topishmoq, maqol va matallar, gaplar va matnlar bilan ishlash.

Elektron darsliklarning afzalligi shundaki, bir darsda bir necha usullardan samarali foydalaniladi va birinchi dars ikkinchisiga o'xshamaydi. Har bir fanning o'ziga xos senariysi, lug'atlari, topishmoqli multimedialar, kinofilm, ko'rgazmali axborot ta'minotiga ega bo'ladi.

Yozma nutqida muayyan qiyinchiliklarga duch kelmaslik uchun turli xil usullardan samarali foydalanish mumkin. Masalan, aralash berilgan so'zlar ichidan oxirgi tovush talaffuz qilinmasa ham yoziladigan so'zlarni topish, bosh harfini tushirib qoldirish orqali yangi so'z hosil bo'ladigan so'zlarni topish, oxirgi tovushni tushirish orqali yangi so'z hosil bo'ladigan so'zlarni aniqlash usullari o'quvchilarni topqirlikka va chaqqonlikka undaydi. Imlo savodxonligi bo'yicha "x" va "h" tovushi bilan boshlanuvchi rasm-tasvirlar beriladi, o'quvchilar uni daftariga yozadilar. So'ng o'quvchi xatolarini to'g'ri variant bilan solishtiradi va bu jarayonda nimaga ahamiyat qaratishi kerakligini bilib oladilar. Yoki badiiy asarlardan (yoki kino filmlardan) ko'chirma gapni olib, uni o'zlashtirma gapga aylantirishda, mavzuning fanlararo bog'lanishini kuzatishimiz mumkin. Adabiyot fanida esa, elektron darslikda aks etgan ijodkorning hayoti va faoliyati turli video tasvirlar orqali namoyish etish, mumtoz lug'atlar orqali g'azal matni bemalol tahlil qilish, multimedialar, topishmoqlar va testlar orqali esa bilimlar yanada mustahkamlanadi.

Bugungi kun talabidan kelib chiqib adabiyot fani o'qituvchilari barkamol ijodkor shaxsni tarbiyalashda zamonaviy pedagogik texnologiyadan, xususan, grafikli organayzerlar texnik vositalaridan bemalol, o'zgaralar yordamisiz foydalana olishlari lozim. Buning uchun o'qituvchilar ma'lum bir ma'noda shu yo'nalish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari zarur. Har bir o'quv xonasida kompyuter va kinoapparat(video-proyektor) bo'lishi va o'qituvchi fani bo'yicha o'z elektron darsligiga ega bo'lishini majburiyatga aylantirish lozim. O'quv jarayonida texnik vositalar va elektron darsliklar foydalanish o'quvchilarni faollashtirishga, ularning barcha qobiliyat va imkoniyatlarini ishga solishga undaydi. Tashabbuskorligini oshirishga, jalb qilinadigan usullarni qo'llash orqali savodxonlik darajasini yanada takomillashtirishga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2016.
2. Abdullayeva Q., va boshqalar "Ona tili" T., "O'qituvchi" 2017 yil.
3. Bo'ri Ziyamammedov, Mamarajab Tojiyev. Pedagogik texnologiya- zamonaviy o'zbek milliy modeli. Toshkent. 2016.

АРАБ ТИЛИ БАЛОҒАТ ФАНИ ВА УНИНГ ШАКЛЛАНИШИ

Жўраев Сойибжон Рустамжонович
Тошкент давлат шарқшунослик институти магистранти
Тошкент ислом институти ўқитувчиси
Телефон: +998903256414
fargoniy87@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада араб балоғат фанининг пайдо бўлиши, унинг ривожланиш тарихи ва фаннинг асосий категориялари ҳақида мулоҳазалар мавжуд. Шунингдек фаннинг ҳозирги даврдаги аҳамияти ва ривожланишига ўз хиссасини қўшган тилшунос олимлар ҳақида ҳам сўз юритилган.

Калит сўзлар: Балоғат, илмул маоний, илмул баён, илмул бадиъ, Укоз бозори.

Араблар тилни равонлиги ва ифода етиш қобилияти, сўз танлашдаги нозик услублари билан машҳур бўлган. Улар исломгача бўлган жоҳилият даврида ҳам гарчи фан сифатида бўлмаса ҳам балоғат фанининг кўплаб қоидаларидан хабардор бўлганлар.

Балоғат фанини тарқалишида ўша вақтдаги “Укоз бозори” муҳим рол ўйнаган. Чунки одамлар ушбу бозорда ўзларининг адабий асарларини намойиш етиш ва шеърый танловларда қатнашиш учун тўпланишар эди. Уларнинг ижод маҳсуллари услубий ва риторик маҳоратига қараб ўша пайтнинг буюк шоирлари томонидан кўриб чиқиб баҳоланар эди. Ҳакамларнинг нозик дид ва ўта аҳамиятли текширувларидан сўнг шоирларга унвон ва даражалар берилар эди. Араб қабилалари исломгача бўлган даврда ўз шоирлари билан мақтаниб келишган. Улар сатира, мақтов, қувонч ва хатто ўз қайғуларни ҳам шеър орқали баён қилганлар ва бу шеърларда балоғат қоидаларидан фойдаларнганлар.

Балоғат фанининг ривожланиш босқичлари:

Биринчи босқич балоғат фанининг алоҳида эмас балки бошқа илмлар замирида ўсиш даври. Ушбу босқичда араб тили балоғат фани яхлит ҳолда, маъуйян услубда масалаларни жамлаган ўзига хос чеклов ёки қамровларига эга эмас эди. Аксинча бу илм фақат бошқа илмлар замирида тарқатилган изоҳлардан иборат бўлган.

Иккинчи босқич қўшма интеграция босқичидир. Ушбу даврда балоғат фани ўзига хос йўналишга эга бўлди. Биринчи босқичдаги тарқоқ изоҳлар бу босқичда ривожланиб, такомиллашди. Гарчи алоҳида китоблар таълиф этилмаган бўлсада баъзи бошқа фанга оида китобларда алоҳида боблар сифатида қайд этила бошланди.

Учинчи босқич барқарорлик ва ўзига хослик даври. Бу охириги босқичда балоғат фани сайқалланди ва ўз китобларига эга бўлди.

Шуни тақидлаш керакки балоғат фани дастлаб “Бадиъ” номи билан аталаган. Ибн Муътаз ҳам ўзининг балоғатга бағишланган китобида гарчи фанга доир маълумотларни барчасини жамлаганига қарамасдан уни “Бадиъ” номлаган.

Балоғат фанига доир асарлар хижратнинг II асридан бошлаб ёзила бошланди. Энг биринчи бўлиб илми баён ҳақида китоб ёзилган дейиш мумкин. 206-ҳижрий йилда вафот этган Абу Убайда Маъмар ибн ал-Мусанний Басрийнинг “Мажзул Қуръон” китоблари илми баённи биринчи бўлиб алоҳида илм сифатида шаклланишига тамал тошини қўйган дейиш мумкин.

Замонавий балоғат фани илмул маъоний, илмул баён ва илбул бадиъ номланган ўзига хос уч илмни қамраб олади ва уларнинг қоидаларини ўргатади. Шунингдек бу қоидаларни Қуръони карим, ҳадиси шариф ва буюк араб шоирларнинг шеърларидан мисоллар тақдим қилиб бойитиб боради. Қуйида ушбу илмнинг моғияти ҳақида қисқача тўхталиб ўтамиз.

Илмул маъоний - маънолар ҳақидаги фан. Бу фан нутқнинг тузилиши ва услубларини ўрганадиган фан. Бу фан сўзловчига суҳбат чоғида айтмоқчи бўлган маъно ва ушбу маънони ифодаловчи сўзларни ҳисобга олиниши кераклигини ўргатади.

Илмул баён - бу ошкор етишни ёки ташқи кўринишни баён қилиб бериш деган тушунчани ифода этади. Илм сифатида эса, керакли мақсадни ифодалаш ва етказишда, шунингдек, таъсирини оширишда сўзларни ҳақиқий ва кўчма маъноларидан фойдаланиш усуллари ўргатади.

Илмуд бадиъ - илми маоний ва баёнлардан фойдаланган ҳолда гапириладиган ёки хатга тушириладиган фикрларни чиройли, бадий, қофияли, жарангли ва сўзларни бир-бирига уйғун қилиб келтириш услублари устида баҳс қилади.

Илмул маъоний ҳақида биринчи бўлиб китоб таълиф қилган олимнинг номи маълум эмас. Баъзи асарларида Жаъфар ибн Яхё ҳамда Саҳл ибн Ҳорун каби бошқа олимлар ҳам илми маъоний ҳақида сўз юритганлар. Илми маъонийни алоҳида мустақил фан ва китоб қилган зот Амр ибн Баҳр Жоҳиздир. У кишининг бу фанга доир иккита китоблари биринчилардан бўлиб ёзилганлаги маълумдир. “Ал-баён ват-табйин” ҳамда “Иъжозул Қуръон” (Қуръон мўжизалари) номли китоблари ўз вақтида машҳур ва мўътабар бўлган. Бу зотдан кейин Абу Аббос Мубаррад ва Кудума ибн Жаъфар Котиб ва бошқалар асарлар битганлар.

Илмул бадиъ борасида биринчи бўлиб Абдуллоҳ ибн Мўътазз ал-Аббосий (296 ҳижрий санагача яшаган) қалам тебратган. Кейинги асрларда ҳар бир олим бу илмнинг ривожига ҳисса қўшиб борди. Абу Ҳилол Аскарининг “Санобатайн”, ибн Рашиқнинг “Ал-Умда” китобларини шулар жумласидан келтирса бўлади. Илмул бадиънинг чўққисини балоғат илмининг шайхи имом Абдулқоҳир забт этганлар. “Далоилул иъжоз” ҳамда “Асрорул балоғат” китоблари ҳалигача ўз қимматини йўқотмаган, мўътабар манбалардан ҳисобланади. Бу кишидан кейин илми бадиънинг беназир шоҳсупасига форс ўғлони Абу Яъқуб Юсуф ас-Саккокий чиқдилар. Ас-Саккокий балоғат илмларини яхшилаб ишлаб чиқиб, уни илм, боб ва қисмларга ажратдилар. Китобларининг номи “ал-Мифтоҳ” бўлиб, қолган барча уламо-лар балоғат илмлари соҳасида ас-Саккокийга муҳтождирлар.

Балоғатни ўрганишнинг афзалликлари жуда кўп. Жумладан, нотиклик илмининг асоси бўлган Қуръони карим иборалари ва уларнинг маъноларидаги яширин сирлардан воқиф бўлиш. Шеърлардаги услубларни билиш ва тўғри тушуниш. Балоғат билан гапира олиш қобилиятини шакллантириш ва яхшини ёмондан ажрата олиш. Матнлар ва адабий асарларни танқид қилувчи мутахассисларда “мунаққид”лик қобилиятини ошириш. Ҳар қандай ҳолатда ҳам вазиятга мос келадиган нутқни танлай олиш маҳоратини шакллантириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ал-асолибул иншоийя фил арабийя. Доктор Иброҳим Абуд Сомироий. 2008 й. Дорул маноҳиж лин нашр. – 200 б.
2. Жалолиддин Муҳаммад ибн Абдурахмон Қазвиний. Талхисулмифтаҳ. Алмақтабат ул-асрийя. Байрут 2008 й.
3. Али Муҳаммад Ҳасан. Асрор ул-баён. Қоҳира 2005 й. 3. Шарифов З. Балоғат фанидан маърузалар матни. – Т.: Мовароуннаҳр, 2002. – 111 б.
4. Абдул-Ҳаким Ҳасан Наънаъ. Ал-Манор. Ал-Азҳар. Миср. 1991 й.
5. Балоғат фани бўйича марузалар матни: Муаллиф: Б.Аҳмедов “Исломшунослик” кафедраси ўқитувчи.– Т.: 2010. – 46 б.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ РАЗВИТИЯ.

Саидова Сурайе Салимовна
Учитель русского языка Каршинского
колледжа Олимпийских резервов
Телефон: +998(93) 420 00 11
feruzausmanova14@gmail.com

Аннотация: Что такое методика обучения русскому языку как иностранному? Почему она так важна, и знание ее необходимо для каждого учителя русского языка, стремящегося к тому, чтобы его занятия были эффективны и мотивировали учащихся к желанию изучать русский язык. Есть несколько определений термина методика, но нас интересует такое определение, которое ближе к школьному обучению. В связи с этим мы считаем, что лучше всего передал понятие методики А. А. Леонтьев - великий ученый, психолог, педагог, лингвист и методист, утверждающий, что методика - это наука, которая учит учителя сознательно управлять учебным процессом, сознательно организовывать свои собственные обучающие действия так, чтобы учебный процесс давал наилучшие результаты. Предмет методики обучения русскому языку как иностранному это оптимальная система управления учебным процессом, т. е. система, направленная на наиболее эффективное овладение учащимися русским языком.

Ключевые слова: метод, развития языка как иностранный, и другие.

Есть много разных методов обучения иностранным языкам, но, к сожалению, до сих пор нет одного универсального метода, который был бы эффективен для всех категорий учащихся, изучающих иностранный язык. Так, вначале долгое время учащихся обучали иностранным языкам грамматико-переводным методом, поскольку главной целью обучения считалось умение писать правильно и грамотно, требовалось хорошее знание грамматики и умение правильно переводить тексты. Затем, в конце 60-х годов прошлого столетия, грамматико-переводной метод сменился аудиовизуальным и аудиолингвальным методами, которые были в то время популярны в методике обучения западным языкам. Стали появляться учебники и учебные пособия по русскому языку как иностранному, написанные по этим методам, а вначале 70-80-х годах большое значение стало иметь общение на иностранном языке и вместе с тем новый подход в методике коммуникативный, главная цель которого обучение общению на иностранном языке. Так как каждый метод должен был реализоваться в учебнике и в учебных пособиях, необходимо было создавать учебники, внедряющие каждый новый метод. Теория русского языка как иностранного, в которой ученый подробно рассматривает особенности обучения русскому языку иностранцев при помощи создания учебников коммуникативного типа, направленных на обучение, прежде всего, общению, а также на учет интересов и потребностей учащихся, изучающих русский язык как иностранный. До 90-х годов в учебниках по русскому языку для школьников размещались неинтересные тексты, составленные авторами учебников, задания и упражнения не носили коммуникативный характер, т. е. не были направлены на практическое овладение иностранным языком, рисунки. Язык в культуроведческой методике рассматривается как система культурных ценностей, представленная текстами культуроведческого содержания, упражнениями и заданиями коммуникативного и культуроведческого типа, формами обучения, позволяющими учащимся работать индивидуально, в группе, в сети Интернет и на занятиях в классе. Если мы говорим об обучении межкультурному диалогу, межкультурной коммуникации через язык, то мы задумываемся и о новых технологиях обучения, частью которых является урок. В этих условиях он требует иной разработки языковой и, шире, знаковой стороны сообщений. В таком уроке речь (текст) может и должен сочетаться с музыкой, различными видами изображений, символикой и другими источниками и знаками. Мы все время говорим об обучении в сотрудничестве, применяем этот метод в процессе обучения языку в классе, но забываем о сотрудничестве между учителями разных иностранных языков, разных предметов, не обмениваемся своими наблюдениями, идеями, не ходим друг к другу на занятия, не разговариваем о том, что у нас получается,

а что мы хотели бы сделать лучше и как. Никакие методы, самые современные, самые, казалось бы, проверенные и эффективные не помогут нам, учителям русского и других иностранных языков, в обучении иностранным языкам, если мы не будем сотрудничать прежде всего между собой, если не будем проводить совместные семинары и форумы, если те методы и технологии, которые мы используем на занятиях, так и будут скорее разъединять наших учащихся, а не объединять, и не будут создавать им единый «образ мира». Мы, учителя, должны стремиться к тому, чтобы наши ученики хотели изучать как можно больше языков и культур, чтобы они видели на примере сотрудничества учителей разных языков возможность эффективного овладения не одним, а двумя, тремя и больше изучаемыми языками в школе. Если мы хотим жить в мире, объединенном глобализацией и сетью Интернет, то должны не только сотрудничать между собой, но и научить этому сотрудничеству наших учеников. Сотрудничество на базе языков и культур будет самым хорошим и эффективным методом обучения русскому языку как иностранному и другим иностранным языкам.

Список литературы:

1. Методика. Москва: Русский язык. Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность (2010)
2. Язык и культура в филологическом вузе. Актуальные проблемы изучения и преподавания.

АМИР ХУСРАВ “ТЎХФАТ-УС-СИҒАР” ДЕВОНИ ҒАЗАЛЛАРИДА “ДИЛ” ВА “ЖОН” ТИМСОЛЛАРИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ.

Ярашов Шариф Жумаевич
Самарқанд давлат университети
филология факультети
таянч докторанти (PhD)
Телефон: 998(93)2408606
yarashov_86@mail.ru

Анотация. Мазкур мақолада Амир Хусрав “Тўхфат-ус-сиғар” девони ғазалларида “дил” (юррак) ва “жон” тимсоллари лексик, семантик, мажозий ва тасаввуфий маъно жиҳатдан қиёсий тарзда таҳлил этилган. Ҳамда мазкур сўзларнинг шоир лирик ва лироэпик асраларидаги маъно товланишлари исботлаб берилган.

Калит сўзлар: дил, юрак, жон, рух, тасаввуф-ирфон, семантика, лексика, мажоз, лирика, лироэпика, маъно, мазмун, тасвир воситаси.

Амир Хусрав Дехлавий “Тўхфат-ус-сиғар” девони ғазаллари матнида “дил” ва “жон” сўзлари кўп қўлланилган истилоҳлар сирасидан бўлиб, шоирнинг турли хилдаги мақсад ва қарашларини ўзига мужассам этган. Натижада бу сўзлар ижодкорнинг тасвирлаш қобилияти ва шоирлик маҳорати таъсирида сайқал топиб, оддий сўз савиясидан бадиий тимсол даражасигача этган. Амир Хусрав ғазалларидаги тоза ва бетакрор тасвирлар ва янги ва ноанъанавий тимсоллар бошқа замондош шоирлар ижодида учратилмаган бўлиб, ўзига хос мавқе ва аҳамиятга эгадир. Бу мақолада илк маротаба Амир Хусрав “Тўхфат-ус-сиғар” девони ғазаллари илмий-танқидий ғазаллари матни асосида тайёрланган мазкур девон жомеъ луғати (конкорданс)и асосида “дил” (юррак) ва “жон” тимсолларининг қиёсий таҳлили амалга оширилди. Бу борадаги илмий изланишларимиз ва энг сермахсул истилоҳлар атрофидаги фикр ва мулоҳазаларимиз шоир лироэпик асарлари замирида олиб борилган тадқиқот натижалари ва хулосалари, хусусан бу борадаги М.Имомназаров илмий хулосалари билан таққосланди ва шу асосда шоир лирик ва эпик асарларида мазкур бадиий тимсолларнинг қўлланилиш даражаси, ўзига хос белгилари, маъно жилолари, уларнинг муштараклик хусусиятлари, умумий ва бир-биридан фарқли жиҳатлари масаласига имкон қадар ойдинлик киритилди. Шу билан бирга шоир эпик ва лирик ижодиёти ўртасидаги тимсол яратиш ва тасвирлаш тамойиллари, мазмун ва маъно ифодалаш тарзининг ўзига хослиги, сабқ ва услубнинг беқиёслиги, баён тарзи ҳамда шоирнинг янгилик яратишдаги новаторлиги, ёндашувлари каби муҳим услубий масалаларини аниқлаш ва таҳлил этишни ҳам мақсад қилдик.

“Дил” (юррак) ва “жон” сўзлари Амир Хусрав “Тўхфат-ус-сиғар” девони ғазалларида аслида кўпмаъноли сўзлар сифатида ишлатилган бўлиб, кўплаб янги ва ноанъанавий тимсоллар ва ғояларни вужудга келишига замин яратган. Шоирни мазкур сўзлар ёрдамида кўпинча ўзининг ирфоний ва сўфиёна ақидаларини баён этганлиги бу сўзларнинг оддий сўз даражасидан ирфоний истилоҳ савиясигача кўтарилишига сабаб бўлган. Бошқа жиҳатдан “дил” (юррак) ва “жон” сўзлари Амир Хусравнинг ғазалиётида шоирнинг сайқаллаш маҳорати, тимсоллар оламини яратиш компитентисияси, сўз усталиги ва мўъжизакорлиги ҳамда нозук дид ва муайян эстетик қарашлари асосида зинат топиб, турли хил семантик маъноларни ўзига касб этган.

Мазкур истилоҳлар Амр Хусрав ғазалларида кўп фойдаланилган сўзлар жумласидан бўлиб, баъзан алоҳида тарзда ва бошқа пайтлар мураккаб сўзлар ҳамда синтактик ва фразеологик иборалар таркибида кўп маротаба қўлланилган. Амир Хусрав “Тўхфат-ус-сиғар” девони ғазаллари жомеъ луғати маълумотларига мувофиқ “дил” сўзи мазкур девон ғазаллари матнида “дил” шаклида 163, “дилам” (юрагим) қолабида 24, “дилаг” (юрагинг) шаклида 3, “диле” (номаълум юрак) шаклида 8 ва “дилиий” қолабида 1 маротибадан фойдаланган бўлиб, уларнинг умумий миқдори 199 тага етган. “Жон” сўзи эса мазкур девон ғазаллари таркибида “жон” шаклида 85, “жонам” (жоним) қолабида 6 ва “жонат” (жонинг), “жонаш” (жони), “жоне” (номаълум жон) ва “жоний” шаклларида 1 мартадан қўлланилиб, уларнинг умумий миқдори 95 тани ташкил қилган. “Дил” ва “жон” сўзлари ўртасидаги асосий

фарқ шундаки, улар оддий сўз сифатида лексик ва воқеъий маъно жиҳатидан бир-бирига умуман ўхшамайди. Яъни “дил” сўзи зоҳирий жиҳатдан барча тирик мавжудот аъсосининг муҳим бир бўлаги сифатида “инсон ва ҳайвон кўкрагининг чап томонида жойлашган, қон айланадиган узв (халтача шаклида)[5,370] маъносини билдирса, “жон” сўзи лексик жиҳатдан “руҳ, равон ва шундай мавҳум нарсаки, қадимий инсонлар ақидасига кўра гўё инсон ва ҳайвонлар танасида мавжуд бўлиб улар шу билан тирик экан, тириклик ва ҳаёт” маъносини англатади”[5,787]. Бу талқин шундай хулоса берадики, “дил” ва “жон” ҳам инсон танаси ичида жойлашган, аммо “дил” аниқ ва мавжуд нарса бўлиб, “жон” мавҳум ва кўзга кўринмас нарсадир. Шу боисдан уларнинг инсон танаси учун бажариладиган вазифалари ҳам бир-биридан фарқ қилади. Бунинг яққол мисолини шоир ғазалларидаги лексик маънода ишатирилган “дил” ва “жон” сўзлари мисолида аниқ ва равшан тарзда мушоҳада қилишимиз мумкин. Яъне қуйдаги икки байтда ҳам “дил” ва ҳам “жон” сўзлари ўз масканлари бўлмиш инсон танаси билан бевосита ҳамоҳанг тарзда қўлланилган:

Дарой боз ба тан, эй дили пуроташи ман,
Бисўз ин тани меҳнаткашидаи худро [2, 11].
*(Киргин яна танга, эй менинг оловли дилим,
Куйдиргин яна бул меҳнаткаш танинг.)*

Байтда “дил” сўзининг лексик маъноси инсон муқаррар қалби ва унинг қон айланадиган узви ҳисобланади. Зеро унинг маънавий белгиси биринчи ва сўнги мисраълардаги “тан” (бадан, тана) сўзи бўлиб, “дил” сўзи билан маъно жиҳатдан мутаносибдир. Аслида ҳам “дил” инсон танасининг бир бўлаги эканлиги бадиий тасвир доирасида асослаб берилган ҳалос. Бошқа жиҳатдан бу “дил” ошиқ кишининг ишқ ҳасрат ва армонига тўла қалби бўлиб, ўз соҳиби танасига азият бергувчи манба сифатида қўлланилган. Аммо бу дил тана ихтиёридан чиққан ва унинг танага тааллуқли эканлигини англатувчи калид сўз, амр тариқасида баён этилган “дарой” сўзидир. Шу маънода “дил” танага тааллуқли ва унга қайтгувчи аъзо сифатида тилга олинган. Аммо бу каби талқин агар байтнинг мажозий маъносини эътиборга олинмаса, бирёқлама талқин ҳисобланади. Лирик қаҳрамоннинг “дил” га амри ва ё илтижо тариқасида билдирган мурожаати “махбуб” ва “маъшук” га ҳам қаратилган бўлиши мумкин. Бу тарздаги талқинни ҳам инкор этиб бўлмайди.

Карданд огоҳам, ки фалон рафту дур рафт,
Наздик буд, к-аз тани ман жон бадар шавад [2, 21].
*(Қилдилар огоҳ мани ул фалон кетди, йироққа кетди,
Яқин қолдики танамдин чиқса жоним)*

Бу байтда “жон” сўзи ўзининг лексик маъносида, яъни руҳ ва равон маъносида қўлланилган. Мазкур сўз мантиқ ва мазмун жиҳатдан “тани ман” (менинг таним) ибораси билан мутаносиб бўлиб, инсон танасининг ажралмас бир қисми ва унинг тириклик рамзи сифатида келтирилган. Зеро бу “жон” ҳаёт манбаи бўлиб, инсоннинг у сиз яшаш имкони йўқлигидан далолатдир.

Таъкид жоизки, “дил” ва “жон” сўзлари Амир Хусрав “Тўҳфат-ус-сиғар” девони ғазаллари матнида гарчи лексик маъно жиҳатидан бир-биридан фарқ қилса ҳам, аммо баъзан семантик ва мажозий мазмун жиҳатдан иккови мутаносибдир. Албатта бу ҳолат кўпинча шоир маҳорати ва унинг образ яратишдаги ўзига хос ижодкорлик қобилияти асосида амалга ошади. Масалан, мазкур сўзлар қуйдаги байтларда шоирнинг бир турдаги мақсад ва ғояларини ифодалаш мақсадида маъшуқа, маҳбуба ва ёр маъносидаги синоним сўзлар сифатида қўлланилган. Яъни биринчи ва иккинчи байтларнинг бошланғич мисраъларидаги “дил” ва “жон” сўзлари мазкур семантик маънони ўзига акс этгани айни ҳақиқатдир:

Дил маро чу зи рўи ту ёд меояд,
Ҳазор шодий дар дил зиёд меояд [2, 18].
*(Дил, ки сени юзинг ёдимга келди,
Минглаб шодлик дилимга афзун келди)*

Биринчи мисраъдаги “дил” сўзи мажозий ёр, маҳбуба, дилбар, мунис ва ғамхор киши, яқин ва меҳрубон дўст, самимий ва содиқ киши, мушфиқ ва дилсўз инсон, азиз ва мўътабар одам ва ҳатто дилбанд фарзанд маъноларида қўлланилган. Зеро мазкур сўз байтда “шодий” (шодлик) ва “ёд” сўзлари билан мазмун жиҳатдан мутаносиб бўлиб, инсоннинг кўнгилга яқин ва азиз инсонини эслаганда ёки кўрганда хурсанд бўлишидан далолатдир. Иккинчи

мисрадаги “дил” сўзи мазкур шодлик ва хурсанчилик ҳиссининг маскани ва макони рамзидир. Яъни инсон орзу ва умидларининг покиза ва мўътабар маъноси манбаи ҳисобланади.

Жони ман, бо жони ман соз, ар на ман,
Жони ту к-аз банди жон бархостам [2, 34].
(*Жоним, менинг жоним билан бўл, ар на мен,
Жонсан, жон бандидин бўлдим халос.*)

Байтда “жон” сўзи тўрт маротаба, тўрт хилдаги мажозий маънода қўлланилган. Дастлабги мисраъдаги биринчи “жон” сўзи “азиз ёр ва маъшуқа” маъносида бўлиб, унинг маънавий белгиси “жони ман” (менинг жоним) иборасидир. Зеро бу ошиқ кишининг ўз дилбарига қилинган имову ишора ва мурожаати рамзидир. Мазкур мисраъдаги иккинчи “жон” сўзи вужуд моҳияти ва жисм жавҳари манбаи бўлиб, учунчи “жон” сўзи азиз ва мўътабар ҳамда мушфиқ ва муқаддас маъносида қўлланилган. Байтдаги охириги “жон” сўзи семантик ҳаёт ва тирикчилик манбаи сифатида келтирилган. Аёндулки, “жон” сўзи мазкур байтда ўзининг лексик маъносидан узоққа кетиб, шоирнинг образ яратиш маҳорати туфайли тўрт маротаба тўрт хил мажозий ва семантикий маънода қўлланилган. Шоир девони ғазаллари матнида бу каби байтларнинг кўп миқдорини учратиш мумкин.

Профессор М.Имомназаров Амир Хусравнинг “Ширин ва Хусрав” достони таркибидаги “дил” ва “жон” тимсолларининг қиёсий-типологий таҳлили натижаларига кўра шундайин хулосага келадики, бу сўзлар мазкур дoston матнида ирфоний истилоҳ сифатида ўзига тасаввуфий ва сўфиёна мазмун касб этмаган. Бу тўғрида қуйдагича келтиради: “Амир Хусрав Дехлавий эпик асарлари матнида “дил” ва “жон” сўзларини мумтоз адабиёти мутасаввиф шоирлари, яъни Фаридуддин Аттор ва Мавлоно Румий ижодиётидаги ирфоний истилоҳ қаторида санаш нотўғри иш ҳисобланади” [3,46]. Аммо бизнинг мушоҳада ва таҳлилларимиз шуни кўрсатдики, “дил” ва “жон” сўзлари шоирнинг “Тўхфат-ус-сиғар” девони ғазаллари матни таркибида айрим ҳолатларда ирфоний истилоҳ сифатида қўлланилган. Эҳтимол бунинг сабабларидан бири шундаки, эпик жанрлари имконияти ва кўлами лирик жанрлар қолабий тақозоси ва тасвир доирасининг торлигига нисбатан анча кенг бўлиб, шоир лирозепик дostonларида ўзининг ирфоний ғоя ва қарашларини нисбатан кичкина бўлган “дил” ва “жон” бадий тимсоллари контекстида баён этмасдан, балким асарнинг буюк қаҳрамон ва персонажлари симосида тасвирлаган. Аммо сўзларнинг семантик маъно касб этишида прозага қараганда “поэзияда нисбатан сўзнинг семантик нуқтаи назардан фаоллиги, маънолар силсиласини яратиш борасида ўрни беқиёслиги ва имкониятлар кенглиги намоён бўлади” [6,7]. Шу боис, барча мумтоз адабиёти буюк мутасаввиф шоирлари, жумладан, Ф.Аттор, М.Румий, Ҳофиз Шерозий, А.Жомий ва А.Навоийлар ҳам ўзларинг энг илғор ва муҳим тасаввуфий ақидаларини кўпинча ғазал жанридаги сўз-тимсоллар мисолида баён этиб, катта муваффақиятларга эришган. Амир Хусрав ҳам шу шоирлар жумласидан бўлиб, ўз ирфоний фикр ва мулоҳазаларини сўз-тимсоллар доирасида юксак маҳорат билан баён этишга муяссар бўлган:

Ту эй санам, ки маро дар дилий, чи суд аз он,
Ки дар миёни ману дил ҳазор фарсанг аст [2, 7].
(*Сен мени қалбимда сан ундан на нафъ,
Дил билан биз ўртамыз минглаб узоқ.*)

Шоир “Тўхфат-ус-сиғар” девони ғазаллари жомеъ луғати таркибидан бу каби мисолларнинг кўп миқдорини келтириш мумкин. Зеро ёшликидан бу буюк шоир ирфон ва тасаввуф фалсафасидан огоҳ экан. Бу маънода тожик адабиётшуноси Н.Нуров Амир Хусрав ғазалларидаги ирфоний хусусиятлар ва унинг тасаввуф адабиётидаги мақоми ва ўрни тўғрисида шундай келтиради: “тасаввуф адабиётида Амир Хусрав ирфоний ва маънавий мақоми Мавлоно Жалолуддин Румий даражасига яқиндир. Зеро шоир учун илоҳий дидор файзи шайх Низомиддин Авлиё симосида кўринар экан. Унинг муршиди ва пири Шамс Табрзий каби илоҳий қудратга эга бўлиб, бу сўфиниход шоир қалбини тасхир этган. Амир Хусрав ўз тариқат пири ўлимини эшитиб, бор будини камбағалларга тарқатиб, ўз шайхи қабри ёнидан жой олади. Олти ойдан сўнг бу дунёни тарк этиб, муршиди қабри олтидан мангу жой олади.” Бундан келиб чиқиб айтиш мумкиндики, “дил” ва “жон” сўзлари шоир ғазалларида ирфоний мазмунлардан фориг бўлмасдан, балким рамзий тимсоллар сифатида шоир илоҳий ишқи сир асрорларини ўзига мужассам этган. Айни шу жиҳат шоир эпик ва лирик шеърлятида “дил” ва “жон” сўзлари ифодаланган маънолар ўртасидаги фарқни таъминлайди.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Абдурахмон Жомийнинг “Фотиҳат уш-шабоб” девонининг жомеъ луғати (конкорданси).//Мураттиб: Мажитова С.Ж. – Тошкент: Фан ва технология. 2018.-934 б. Абдурахмон Жомийнинг “Воситат-ул-икд” ва “Хотимат ул-ҳаёт” девонининг жомеъ луғати (конкорданси).//Мураттиб: Мажитова С.Ж. – Тошкент: Фан ва технология. 2018.-904 б.
2. Босит Мусаев. «Тўхфат-ус-сиғар» девони ғазалларининг илмий-танқидий матни.
3. Имомназаров М. Лексикология и грамматика восточных языков. Сборник статей. – Москва: Наука, 1975, стр. 46.
4. Қуронбеков А. “Дил”- ҳақоиқ жилвагоҳи. Алишер Навоий ижоди ва шарқ адабиёти. (илмий мақолалар тўплами). Тошкент-2011.-7-14б.
5. Тоҷик тили луғати. 1-2 жилд. Москва, 1969, 370,787-бетлар.
6. Чернишевский П.Н. Семантика слова в системе стихотворного целого.- Ростов-на Дону, 1980. – С.7.

Электрон адабиёт:

1. <https://www.sattor.com/hofiz.pdf> Ҳофизи Шерозий. Ғазалиёт. 2-280-бетлар.

DÁSTANLAR TILDE TURAQLÍ TEÑEWLER

(Máspatsha dástanı mısasında)

Nzamatdinova Dilfuza

*Ózbekstan Respublikası Ilimler Akademiyası
Qaraqalpaqstan bólimi Qaraqalpaq gumanitar
ilimler ilim-izertlew instituti,
Nókis qalasi*

Gilt sozler: Leksikologiya, frazeologizm, teñew, turaqlı teñew, lingvokulturalogiya,

Annatsiya: Hár qanday shıǵarmanıń tiykarǵı dergi sóz. Sóz – tildiń tiykarǵı baylıǵı. Onıń tábiyatın-mánis náziklerin úyreniw, ózlestirip alıw bolsa úlken ruwxıy múlk esaplanadı. Hár qanday tildiń sózlik quramında pútin mánini ańlatıwshı bir neshe sózlerden quralǵan sóz dizbekleri de belgili orındı iyeleydi. Bunday sóz dizbeklerin tilimiz turaqlı sóz dizbekleri, frazeologizmler, turaqlı teñewler ataması menen atawımız múmkin.

Turaqlı teñewler - ásirler dawamında til jardeminde jaratqan obrazlı ańlatpa hám súwretlew qurallarınıń biri bolıp tabıladı. Sol sebepli de tildi hámde kórkem ádebiyattı turaqlı teñewlersiz kóz aldımızǵa keltiriwimiz qıyın. Hár bir millet jaratqan turaqlı teñewlerdi, shártli túrde, “kewilge qonımlı sózlerden ibarat” dep ataw múmkin. Sebebi har qanday sóz dizbekleride este qala bermeydi, sol sebeplide turaqlı teñewler ásirler dawamında este saqlanıp kiyatırǵan birlikler esaplanadı.

Teñewler - hár bir til sistemasında kóp jıllıq tájiriyyeden belgili bir lingvistikalıq súwretler kompleksin ańlatadı. Ásirler dawamında ámelge asırılǵan hám áwladtan-áwladka tilde toplanǵan usı súwretlerdiń tańlap alınıwı xalıqtıń tariyxıy rawajlanıwınıń kóp qırların ashıp beredi, olarda onıń turmıs tárizi hám mádeniyatı, sezimi hám pikirlew tárizi sáwlelenedi.

Teñewler intellektuallıq xızmettiń eski bir túri sıpatında tanıla kele, milliy sana sezim menen, xalıqtıń mádeniyatı menen tıǵız baylanısta keñeyip baradı.

Teñewler menen bir qatarda til iliminde turaqlı teñewler ataması da qollanıladı, olar milliy mádeniyattı sáwlelendiriwde, shıǵarmanıń emocionallıǵın kúsheytiwde, tásirshenlikti asırıwda ayrıqsha áhmiyetke iye. Qaraqalpaq tilindegi turaqlı teñewler basqa túrkiy tilleri sıyaqlı ózine tán ózgeshelikleri menen ajralıp turadı. Turaqlı teñewler házirgi qaraqalpaq ádebiy tiliniń leksikologiya tarawındaǵı tıń máselelerdin biri.

Ilimpaz S.I.Royzenzona turaqlı teñewlerge hár túrli ǵalıqtıń ulıwma xarakterin ashıp beriwde, ekinshiden olardıń turmıs táriziniń ózine say tárepin insaniyatqa obrazlı súwretlewde pikirlewge óz tásirin tiygizedi [3:127] degen anıqlama kiritedi. Sonday-aq prof. V.M.Ogolcov turaqlı teñewlerdiń erkin teñewlerden ózgesheligi sóylew waqtında kelip shıǵıwshı sózler emes, bálkim til sistemasınıń tayar halında qollanılatuǵın birlikler [1:159] degen pikir bildiredi.

Shınında da, turaqlı teñewler qanday da bir tildiń, millettiń úrp-ádetin, qızıǵıwshılıǵın h.t.b.bildirip, olar ózlerinde milliy-mádeniy maǵlıwmatlardı saqlaydı. Salıstırmalı analiz regiondaǵı xalıqtıń mentalitetin, sol xalıqtıń dominant oylaw stilin anıqlap beredi.

Tilshi ilimpazlar turaqlı teñewlerdi, kelip shıǵıwına qaray, eki toparǵa ajratadı – ulıwma xalıqlıq hám avtorǵa iye. Tilde, ádebiyatda hám awızsha sóylewde turaqlı teñewlerden ónimli paydalanıladı hám jańadan-jańa turaqlı teñewler júzege keliwi de múmkin.

Álbette, turaqlı teñewlerdi, tiykarınan, xalıq jaratadı. Jazba ádebiyat úlgilerinde shayır, jazıwshı, dramaturgler de tap xalıq jaratqan turaqlı teñewlerge qusap ketetuǵın jańa-jańa ańlatpalar isletedi. Olar sol dóretiwshiniń oylap tapqan dóretpesi bolıp esaplanadı. Olardıń kúndelikli turmısta kóp isletile beriw nátiyjesinde, áne sol jazba ádebiyat jemisi bolǵan ańlatpalar da tap turaqlı teñewler sıyaqlı xalıq arasında keń tarqaladı hám tutınıwǵa kóshedi. Keyinirek, hátte, onı kim jaratqanıń da onsha áhmiyeti bolmaydı. Tilshiler, ádebiyattanıwshılar hám awdarmashılar sol teñewlerdi belgili “qalıp” esabında paydalana beredi.

Turaqlı teñewlerlar qaraqalpaq tiline tiyisli kórkem miyraslarında turaqlı teñewler júdá kóp, lekin arnawlı izertlewler ele alıp barılǵan joq.

Sóylewde hám tilde olardan ónimli paydalanıw - tábiy. Sol sebepli, jazba tekstlerde hám awızsha sóylewde turaqlı teñewlerlar kóp ushırasadı eken, olardı ilimiy úyreniw aktual máselelerdiń biri sanaladı.

Dástanlar tilinde turaqlı teñewlerdiń hár biri ayrıqshalıqlarǵa iye. Yaǵnıy kontekske baylanıslı

turaqli teñewler semantikalıq jaqtan ózgeshelenedi. Mısalı:

Qanday batır bolsada,
Shibınday bolıp ızıñlap
Shibın shelli ko'redi. [274]
Mañlayıma qonbañız.[274]

Birinshi mısalda *shibın shelli kóredi* – bunda muğdarlıq belgi bildirse, al ekinshi mısalda *shibınday bolıp ızıñlap* - kóp jağımsız sóylewshi adamğa qarata aytilatuğın teñewler qollanılğan.

Al Máspatsha dástanında berilgen quwday teñewi mánilik jaqtan bir –birin tákrarlamaydı.

1. Turıp jağılğan, tasqa súringen, *tóbesi quwday aғarğan*, jası payğambar jasına tolğan, shashi aғarıp bolğan, túyeniń ol tárepine barsa, bu tárepi ketedi. [213]

2. Jer tabanın quwradı.
Sarı bas quwday sarqadı,
Qup úyrektey qalqadı. [202]

Birinshi mısalda *tóbesi quwday aғarğan* – aq quwdıń aq reñine insannıń shashınıń reñi teñelgen bolsa, ekinshi mısalda *sarı bas quwday sarqadı*- alańlaw mánisinde berilgen.

Quwday moynın sozadı,
Ushqan qustay ozadı.[186]

Mısalda qustıń moynınıń uzınlıǵına teñelip tur.

Berilgen mıslardıń hár birinde quw – qus ataması hár qıylı teñew quralı retinde kelgen.

Mısallardan kórinip turǵanıday kópshilik turaqli teñewler adam hám haywanlar arasındaǵı baylanısqa tiykarlanıp jasalğan. Solardıń jáne biri túriinsanlardı jılan menen salıstıra otırıp teñew jasalıwı.

Tómendegi berilgen mısallarda jılan obrazında insan hám onıń háreketine baylanıslı ,birinshi mısalda sharshağan insan obrazın kórsetse, al ekinshi mısalda adamnıń sóylew tiliniń jamanlıǵı haqqında sóz etiledi.

Iyretilgen jilanday,
Iyretilip jolda qaladı.[286]
Jilanday záhárin shashadı.[165]

Sonday etip turaqli teñewler xalqtıń turmıslıq máseleleri - miynet-qıyınshılıqı, hásiret-ruwxıy azapı, súwret úrp-ádetleri - hámme-hámmesi aynadaǵı sıyaqlı kórinip turadı. Xalqtıń til baylıǵı - onıń reñbe – reń, takrarlanbas leksikasındaǵı sóz baylıǵı menen da ólshenedi.

Sonıń menen dástanlarda turaqli teñewlerdiń strukturasını qarap shıqsaq, kópshilik dástanlarda – day/ dey qosımtası menen jasalğan turaqli teñewler salıstırılıwshı dáneker sózler menen jasalǵanına qaraǵanda kóp ushrasadı, ásirese, atlıq + - day-dey yaki salıstırılıwshı dánekerler +feyil strukturalı turaqli teñewler dástanda ónimli qollanılğan. Dástanlarında eń kóp qollanılatuğın turaqli teñewlerdiń tómendegi tipleri ushırasadı: Máspatsha dástanı mısalıları tiykarında alamız.

1. Atlıq + atlıq +- day-dey yaki salıstırılıwshı dánekerler:

Jawrınları qaqpıqtay,
Burımları toqpıqtay,
Awzı sulıw oymıqtay,
Juqa erni qaymaqtay.
Kózleri máshtey,
Shandırı tastay

2. Atlıq + - day-dey yaki salıstırılıwshı dánekerler +atlıq:

Tañ atpadı, kú shıqpadı, at qulaǵın kóre almadı, aldı *tastay qarańǵılıq* boldı.

3. Atlıq + - day-dey yaki salıstırılıwshı dánekerler +feyil:

Men- men dege jigitler diydarına berilgen, *nar tekedey kerlgen*, júrerineeringen, badam qabaq, appaq tamaq, ishken ası tamaǵınan kóringen. [10,179]

Beli jayday búgildi,
Kózinen jası tógildi. [10 ,181]

4. Feyil + atlıq - day-dey yaki salıstırılıwshı dánekerler:

Tolisıp aqqan dáryaday,
Júz toqsanlıq jorǵaday. [221]

5. Kelbetlik +atlıq + - day-dey yaki salıstırılıwshı dánekerler +feyil:

Báhár bolmay baǵdan güller termegen,
Ash buwraday etek- jeńin shermegen. [213]

6. Atliq + - day-dey yaki salistiriwshi dānekerler +atliq+ feyil:

Bay ne bolganin bilmedi, orninan ırǵıp turdı, *Kiyiktey moynın burdı*. [177]

Aq jarılıqap kún tuwdı, *at basınday ul tuwdı*. [177]

7. Atliq + atliq - day-dey yaki salistiriwshi dānekerler +feyil:

Hasıldan sarpay kiyinip, *ottay bawrı kiyinip*, sálem berdi patshaǵa úsh márte iyilip. [198]

8. Atliq + feyil +atliq day-dey yaki salistiriwshi dānekerler:

Seyis mingen júyrektey,

Suwpiń jolǵa tap boldı. [181]

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Огольцев В.М. Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии: М., Просвещение, 1978.

2. Қарақалпақ фольклоры 100-томлық. Алпамыс 1-8-томлар. Нөкіс 2007.

3. Ройзензон С. И. Отражение реалий в сравнительных устойчивых оборотах Самарканд: 1968

4. Нажимов П.А. Қарақалпақ тилинде теңеўлер. Нөкіс «QARAQALPAQSTAN» 2014

ИОГАНН ВОЛЬФГАНГ ГЁТЕ ҲАМ ТӨЛЕПБЕРГЕН МЭТМУРАТОВ ШЫҒАРМАЛАРЫ

*Хожанова Индира Таңатаровна
Беруний районы Халық билимлендириу
бөлимине қараслы 23-санлы улыўма
билим бериу мектебиниң қарақалпақ тили оқытыўшысы*

Гилт сөзлер: поэтика, лингвофольклористика, лингвокультурология, поэма, әдебиат,

Аннотация: Белгили бир халық қосықлары, шығармалары ҳәм әдебий ой-пикирлерин басқа бир халық әдебиятында сәўлелендириу, сол арқалы халықтың әдебиятын байытыу данықлы ҳәм мақтаньшылы ис. Талантлы шайыр, Т.Мәтмуратов мине, усындай данықлы ислери менен қарақалпақ әдебиятында танықлы.

Әдебиат бул шексизликке уксайды. Ол қәншелли тарқалған сайын басқа халық әдебияты менен байланысы күшейеди. Бунда әлбетте, батыс пенен шығыс әдебиятының өз-ара байланысы үлкен орында турады.

Белгили бир халық қосықлары, шығармалары ҳәм әдебий ой-пикирлерин басқа бир халық әдебиятында сәўлелендириу, сол арқалы халықтың әдебиятын байытыу данықлы ҳәм мақтаньшылы ис. Талантлы шайыр, Т.Мәтмуратов мине, усындай данықлы ислери менен қарақалпақ әдебиятында танықлы. Ол шайырлық пенен бир қатарда қарақалпақ әдебиятына жәҳан әдебиятының ажайып дүрданасы есапланған Гётениң «Фауст» трагедиясын өте шеберлик пенен аўдарған. «Фауст»ты оқығанда биз қарақалпақ шайырының қәншелли дарежеде дәретиўшилиқ психологик дәўирин бастан кеширгенлигине, шығарманың сөзлери, формалық тәрәплерине емес, бәлким Гётениң қәлби ҳәм еркиниң излерин қағазға түсиргенине исеним пайда етемиз. Ол Гётениң шеберлигине лал қалып, оның қарақалпақ жеринде парлап туратуғын нусқасын жаратты. «Фауст»ты оқығанымызда шайыр төкпе сөз талантына ийе екенлигине гуўа боламыз. Гёте пүткил әсир даўамында үлкен хәриплер менен жазылатуғын инсан руўхый имканиятларын талықлайды. Тийкарынанда бул шығарманың орайлық идеясы да гуманизм менен тойынған. Гётениң пикринше инсаның ишки сезимлери де жақсылық ҳәм жаманлықты айыра алады. «Фауст»та мине усындай инсанылықтың белгилери көрсетилген.

Т.Мәтмуратов шығарма аўдармасы үстинде узақ мийнет қылды. Аўдарма қатарларының мәниси толық ҳәм оларда жанлы пикир тамыры урып турады. Трагедия Гётениң поезиялық көтеринки романтика менен, философиялық тереңлик синекдохалар менен байытылған. Т.Мәтмуратов шығарманың мине сол көтериңкилигине полифониясын нәзик аңлай билген. Шығарманың жетискенлиги сонда онда қурамалы образлардың тиллерин жақсы түсиндиреди ҳәм оларды қарақалпақ тили стиллери менен шебер сүүретлеп бериўге ерискен. Т.Мәтмуратов «Фауст» та барлық рең берең поезиялық формаларды қысқа өлшемли халық қосықларынан баслап, қурамалы итальян актавалары ҳәм тенденциялары, әйемги грек поезиялық формаларын толық сақлайды.

Шығарма инсан Фауст ҳәм оның душпаны шайтан Мейфейстофел арасында көк әзузул жер перзенти арасындағы тынымсыз урыс ҳаққында сөз етеди. Бул драмалық поэма арқалы кеңге кен дүнья, тарға-тар дүнья, жақсы инсанлар дүньяға ажайып көз қараслар менен бақса ал, жаманлар буның кериси сыпатында демекши. Фауст бул қарама-қарсылықларға бүркенип жатқан кеңислик болып есапланады.

«Фауст егер мен бир пайытлық ләззетлерге берилип, инсанылық пәзийлетлеримди умытсам онда мен бир өмир шайтанның қулы бола қойайын деп шайтанға қарата қаны түрде ант ишеди». Бул арқалы Фаустта жаман иллетлерге деген көз-қарасын шебер сүүретлеген.

Мейфистофел - шайтан. Оның ой пикирлери, сөзлери қылықлары шайтанға сай. «Ол инсанға өмир бир рет бериледи, оның ҳәмме жемислеринен пайдаланып қалыу керек» - деп Фаустты жолдан урыўға хәрекет қылады.

Гётениң пикиринше мине усындай қарама-қарсылықлар ерте дәўирлерден берли бар екенлигин, хәзирги жасап турған жәмийетимизде усындай гүреслердиң ақыбетинде көплеген инсанлардың жәбир шегип атырғанлығын сүүретлейди. Бундай гүресте ақыр ақыбет

жақсылық жеңип шығатуғынлығын баслы идея сыпатында қояған. Мысалы; Фаусттың тәбияты шайыр тәрәпинен күшли динамизим менен исленген. Бунда оның қаралаўшы руўхты адамзаттың ийгиликли келешеге ушын хызмет етиўге бағдарлағанлығын айтып өтиўимизге болады. Бул арқалы жәмийеттеги иймансыз-инсапсыз адмалардан да жақсылық ушын пайдаланыў мүмкинлигин сол арқалы жасаўды едеде гүллендириў мүмкин демекши. Ал, мейфистотельдиң капитализм сыясатын қоллап, зор саўда флотын дүзип, теңизде қарақшылық қылып, әсиресе, фелимон хәм бавкидалардың жерлерин тартып алып, жер менен жексен қылғанларын сүўретлеген. Инсанның жақсы яки жаманлығын оның түр-түси, саўлаты көрсетип турады. Фаустың сүйикли яры ақыллы Маргарита метестофелге қарата усындай жек көриўшилик сезимлери басым екенлигин көрсетеди.

*Оны көрсем етим түришигер,
Сазбан басқа адамлар менен.
Өзиң аз-маз кешиксен егер.
Сағынаман, сени күтемен.
Анаў болса сум хәм жалатай,
Әси кетсем, кеширсин қудай.*

Гёте маргаританың бул сөзлери арқалы инсаның ишки сезимлери де жақсылық хәм жаманлықты айыра алатуғынлығын сүўретлеген.

Батыс әдебиятының усындай шығармаларынан үлги сыпатында Төлепберген Мәтмуратов өзиниң «Жақсы адамның жүреги» поемасын дөреткен. Поемада да ортаға қойылған идеяның уллылығы хәр түрленип турады. Онда жақсылықты уллығлаў, жаманлыққа қарсы гүресий идеясы хәммесинен үстин етип берилген. Шайырдың жақсы адамлар халықтың сүйийшилигине иззет хұрметине бөлениўи керек, олар өлсе де олардың даңқы иси өлмеўи тийис деген шақырығына толық қосылыўға болады [1].

Поемада биринши мийрибийкениң образы ҳақыйқатлық ҳадаллық жақсыллық ушын гүресшен қахарман сыпатында хәр тәрәплеме исенимли етип жаратылған. Буның ҳақыйқатлығы сүйийшилиги, ҳадаллығы жақсы адамның жүрегиниң бир накас адамға өткерилиўине тис тырнағы менен қарсы болыўы хәм өзиниң хызмет парызына садықлығын усылай атқарыўға ҳәрекет етеди.

*Жақсыны хұрметлеңдер тири гезинде,
Болсада қолыңда ажайып өнер,
Жақсы сөзлерге хәм гүлге бөлеңдер,
Жүрегин накаске берип хор етпе,
Үрегине тиймең турсын өзинде,
Руўхын тирилтпек болсаңыз егер,
Хәтте, өлгенде де жәбирлемеңдер,
Естелик орнатың жақсы жүрекке.*

Шайыр бул поемасын Гётениң дөретийшилиги менен байланыслы ҳалда дөреткен. Бунда жүректің өзи ақ ҳадаллықты сүўретлеўши образ сыпатыда тәриплениди. Демек, хәр қандай инсанды улығлаўшы сезимлердиң нәтийжесинде жәмийетте гуманизм идеялары ең жаяды.

Әдебиятлар дизими:

1. Пахратдинов Ә, Алламбергенов К, Бекбергенова М. «XX әсир қарақалпақ әдебияты тарийхы». Қарақалпақстан 2011.
2. Мәтмуратов Т. «Жақсылық сарайы» Қарақалпақстан. 1986.
3. Гёте «Фауст» Москва 1982
4. С.Ахметов, К.Султанов «Әдебияттаный» Нөкис 1998.
5. К.Мәмбетов. «Әдебият теорияси» 1993.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Ахмедова Лола Примовна
Учитель русского языка в
школе №20 г. Навои
тел: +998913308636

Аннотация: Интерес к активным и интерактивным методам вызван необходимостью улучшения современной дидактической системы. Интерактивные методы обучения обеспечивают решение образовательных задач в разных аспектах. Владение технологией интерактивного обучения способствует развитию у обучающихся качеств, отвечающих требованиям, прописанным в государственных стандартах нового поколения.

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, диалоговое общение, классификация интерактивных методов, приемы интерактивных методов.

Происходящие изменения в современном мире определили необходимость разработки новых подходов к обучению и воспитанию молодого поколения, внедрения и реализации новых государственных стандартов. Одной из проблем, волнующей сегодня учителей, является вопрос, как активизировать познавательную деятельность школьников в процессе обучения. Учитель должен уметь организовывать образовательный процесс таким образом, чтобы обучающийся тоже задавался вопросом: «Чему и как мне нужно учиться?». Обучение должно строиться как процесс «открытия» конкретного знания. В конечном итоге ученик должен стать не пассивным слушателем, а критически мыслящей личностью. Это могут помочь интерактивные методы обучения. Интерес к активным и интерактивным методам вызван необходимостью улучшения современной дидактической системы. Сделать это нужно не за счет не перегрузки школьников, а посредством мастерства педагога. Активные и интерактивные методы обучения вносят в педагогический процесс новые для массовой школы паритетные отношения учителя и обучающихся.

Применение интерактивных методов на уроках позволяет: приучать учащихся к самостоятельности,• формировать интерес к изучаемому предмету,• обогащать социальный опыт школьников,• комфортно чувствовать себя на занятиях.• Интерактивная деятельность обучающихся на уроках способствует развитию диалогового общения, в ходе которого они учатся совместно решать общие, но значимые для каждого участника задачи. Интерактивное обучение исключает доминирование как одного выступающего, так и одного мнения над другими. Посредством диалогового обучения ученики приобретают опыт участия в дискуссиях, общения с другими людьми, учатся критически мыслить, на основе анализа соответствующей информации решать сложные проблемы, принимать продуманные решения. С этой целью на уроках организуются индивидуальная, групповая работа, работа в парах, создаются исследовательские проекты, идет работа с различными источниками информации, проводятся творческие работы. Учитель на таких уроках только регулирует деятельность учащихся, направляет ее на достижение целей урока. Признание значимой роли обучающихся в достижении успеха обучения, передача им части полномочий по освоению образовательной программы создает благоприятный климат в классе, содействует успешному выполнению целей, стоящих перед школой. Интерактивное обучение предполагает: взаимодействие обучающихся с преподавателем;• процесс общения «на равных», когда все участники готовы обмениваться информацией, обсуждать• проблемы, высказывать свои идеи, отстаивать свою точку зрения; обучение, основанное на реальных ситуациях окружающей действительности.• Интерактивные методы обучения обеспечивают решение образовательных задач в разных аспектах. Это и активное вовлечение учащихся в образовательный процесс, и формирование у них положительной учебной мотивации и познавательной активности, стимулирование самостоятельной деятельности. Способствуют они и развитию познавательных процессов – речи, памяти, мышления, эффективному усвоению большого объема учебной информации, развитию творческих способностей и нестандартности мышления. Интерактивные методы раскрывают личностно-индивидуальные возможности каждого учащегося, развивают коммуникативно-эмоциональную сферу, навыки самостоятельного умственного труда, работают на развитие универсальных

учебных действий. В соответствии с ведущей функцией в процессе педагогического взаимодействия интерактивные методы можно классифицировать по следующим группам: 1 - методы создания благоприятной атмосферы общения, в основе которой лежит «коммуникативная атака», организуемая педагогом для быстрого включения во взаимодействие каждого участника педагогического процесса; 2 - методы обмена деятельностью, которые сочетают групповую и индивидуальную работу участников педагогического взаимодействия; 3- методы мыследеятельности. С одной стороны, они мобилизуют творческие возможности учащихся, с другой, стимулируют их активную мыслительную деятельность; 4 - методы смыслов творчества. Ведущей функцией данных методов является создание и обмен учащимися своего индивидуального смысла изучаемых проблем; 5 - методы рефлексивной деятельности направлены на оценку эффективности состоявшегося взаимодействия; 6 - интерактивные игры представляют собой интегрированные методы, которые объединяют все функции активных педагогических методов. Можно назвать такие приемы интерактивных методов, как «Мозговой штурм», «Один – вдвоём – все вместе», «Пазлы», «Дерево решений», «Кластер», «Свеча», «Карусель», «Займи позицию», «С мира по нитке», «Аквариум», деловая игра, работа в парах, смысловые ассоциации, «Незаконченное предложение», «Анализ казусов», интервью и др.

Библиография.

1. Современные технологии обучения: Методическое пособие по использованию интерактивных методов в обучении / Под ред. Г.В. Борисовой, Т.Ю. Аветовой и Л.Ю. Косовой. – СПб., 2002.

2. Хижнякова О. Н. Современные образовательные технологии в начальной школе. – С. 2006 государственный университет, г. Барнаул). – Барнаул: ИП Колмогоров И.А., 2015. – 403 с.

ADABIYOT DARSLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Sobirov Elmurod
Andijon viloyati Ulug'nor tumani
15- umumta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annatsiya: Ushbu maqolamda maktabkarda adabiyot faning tarbiyaviy ahamiyati haqida yozilgan

Kalit so'zlar: Tafakkur, fan, texnika, ta'lim

Mamlakatimizda ta'lim sohasida islohotlar jarayoni jadal rivojlanmoqda. Yosh avlodga zamonaviy bilim, tarbiya berish, yuksak yutuqlarga erishish bugungi kunda oldimizda turgan eng muhim vazifalardan biridir. Mustaqillik yillarida "Ta'lim to'g'risida" gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", hamda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2016 - yil 12 - sentabrda imzolangan "Yoshlarga oid davlat siyosati" Qonuni qabul qilindi. Bu farzandlarimizning bilimli, salohiyatli bo'lib kamol topishlarida, zamonaviy bilimlarni chuqur egallashlarida o'z samarisini bermoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o'z asarlaridan birida quyidagi fikrlarni bildirgan: "Shu o'rinda hammamiz uchun ayni paytda juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan masala, ya'ni kitobxonlikni keng yoyish va yoshlarimizning kitobga bo'lgan muhabbatini, ularning ma'naviy immunitetini yanada oshirishga qaratilgan ishlarimizni yangi bosqichga olib chiqish vazifasi turibdi". "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da ta'kidlanganidek, "Inson, uning har tomonlama uyg'un kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlarini va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o'zgartirish respublikada amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchidir. Xalqning boy intellektual me'rosi, umumbashariy qadriyatlar asosida, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida, kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O'zbekiston taraqqiyotining muhim shartidir".

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov o'zining «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch» asarida adabiyotning inson hayotidagi o'zni va ahamiyatiga alohida to'xtalar ekan, jumladan, shunday deydi: «Insonni, uning ma'naviy olamini kashf etadigan yana bir qudratli vosita borki, u ham bo'lsa, so'z san'ati, badiiy adabiyotdir. Adabiyotning insonshunoslik deb, shoir va yozuvchilarning esa inson ruhining muhandislari, deb ta'riflanishi bejiz emas, albatta».

Farzand tarbiyasida adabiyotning ahamiyati juda muhim o'rin tutadi. Inson ruhiyati sog'lom bo'lsa, ham tani, ham aqli sog'lom bo'ladi. Bu o'rinda maktabda adabiyot fanidan sinflarda berilayotgan mavzular ahamiyati katta. Ushbu mavzularning didaktik maqsadlarini o'quvchilarga ko'rsatib berish adabiyot fani o'qituvchilaridan talab etiladi.

Adabiyot darsliklarida berilgan "Uch og'a-ini botirlar" ertagi, Antuan de Sent-Ekzyuperi «Kichkina shahzoda» falsafiy ertagidagi mana bu parchalarga e'tibor qarataylik. "Uch og'a-ini botirlar" ertagi. "Qadim zamonda o'rtahol bir kishi yashagan ekan. Bu kishi o'g'illarini tarbiyalashda uch narsaga amal qiladi. Birinchidan, sog'lom qilib tarbiyalaydi, natijada o'g'illari baquvvat bo'lib o'sadi. Ikkinchidan, qurol-yarog' bilan tanishtiradi, natijada o'g'illari yarog' ishlatishga usta bo'lishadi. Uchinchidan, qo'rqitmay o'stiradi, natijada o'g'illari botir, dovyurak bo'lib voyaga yetishadi". Yuqoridagi keltirilgan parchada sog'lomlik – baquvvat bo'lishning asosi, dovyuraklikning asosi esa farzandni qo'rqitmay katta qilish ekanligini ko'rsatib berilmoqda. Keyingi parchaga e'tiborimizni qaratsak, "U o'g'illarini yanada mukammal bolishini istaydi. Shu sababli ularga yana uch narsani uqtiradi: «To'g'ri bo'ling - bexavotir bo'lasiz. Maqtanchoq bo'lmang - xijolat tortmaysiz. Dangasalik qilmang - baxtsiz bo'lmaysiz»." Bu nasihat faqat botirlarga emas, har bir o'quvchi amal qiladigan oltin qoidalarga aylanishi zarur. Ushbu ma'lumotlarni o'quvchilarga axborot sifatida emas, balki uning mohiyatini anglatish, tahlil qilish, ongiga singdirish darsga qo'yilgan asosiy talab bo'lishi kerak. Nasihatlarining mohiyatini tushuntirish o'quvchilarda maqtanchoqlik, yolg'onchilik, dangasalik kabi illatlarni paydo bo'lmasligiga olib keladi.

Antuan de Sent-Ekzyuperi «Kichkina shahzoda» falsafiy ertagidagi. «Kichkina shahzoda» deb nom qo'yilgan bu bolaning aytishicha, uning sayyorasida "Baobab" deb nomlanadigan xavfli bir daraxt urug'i nihoyatda ko'p ekan. Shahzoda har tongni endigina urug'dan chiqqan baobab ko'chatlarini yulib, o'z sayyorasini tozalash bilan boshlarkan". Bu parchadagi Kichkina shahzoda

– ezgulik , sayyora – inson qalbi , baobab –inson qalbidagi illatlar ramzi sifatida namoyon bo‘ladi. Ya’ni, har bir inson har tongda ishni qalbidagi illatlarga qarshi kurashishdan boshlashi ilgari suriladi. Adabiyot o‘qituvchilari shu kabi fikrlarni o‘quvchiga singdirib borishi talab etiladi.

Biz bor-yo‘g‘i ikkita mavzudagi parchaga to‘xtaldik. Adabiyot darsligidagi har bir mavzu bu jihatdan juda qimmatlidir

Bugungi kunda adabiyot darslari, afsuski, ma’lumot berish bilangina cheklanmoqda undagi mavzularni inson ruhiyati shakllanishidagi vazifasini to‘la ochib berish biz adabiyot fani o‘qituvchilari gardaniga tushgan vazifa ekanligini anglashimiz, o‘quvchilar “ruhining muhandisi” sifatida faoliyat yuritishimiz zamon talabi. Zero, Cho‘lpon ta’biri bilan aytganda: “Adabiyot yashasa , millat yashaydi”.

FRANSUZ TILIDA SODDA PREDLOGLARNING O'RNI

*Dushamova Ozoda Ro'zmatovna.
Xorazm viloyati Shovot
tumanidagi 28-maktabning fransuz tili fani o'qituvchisi.
Rajabova Klara Qalandarovna
Xorazm viloyati Shovot tuman
Xalq ta'limi bo'limi xorijiy tillar fanlari metodisti.
ozoda@gmail.com, 91 4287615*

Annotatsiya: Mazkur maqolada fransuz tilida sodda predloqlarning ishlatilishi va so'z yasashdagi o'rni haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Rasmiy til, ikkinchi til, predlog, ko'makchilar, sodda predloglar, qo'shma predloglar, kelishiklar, turli ma'nolar, xorijiy til, ikkinchi til

Bugungi kunda fransuz tili BMT ish yuritadigan tillardan biri bo'lib, u 29 ta mamlakat uchun rasmiy til hisoblansa, uni 54 ta davlat aholisi ikkinchi til sifatida yaxshi biladi. Ma'lumki, fransuz tilida kelishiklar bo'lmagani bois, kelishik qo'shimchalarining ma'nosi predloglar yordamida ifodalanadi. Shu sababli, fransuz tilini o'rganuvchilar predloqlarni qo'llashda bir muncha qiyinchiliklarga duch keladilar. Predloglar yordamchi so'z bo'lib, ko'makchilar kabi gapda so'zlarni bir-biri bilan bog'lash va ularning o'zaro munosabatini ko'rsatish uchun xizmat qiladi. Predloglar tuzilishiga ko'ra ikki xil: sodda va qo'shma bo'ladi.

1) Sodda predloglar : de, à, par, sous , va boshqalardan iborat;

2)Qo'shma predloglar yoki predlogli iboralar ko'pchilikni tashkil topgan bo'lib ular de ,par, en predloglari ravish va ot bilan birikishidan yasaladi.

Fransuz tilida eng ko'p qo'llanadigan predloglar mavjud bo'lib ular asosiy sodda predloglar deb yuritiladi. Fransuz tilida sodda predloglardan tashqari qo'shma predloglar yoki predlogli iboralar ko'pchilikni tashkil qiladi. Mazkur maqolada sodda predloglar haqida to'xtalib o'tamiz...

Bularga

à- da ; - da; - dan ; - gacha ;

après - keyin , so'ng ;

avant –oldin, avval, ilgari;

avec -bilan

contre - qarshisida , qarshi .

dans - 1) - da ; ichida ; 2) keyin

de - 1) - ning ; - dan ; 2) to'g'risida .

depuis - buyon ; - dan boshlab

dès- dan ; tomonidan ,

devant - oldida ; oldiga

en - da

entre - orasida ; o'rtasida ;

envers- ustida , ustiga , ustidan bo'ylab .

jusque- gacha, qadar

passé- muddatdan keyin

pendant - paytida , vaqtida

pour - -ga ; uchun

sans - siz (inkorni ifodalaydi)

sous - ostida ; tagida

suivant - so'ng ; keyin ; bilanoq.

Masalan,

Ce sont les jouets de mon ami- Bu do'stimning o'yinchoqlari.

C'est le livre de mon ami- Bu do'stimning kitobi.

C'est la sœur de mon ami- Bu do'stimning opasi.

Mimi donne son cahier à sa soeur -Mimi daftarni singlisiga beryapti .

Remi peint avec sa sœur- Remi opasi bilan rasm chizyapti .

Mon ami va à l'école- O'rtog'im maktabga boryapti.

Il est à l'école- U maktabda.

Quyida fransuz tilida eng ko'p ishlatiladigan predloqlardan biri "à" haqida to'xtalib o'tamiz.

"à" predlogi fransuz tilida eng ko'p qo'llanuvchi predloqlardan bo'lib u matn mazmuniga qarab turli kelishiklar o'rnida va turli ma'nolarda qo'llanadi:

1. Paytni anglatadi:

Elle va à l'école à neuf heures- U maktabga soat to'qqizda boradi.

2. Joyni ko'rsatadi: Pour des vacances d'été je pars à Paris- Men yozgi ta'tida Parijga boraman.

3. Harakatning holatini anglatadi:

Je vais à l'école à pied- Men maktabga piyoda boraman.

4. Tegishlilik va nima maqsadga qaratilganligini bildiradi :

Ce livre est à moi- Bu kitob meniki.

5. Shaxslarning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatadi: Un étranger aux cheveux noirs- Qora sochli notanish kishi.

6. Vositali to'ldiruvchi vazifasiga keladi:

J'enseigne à lire à cet enfant- Men bu bolaga o'qishni o'rgatyapman.

7. Narsalarning qanday mahsulotdan tayyorlanganini bildiradi:

Un café au lait- Sutli kofe...

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, fransuz tilida predloqlarning o'rni beqiyos bo'lib ulardan so'z yasash davomida unumli va to'g'ri foydalanish yo'llarini mukammal bilish har bir til organuvchidan qunt va mahorat talab qiladi... Mazkur predloqlarning har birini yuqoridagi kabi qayerda, qanday qo'llash qoidalarini to'g'ri o'rganishgina xorijiy tilni o'z ona tili qatorida o'zlashtirish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Д.А. Аликулова. Д.А. Журабоева. Француз тили дарслиги. Тошкент «Ўзбекистон» 1999

2. Н.М. Васильева. А.П.Пицкова. Теоретическая грамматика французского языка. Москва, «Высшая школа», 1991.

THE USAGE OF THE NOUN –FORMING SUFFIX -ER IN ENGLISH .

Fayziyeva Rano Abdusamadovna
O‘zDJTU 2- kurs magistri.
Yo‘nalish : Lingvistika (Ingliz tili)

Abstract. In this article the fundamental concentration is pointed out on the noun forming suffixes, mainly the suffix –er and its use in various positions. Suffix –er creates a relationship between a person and a mechanism that is surprisingly to the subject –finite clausal relationship. In English derivatives of all verbs can be formed, with the exception of some of those with agent nouns that end in –or . A group of phrases that primarily belong to modern colloquial language and denote things or acts such as header, back hander, out –and-outer and etc.

Key words: Suffix, agent noun, word formation, derivation, origin, morpheme.

We can observe the wide usage of suffixes in English word formation. Suffixes are means that attach to the root of the words to create new words as well as new forms of words. The suffix – er , which has deep Germanic origins, is one of the most common suffixes used in English and can be easily added to any English verb to form the corresponding noun (drink – drinker, drive –driver, work –worker,etc).

The suffix –or from Latin is used much more rarely , mostly where Latin can do it , although with the –er suffix has almost the same meaning. We can’t use it to identify the terms *driver*, *runner* or *drinker*. Dictionary lists only a handful words , such as actor , sculptor and author that were derived using this suffix and goes on to include the following usage notes : English typically appends this suffix to the root of Latin, form perfect passive participle, where Latin would do it. English prefers to use the suffix –er for other words . Both are rarely used (computer vs. computer). Thus we have *a dictator* but not *a dictater* or *alternator* but not *alternater*.

The suffix –er is used at the end of most verbs that require the use of some action by an agent or a doer. If we take the verb “ preach” as an example, it can be transformed into “preacher” , which by adding the suffix –er is a noun. We may regard this suffix as a noun- forming suffix as it is primarily used to form nouns. In various instances , there is a diverse use of –er .

First of all to form nouns that refer to a human , animal or a thing that does the acts defined by the verb , we may add the suffix –er to verbs ; for instance , a reader is someone who reads and” a money- saver “is someone who saves money.

Second , we add –er to terms that refer to a person who is affiliated or concerned with the item defined by the word to form nouns , for example,” a pensioner” is someone who is entitled to retirement.

And we also add –er to some words that refer to a person with a specific job to form nouns. For instance , adding –er to the names of certain locations forms nouns that refer to an entity who comes from that location(someone who comes from London is “ a Londoner”).

To establish a comparative degree , we add –er to the root of the several one or two syllabled adjectives (nice-nicer, happy-happier and so on). Besides, any adverb that doesn’t end in –ly can also be applied to it . For example,” sooner “ is the comparative of the adverb “soon” .

In conclusion, all information mentioned above indicated that the –er suffix can function as two independent morphemes: one of them is a doer of action, and the other is the comparative degree. Different usage of this noun-forming suffix has always been under the investigation of many scholars.

References:

1. Word Formation in English. Cambridge University press, 2018;
2. The Polysemy of the derivational –er suffix in English. K.Panther, L.Thornburg, Belgium,1998;
3. Causes and Consequences of Word Structure. London: Routledge;
4. Suffix Ordering and Morphological Processing. Language 85: 109-152. Plank, France.

ОНА ТИЛИ ВА АДАБИЁТ ДАРСЛАРИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ УСУЛЛАРИ

*Ҳамдамова Наргиза Жалиловна,
ўқитувчи Тошкент шаҳри,
Мирзо Улугбек тумани 222-мактаб*

Аннотация: Ушбу мақолада она тили ва адабиёт дарсларини самарали ташкил этиш усуллари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: дарс, билим, она тили ва адабиёт, инновация, интерфаол методлар.

Она тили ва адабиёт дарсларида интерфаол усуллар ва интеллектуал ўйинлардан самарали фойдаланиш асосида ўқувчиларнинг билимлари ошади, мустақил фикр юритиш мушоҳадалари шаклланади ва фаоллиги ортади.

Масалан, дарсни “Ҳикмат сабоғи” дақиқалари билан бошлаш яхши натижа беради. Бунда ўқитувчи дарс мавзусига дахлдор ҳикматли сўз ёки мақол ва маталлардан, ҳадислардан, таниқли инсонларнинг ибратли фикрларидан айтиб, ўқувчилардан ҳам намуналар айтишни сўраши, изоҳ талаб қилиши мумкин. Масалан, илм фазилати ҳадисини шарҳлаш ўқувчиларнинг ҳам илмга бўлган қизиқишини янада оширади, ҳам оғзаки нутқини ўстиради. Ота-онага ҳурмат, дўстлик, меҳнатсеварлик ҳақидаги мақоллар, ҳикматли сўзлар ҳам ўқувчилардаги инсоний фазилатларнинг шаклланишида муҳим омил саналади.

Дарсни “Кун ҳикмати” усулида, яъни юртимиздаги ижтимоий- иқтисодий, маънавий-маърифий янгиликлар билан бошлаш ўқувчиларда қизиқиш уйғотади, бу янгиликларни ўзларидан сўраш эса уларни матбуот ва телевидениедаги ахборотларни кузатишга одатлантиради, уларни ўз сўзи билан айтиб бериш мажбурияти нутққа масъулликни оширади.

Ўқувчиларни ижодий ва мустақил фикр юритишга ҳамда нутқий фаолликка ундовчи усуллардан бири бу “Ким топқир?” ўйини билан мустаҳкамланиши ҳам мумкин. Бунда ҳар бир гуруҳга сонлар иштирок этган шеърини топишмоқлар берилади. Улар бу шеърлардаги сонларнинг маъно гуруҳини аниқлайдилар. Бу билан ўқувчилар янада фаоллаштирилади.

“Ақл чархи” усули эса ўқувчиларнинг тезкорлигини, топқирлигини оширади, мустақил фикрлашга ўргатади, хотирасини чархлайди. Бу усулни қўллашга 10 дақиқа вақт белгиланади. Синф тенг иккига бўлинади ва гуруҳ иштирокчилари навбатма-навбат мақоллар айтишади. Мақол тополмаган иштирокчи ўйиндан чиқарилади. Белгиланган вақт тугагач, қайси гуруҳда кўп ўқувчи қолса, шу гуруҳ ғолиб бўлади.

Ўйиннинг кейинги босқичида эса мақол топа олмаган талабаларга имконият берилади. Энди улардан ўртоқлари томонидан айтилган мақолларга изоҳ айтиш сўралади, ҳар бир иштирокчидан 3 тадан изоҳ бериш талаб этилади.

Яна бир самарали усуллардан бири бу “Фикрни давом эттиринг” усули ҳисобланади. Она тили дарсларида матн яратиш ва матн устида ишлаш вақтида уни қўллаш мақсадга мувофиқ бўлади. Масалан, ўқитувчи “Ватан” мавзусида мустақил тарзда навбатма-навбат гап айтиб, боғланишли матн тузиш топшириғини беради:

1-ўқувчи: “*Ватан – киндик қонимиз тўқилган юрт*” деса,

2-ўқувчи: “*Ҳар бир инсон ўз Ватанини севиб, ардоқлаб яшайди*”, - дейди.

3-ўқувчи: “*Зеро, Ҳадиси шарифда “Ватанни севмоқ иймондандир*” деб давом эттиради.

Шу тариқа барча ўқувчилардан мавзу доирасида қандайдир фикр билдириш талаб этилади. Бу усул ўқувчиларни мустақил фикрлашга, тезкор мушоҳадага ва ифода имкониятининг кенгайишига ижобий таъсир этади. Ўқув машғулотларини янги замонавий шакл ва усулларда ташкил қилиш айна пайтда ўқитувчилик фаолиятининг бош мезонидир.

Адабиётлар:

1. Остонов Қ. Янги педагогик технологияларни математика ўқитиш жараёнида тадбиқ этиш усуллари. Услубий қўлланма. – Самарқанд: СамДУ нашри, 2006.

2. Авлиёкулов Н. Замонавий ўқитиш технологиялари. -Т., 2001.

TEACHING GRAMMAR TO YOUNG LEARNERS.

Hayitmurodov Feruzjon Sheraliyevich
Navoiy viloyati Xatirchi tuman
74- maktab ingliz tili fani o`qituvchisi
Tel: 93 438 00 48

Annotation: This article reviews that teachers naturally have their thought of making everything fun in the classroom, especially in early grades. Teaching grammar can be still a fun activity if it is considered in some friendly ways.

Key words: English grammar, teaching, young learners

The reason is because it is not easy to motivate students, especially young students to learn grammar. Simply sitting kids down and explaining rules is not an option because they possess certain characteristics that make their learning different from that of adults. In an ESL classroom, kids are in a setting in which they are surrounded by language. The second language is made meaningful because of the context and because of the way teachers speak to them. They have time to sort out the language that they hear and understand. When they are ready, they begin to use it to express themselves. Adults, on the other hand, usually focus more on learning vocabulary and grammar rules and they make an effort to apply those rules later. Here we see a clear difference between acquiring language and learning it. So, what do we need to do to teach young learners grammar?

Children aren't good at understanding abstract concepts and grammar rules, specially young learners. That's why we need clear contexts that help them connect and associate with the language. One way to achieve this is through theme based instruction. It is important because in early language learning it provides an ideal environment for constructing meaning. In theme based teaching, the curriculum is organized around a theme. Then, within a thematic framework, all the language concepts are interrelated and presented as a whole. Teachers also need to adapt the language to the developmental level of the students and choose the activities to suit a variety of learning styles and multiple intelligences. The advantage is that by working around a theme students have many opportunities to find patterns and connections, experience attractive activities with varied content. All this facilitates interaction with other kids their age.

While learning in general, students need to feel as if they are progressing but there also needs to be some challenge. If it's too difficult they will be disheartened and if it's too easy they will lose interest. Using games to teach grammar is an incredible option because they give kids an opportunity to interact with others in a natural way. This is important since the construction of meaning also has a social dimension, especially in a language classroom. Games, role-plays and group activities motivate students and enhance learning too. The social dimension of games and classroom rituals is another way in which the brain can attach meaning. The brain searches for meaning through patterning. It looks for patterns as it organizes information. Since young learners search for meaning in the activities we provide for them, we must be sure to create meaningful experiences from which they construct their own patterns of understanding. Once the students have learned a concept, they can practice it in partners and small groups. The social relationships of partner and small group activities add to the richness of the learning experiences.

Here are some examples of simple activities that you can do with your young learners:

- As your lesson starts have the whole class greet you in the target language. After that the students can also greet one another in a very short, motivating activity.
- Have your students practice classroom dialogs with partners. You can also ask them "read" to each other a memorized story that they have read in class or written.
- Students can do a weather or traffic report. Give your kids some information about the weather or traffic that day. Simple words or sentences on the board are enough. Students then take turns telling their partners about the weather or traffic outside.
- Children have a limited amount of language at their disposal and this makes analyzing language difficult for them.

Also the vocabulary needs to be simple and familiar so they can focus on the grammar they are learning. According to language acquisition, the language should be as simple and natural as

possible. For instance, if the past tense is being taught, it shouldn't be postponed until students are able to analyze it. What is essential is whether the input is comprehended or not. The grammatical details of a message generally don't affect the comprehensibility. On the other hand, the context surrounding the verbal message and the vocabulary used to communicate it, affect comprehension much more, especially in the early stages of language acquisition. Making content meaningful and interesting for them may well be the most significant factors of all. Children need many opportunities to review and revise the language.

This is to help them retain what they have learned and to feel confident. There are many activities that can be used to practice as well as review grammar. Reviewing doesn't have to be boring at all. Don't use the same activities you used to learn or practice. Make sure to use activities that are a bit different from others you used before and choose ones you are certain they will enjoy.

Used literature:

1. Garber, Peter R.(2008). 50 communications Activities, Icebreakers, and Exercises. Massachusetts: HRD Press.
2. Halliwell, Susan. (1994). Teaching English in the Primary Classroom. London: Longman Group UK limited.
3. Sekelj, Ana and Irene Rigo. (2011). Teaching English Grammar in Primary School. Tabula 9.

INNOVATIVE TEACHING METHODS IN THE TEACHING FOREIGN LANGUAGE

Khusainova Dilrabo Ibragimjanovna, teacher
Rahmatova Umida Mirzaolimovna, teacher
Fergana technical school of law

Annotation: In this article highlights of important task of the teacher the goal is to create real and imaginary communication situations in a foreign language lesson using various innovative methods

Key words: foreign language, education, interactive methods, innovation.

Innovative methods forms of a foreign language lesson can be conducted using information and communication technologies (ICT), which allows: to stimulate pupils' interest in learning a foreign language in a non-traditional form of the lesson, to promote the development of cognitive and communicative interest, the desire for independent work on mastering a foreign language both in a non-traditional form of the lesson, and in extracurricular time; allows you to differentiate learning and serves one pupil to eliminate gaps in knowledge, and others to expand their knowledge, contributes to a deeper and more conscious perception of new material, forms the skills of integrated application of knowledge of a foreign language and computer science. Using video in non-traditional forms of English language teaching helps to implement the most important requirement of the communicative method - to present the process of language acquisition as comprehension of a living foreign language culture. Another advantage of video lessons as an unconventional form of English language lessons is that the video has a great emotional impact on pupils. Therefore, attention should be directed to the formation of pupils' personal attitude to what they saw. The use of video also helps to develop various aspects of pupils' mental activity, especially attention and memory.

Project methodology-as an unconventional form of the lesson, differs the cooperative nature of completing tasks when working on a project, the activities that are carried out in this case are inherently creative and focused on the pupil's personality. It assumes a high level of individual and collective responsibility for each project development task. The main result of working with an unconventional form of the lesson on the project will be updating existing and acquiring new knowledge, skills and abilities and their creative application in new conditions.

A very interesting and fruitful type of non-traditional organization forms of English lesson is a lesson-game. This non-traditional form of lesson expands pupils' knowledge of the customs existing in English-speaking countries.

Non-traditional forms of the English language lesson as a game can be in the form of the following games: business game, which can take an entire lesson or a few lessons, didactic game, logic game, rolling games in the classroom (presentation), games organization of educational process with the use of game tasks (tutorial-contest lesson contest, lesson-journey-lesson), games organization of educational process with the use of tasks, which are usually offered in a traditional lesson. By teaching an authentic language, the Internet helps in developing conversational skills, as well as in teaching vocabulary and grammar, ensuring genuine interest and, consequently, effectiveness. Moreover, the Internet develops skills that are important not only for a foreign language. This is primarily related to mental operations: analysis, synthesis, abstraction, identification, comparison, comparison, verbal and semantic prediction and anticipation, etc.

The rapid development of computer technology and the expansion of functionality makes it possible to widely use computers at all stages of the educational process: during lectures, practical and laboratory classes, during self-training and for monitoring and self-monitoring the degree of assimilation of educational material. The considered non-traditional forms of the lesson can be applied to lessons in other subjects with appropriate content adjustments.

References:

1. Rogova G. V., Vereshchagina I. N. Methods of teaching English at the initial stage in general education institutions. - Moscow: Prosveshchenie, 2000. - 232s.
2. Egorov O. Communicative function of the training session. // Teacher-2001-No. 1-p. 52-54
3. Numonjonov S. D. Innovative methods of professional training //ISJ Theoretical & Applied Science, 01 (81). – 2020. – C. 747-750.

COMMUNICATION IS ONE OF THE IMPORTANT WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING

*Bukhara region. Bukhara district.
School number 20. Speciality:
English language teacher.
Name: Nigina. Surname: Kuziyeva.
Second name: Radjabovna.*

Annotation: Today, foreign language teaching is based on communication skills. Improving the content of higher education in the subject - foreign language is associated with this problem.

Key words: foreign language, communication, teaching, learning.

One of these reserves can be considered the inclusion of an approach that characterizes the content of teaching a foreign language, subject and intellectual actions that require speech support. For a specific stage of training, the selection of the minimum of such actions can become the main one in determining the communicative minimum.

Communication means the similarity of the learning process and the communication process only by the main features, which are the purposeful and motivated nature of speech activity, the presence of certain relationships between interlocutors that form a communication situation. It is known that there are different types of communication: socially-oriented communication and personal-oriented communication.

First of all, it is necessary to provide oral and speech foreign language skills necessary for servicing joint activities. An important practical task is to include the pupil in foreign language communication activities and its solution will make a significant contribution to the formation of the pupil's personality. The first requirement for the selection of the communicative minimum is the representation of the spheres of communication typical for pupils. The second requirement is related to socially oriented communication. The third is the planning of speech acts the situations in which they are performed. Group subject-oriented communication occurs in the course of joint activities. The fourth requirement is the selection and organization of language material that makes it possible to implement the selected acts of speech. The selection of the communicative minimum and its implementation significantly increases the motivation of educational and speech activity. The main feature of communication is unplanned, non-standard, unpredictable, creative, and probabilistic nature. Sometimes the planned tactic of speech behavior has to be changed on the move, because it is violated by the tactics of other interlocutors.

Thus, the methodological content of a foreign language lesson should be communicative. In recent years, this method has become very popular and is increasingly used in training. Another popular technique is the writing of stories. This technique is based on the generation effect: pupils will better remember the content of the story that they come up with themselves.

Another important question is: how is the knowledge gained by pupils in the classroom, in the future, used by them in life situations? It is believed that the knowledge that pupils acquire in the classroom is further generalized in accordance with the situations that pupils will face.

In order to ensure that the acquired knowledge can be transferred to new conditions, it is necessary to offer pupils at the stage of working out and repeating the material an active practice. Classes in accordance with this method of teaching English are held in groups of 12-15 pupils. This number of pupils is considered optimal for achieving the main goal of training-the ability to express their thoughts freely in a foreign language.

References:

1. Ivanova, I. P. Development of creative thinking of students in the conditions of problem-activity training. - Stavropol, 2002.
2. Ishmuhamedov R. Ways to improve the effectiveness of education using innovative technologies. -T.: 2003.

МАКТАБДА ИНГЛИЗ ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ ИННОВАЦИОН УСУЛЛАРИ

Гулсара Мирзаева Абдунасимовна
Бухоро вилояти Шофиркон тумани 17-мактаб
Инглиз тили фани ўқитувчиси Тел: +998 97 305 02 36

Аннотация: Мактабларда инглиз тилини ўқитишда замонавий ёндашувлар ва инновацияларни қўллаш натижасида, ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш қобилиятлари ривожланиши, нутқи равланиши, дарсларга пухта ҳозирлик кўришга интилиши.

Калит сўзлар: замонавий, инновация, ўйин, таълим, тил ўрганишга қизиқиш.

Замонавий таълимдаги энг асосий ва ижобий ўзгаришларга сабаб бўлган қарорлардан бири бу Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 2012-йил 10-декабрдаги “Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-1875-сонли қароридир.

Биз биламизки, ҳозирги таълим жараёнида ўқувчи субъект бўлиши лозим. Бунда кўпроқ интерфаол методларга эътиборни қаратиш таълим самарадорлигини оширади. Инглиз тили дарсларига қўйилган энг муҳим талаблардан бири мустақил фикрлашга ўргатишдир. Бугунги кунда инглиз тили ўқитувчилари Америка Қўшма Штатлари, Англия педагоглари тажрибасига таянган ҳолда, қуйидаги инновацион методлардан фойдаланиб келмоқда:

“Қувноқ топишмоқлар”. Ўқувчиларга топишмоқлар ўргатиш. Инглиз тилини ўргатишда муҳим аҳамиятга эга, улар ўзларига нотаниш бўлган сўзларни ўрганадилар ва ўйлаб топишмоқ жавобини топадилар. “Пантомима”. Бу усул жуда қийин мавзулар тушунтирилиши керак бўлган дарсда ёки ёзма машқлар бажарилиб, ўқувчилар чарчаган пайтда фойдаланилса бўлади. “Ҳикоя занжири” усули ўқувчиларнинг оғзаки нутқини оширишда ва хотирани мустаҳкамлашда ёрдам беради. “Квиз карточкалари” ўқувчиларнинг сонига қараб карточкалар тарқатилади ва ҳамма ўқувчилар бир вақтда дарсда иштирок этиш имконини беради, бу эса вақтни тежайди. “Сўз ўрнини топ” ўйинида сўзларнинг ўрни алмаштириб қўйилади ҳамда сўзларни ўз ўрнига тўғри қўйиш орқали гап ҳосил қилинади. “Тўплам” ўйини маълум бир мавзу асосида ўқувчиларнинг олган билимларини мустаҳкамлаш мақсадида ўтказилади. Ўйин қаторлар мусобақаси ёки кичик гуруҳларда ишлаш шаклида ташкил этилади. Масалан, белгини билдирган сўзларни топинг деб, гуруҳларга топширик берилади. Берилган вақт ичида қайси гуруҳ кўп топа олса, ғолиб бўлади. Мултфильмлар. Болалар чет тилини ўрганиш мобайнида мултфильмдаги гапларни тушунмасан-да, ундаги қаҳрамонларнинг ҳаракатлари орқали улар ишлатаётган сўзларни тушунишга ҳаракат қилади. Бу эса болалар учун тил ўрганишда қизиқ ва самарали йўл ҳисобланади. Болалар учун инглиз тили қўшиқларидан тортиб шеър ва ҳикоялар, видеороликлар орқали ўргатиб келинмоқда.

Дарс ўқитувчи ва ўқувчининг ижодий ҳамкорлигига асосланиши лозим. Шундагина ўқувчилар мустақил эркин фикрлай оладилар, иродалари тарбияланади.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, инглиз тилини ўқитишда ўқувчиларни ёш ва психологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда,

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 10 декабрдаги «Чет тилларини ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-1875-сонли қарори.
2. Хошимов Ў. Ёқубов И. Инглиз тили ўқитиш методикаси. Т., - 2003
3. Жалолов Ж. Чет тили ўқитиш методикаси. – Тошкент, 2012

FRANSUZ TILINI O‘RGANISHNING USULLARI

*O‘razmetova Muhabbat
Xorazm viloyati Yangibozor tumani
11-maktab fransuz tili fani o‘qituvchisi*

Annatatsiya: Ushbu maqolamda fransuz tilini o‘rganmoqchi bo‘lganlarga yangicha o‘rganish usullarini yoritganman

Kalit so‘zlar: Fransuz tili, lug‘at, til, ashula, mashqlar

Fransiyada hamma dunyodagi eng chiroyli til- fransuz tilida gaplashadi. Uni o‘rganish va talaffuz qilish zavq bag‘ishlaydi. Takaffuzning bunday murakkabligi bilan rus tilida so‘zlashadigan odam uchun mashhur”p” harfi bo‘laydi. Yozma so‘zlarni o‘qishda barcha qiyinchiliklar yotadi, bu yerda 8 ta harfni talaffuz qilish mumkin. Faqat” Salom” va “Sherche la fam” esga olinsa, fransuz tilini qayerdan o‘rganishni bilish kerak?

Har qanday tilni o‘rganishning butun jarayoni muhim bloklar yoki bosqichlarga bo‘linadi, umladan ufqni kengaytirish va mamlakat, madaniyat va tarixga bo‘lgan qiziqishni kuchaytish uchun majburiy mashqlar va qo‘shimcha mashg‘ulotlar. Birinchi bosqich har doim talaffuzni belgilaydi, u quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

-Ular uzatgan alfavit, harflar va tovushlarni o‘rganish;

-Alifbo misollari yoki so‘z birikmalarini tuzish uchun oddiy monosyllablarni o‘rganish;

-Tovushlarni quloq orqali idrok etishga o‘rgatish, audio kitoblar, musiqa, videolar orqali fransuzcha nutqni o‘rganishga odatlanish

Ikkinchi bosqich “Varaqdan” fransuzcha so‘zlarni o‘qish va idrok etishni o‘z ichiga oladi.

Bu yerda murakkabroq, jarayonga fonetika va imlo qoidalari kiritilgan.

O‘qish uchun siz so‘zlarning imlosini kiritishingiz kerak, shuning uchun uchinchi bosqich odatda harf bo‘lib, o‘z navbatida quyidagi qo‘shimcha vazifalardan iborat:

-Fransuz alifbosining bosma va katta harflarni yozishga o‘rgatish;

-Daftarlarda motorli ko‘nikmalarni rivojlantirish va fransuzcha harflarni yozishga odatlangan mashqlarni bajarish;

-O‘rganilgan so‘zlarni transkripsiya va tarjima bilan yozishingiz kerak bo‘lgan o‘zingizning shaxsiylug‘atingizni saqlash

-Fransuzcha imlo, jurnallar va tinish belgilarini yozish xususiyatlarini o‘zlashtirish.

Yangi boshlovchilar uchun fransuz tilini noldan o‘rganish juda qiyin va ko‘p narsalar ushunasiz bo‘ladi. Agar siz mustaqil ravishda o‘qishga qaror qilsangiz, quyidagi xatolarga e‘tibor bering.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, fransuz tilini asoslardan o‘rganishni boshlang, buning yordamida siz tuzilishi va xususiyatlarini yaxshiroq bilib olasiz va kelajakda murakkab iboralar va iboralarni eslab qolish osonroq bo‘ladi. Tizimli mashg‘ulotlar va til muhitiga maksimal darjada kirish yzxshi natijalarga erishishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fransuz o‘qitish metodikasi
2. Internet saytlaridan

ҚАРАҚАЛПАҚ КОМОНИМЛЕРИ (АҰЫЛ АТАМАЛАРЫ) ТАРИЙХЫНАН

Туреева Гульсара Арисовна
Қарақалпақ мамлекетлик университети доценти
Телефон: +998913023830
tureevagulek@gmail.com
Абдирова Гулзада Сарсенбаевна
Қарақалпақ мамлекетлик университети ассистенти
Телефон: +998994542428
Gulzada90@umail.uz

Аннотация: Мақалада Қарақалпақстан Республикасының кубласында жайласқан аўыл атамаларының этимологиясы ҳаққында сөз етиледи.

Гилт сөзлер: дерек, тил, тарийх, ойконим, топоним, комоним, эпсана.

Инсәнияттың әйемгитарийхын үйрениўдетопонимлардың беретуғын мағлыўматларын алымлар жүдә қәдирлейди. Белгили немис тилшиси Я.Гримм: «Халықлардың әйемгитарийхы ҳаққында дерек бериўши сүйеклер, табытлар хәм қураллардан да абзаллырақ жанлы нәрсе дәлийл бар - бул адамлардың тили», - деген еди. Бул пикир топонимлар ҳаққында айтылғандай көринеди. Басқа бир алым топонимларды «... жүдә қәдим дәўирлерде жасаған ата-бабаларымыздан бизге дереклер бериўши елшилер» - дегенде ҳақыйкый гәпти айтқан. Көплеген топонимлар аңлатыўшы мәнилер хәзирде биз ушын қараңғы. Атама қанша қурамалы, мәниси биз ушын қәншеллик түсиниксиз, мәлим емес болса, ол соншелли ески қәдимий сөз болады. Оның пайда болуў тамырлары соншелли әйемгитарийх, заманлар дегишине кирип барады.

Қаншадан-қанша сырт еллик душпанлар үлкемизди, қалаларымызды, аўылларымызды нешше мәрте ўайранлаған, хәзирги ўақытлары олардың айырымларының қалдықлары ғана қалған. Лекин, олардың атларын умытып болмайды: Кыят, Қырыққызқала, Аязқала, Қойқырылған қала, Жанбасқала х.б.

Алымлар топонимларды бийкарға «жердиң тили» демеген. Бул тил жүдә бай, мәниге бай, мазмунға бай, көп қырлы хәм қәдимий тил.

Қарақалпақстанның территориясы топонимик мағлыўматларға бай, әсиресе ески атамалар көплеп ушырасады. Солардан айрымларына тоқтап өтпекшимиз.

Шорахан – «Төрткулдиң тийкары болған бул елат тарийхына көз жиберсек буннан бир неше әсирлер бурын бул жер «Гарад қашна» деп аталған» -деп өз пикирин билдиреди А.Ембергенов өзиниң «Шорахан» да «Тарийх тилге киргенде» мақаласында¹. Ал, 1863 жылы Орта Азияға келген венгр саяхатшысы Вамбери былай деп жазған еди: «Шораканниң өнимдарлы жерлери шөллер менен шегаралас, адамлардың жасайтуғын үйлери де аз, 320 саўда орайы, этираптағы отырықшы хәм көшпели халық ушын хәптесине еки рет базар болады»². Ал, 1873 жылы 23 августта генерал губернатор Кауфман Әмиўдәрьяның оң жағасына, Шораканниң жанына ўақытша әскерий қорғанша салыў хәм оған Петро-Александровск атын бериў ҳаққында буйрыққа қол қояды.

Ата аўыл – бул Төрткул районының күн шығысында жайласқан аўылдың атамасы болып, ол Бухара ўалаяты, Туркменистан Республикасының Дарғаната районы менен шегаралас. Тарийхый мағлыўматларға қарағанда түркменлер бул район территориясына 1856 жылы көшип келген. Олар соннан баслап Түркменистанның Айбүйир деген жерине келип, Қарақалпақстанның Төрткул, Беруний районының Әмирабад, Бағжап, Ақбаслы, Шымам аўылларында жасай баслайды.³

Информаторлардың берген мағлыўматларына қарағанда бул жерге келген түркменлер 15-20 жыл өткеннен соң Аққамыс аўылынан шығысқа қарай мал жайлаўлары хәм егислик жерлерин кеңейтип жылыслаған. Ол жерде жасаўшылар түркменлердиң ата руўынан

¹ Еркин Қарақалпақстан газетасы. 2002 ж.20 июль

² Сол жерде.

³ Аразкулиев С. Гарагалпагыстан түркменлериниң Дортгул районының геплешиклери. Ашгабад. 1961-ж.8-бет

болганлықтан да олар жасаган жер – Ата аўыл (яғный туркмен тилинде – Атаоба) деп аталган.

Бул аўылларды өз ишине алган Ата аўыл (Атоба) аўыл кеңеси болып, ол 1936 жылы дүзилген. Оның курамында Атбатқан, Сарымай, Тасқала, Дулдил атлаган, Нөкис, Мешикли, Қулатаў, Бәзирген, Түйемойын аўыллары кирген. Түйемойын гидроузелинің курылысының басланыўы менен Меншикли, Қулатаў, Бәзирген аўыллары Төрткулдин арқа-шығысына көшириледі. Жаңа қонысқа көшип барған аўыллар Тазамешикли, Тазақулатаў, Тазабәзирген, Жайма деген жаңа атлар менен атала баслаган.

Қызылүй - Ата аўыл аўыллық кеңеси аймағында жайласқан аўылдың аты. 1917-1918 жыллары Шайдаковтың басшылығындағы әскерлердин штабы Әмиўдәрьяның оң жағасындағы қызыл гербиштен өрилген жайда орналасқан хәм сол жайдың арқасындағы төбешикке қызыл байрақ қадап қойылғанлықтан да жергиликли халық бул аўылды «Қызылүй» деп атап кеткен.

Зәңгитийген – Қулатаўдың кубла тәрәпинен Әмиўдәрья ағып өтип, арқа тәрәпинде таў жайласқан. Бурынғы заманларда таўдың етеги менен дәрья ағатуғын болған, бирақ соңғы дәўирлерде ол өз аңғарын өзгертип кублаға бурылып кеткен. Таўдың түби менен ат пенен жүретуғын жол өткен. Сол жолдан ат пенен өткенде тар жерде аттың зәңгиси таўға тийип өтетуғын болған, сол себепли де бул аўылға «Зәңгиқойған» атамасы берилген. Екинши бир раўаятларға қарағанда бул аўылға «Зәңгиқойған» деп те атама берилген. Оның себеби таўда кустың уялары көп болып, жергиликли халық уялардан кустың палапанларын алыў ушын таўға тақап зәңгилер қоятуғын болған. Сонлықтан да бул елат «Зәңгиқойған» деп те аталған екен.

Ал, **Қулатаў** атамасының келип шығыўы «кул» сөзи менен байланысly. Өткен заманларда байдың малларын жалланба хызметшилер, яғный куллар сол жердеги атаўда бағатуғын болған. Мәниси болса « кулдың атаўы» деген сөзден келип шыққан.

Бәзирген – Ата аўыл кеңесиндеги аўыл аты. Бәзирген парсы сөзи болып «базаршы», «саўдагер» мәнисин аңлатады. Орта әсирлерде мәмлекетлер арасында саўда сатлық етип жүрген шахс.¹

Бәзирген – саўда менен шуғылланыўшы адам, кәрўанлы саўдагер². Бәзирген сөзиниң саўдегер мәнисин беретуғынлығын түркмен халқының шайыры Байлының мына төмендеги косық қатарларынан –ақ көриўге болады:

Жети ықлымды сейил етсем,
Ҳажы болып Мәккеге барсам,
Бәзиргендей малымды сатсам,
Жүз түрли дүкан ашсам³

Бул аўылдың Бәзирген аталыў тарийхы хаққында аўылдың жасы үлкенлери бир раўаят айтып берген еди. Ол былай басланады: «Горуғлы» дөстанындағы Бәзирген усы жерге келип, үлкен төбе салдырады. Рәўиятқа қарағанда ол салдырған төбениң арқа тәрәпинен Бухара – Төрткул саўда жолы өткен. Сол жолдың бойында Горуғлы жатып, Бәзирген өтип баратырғанда атып өлтиреді. Кейин өкинген батыр Бәзиргенди сол жерге жерлейди. Сол ўақыттан баслап –ақ бул жер қойымшылыққа айланып « Бәзирген қойымшылығы» деп аталады екен.

Бәзирген сөзиниң саўдегер мәнисинде қолланылғанлығын қарақалпақ шайырларының косық қатарларынан да көриў мүмкин:

Бәзирген өтти дүньядан,
Горуғлы кеткен қан жутып... (Бердақ)
Мениң жолым хақ Бәзирген жолыдур,
Мәдет бергей бир кудайым яранлар... (Күнхожа)

Дүлдил – бул атаманың келип шығыўы туўралы түрли пикирлер бар. Тарийхый мағлыўматларға қарағанда Дүлдил – мифик атама. Жергиликли диалекте «Дүлдил атлаган» деп айтылады.

Араблар басып киргеннен кейин бул жерге Фан-ал-Асар « Жолбарыстың аўызы» деп

¹ Өзбек совет энциклопедиясы. Ташкент.1982.2-том, 309 бет

² Қарақалпақ тилинің түсиндирме сөзлиги.1 том,Нөкис,1982 ж, 243 бет

³ Байлы шайыр. Сайланан гошгулар. Ашгабад. 1962,98 бет

аталган. Беруний бабамыздың шығармаларында бул атама парсыластырылған «Донишер» деп жазылады. Дон – «Шер» сөзиниң қысқарған формасы болып « Шердиң аўызы», яғный « Жолбарыстың аўызы» мәнисин береді. Дәрьяның тар жайы болғанлықтан усылай аталған.¹

Сарсаңтөбе –Аўыл адамларының айтыўына қарағанда «Гөрүғлы» дастанында Гөрүғлының атын урлап кеткен кемпирди усы төбениң үстинде сарсаң кесек етип урып өлтирген. Соның ушын бул төбеге «Сарсаңтөбе» деп ат берилген дейди.

Бед - тәжик тилинде «тал тереги» деген уғымды билдиреди.²- деп көрсетеди топонимист алым Т.Нафасов. Бул аўылда өзбек, қарақалпақ хәм түркмен миллетлери аўызбиршиликли, татыў жасап, олар тийкарынан дийханшылық пенен шуғылланады. Таллар жүдә көп егилгенликтен «Таллы аўыл» яғный сөздиң фонетикалық өзгерислери нәтийжесинде бул аўылға « Бетой» деп атама берилген. «Ой» сөзи аўыл мәнисин билдиреди.

Гүлдирсин – Елликқала районындағы ески қорған. Бул атаманың пайда болыўы хақкында халық аўызында бир қанша әпсаналар бар. Усы жерде жасаўшы ақсақаллар Иният Наўрызбаев хәм Хожабай Ниязовлар халық аўзындағы мынандай сөзлерди айтып берген еди:

Қаланың аты тийкарынан Гулистан болған. Орта әсирлерде қаланы қалмақ басқыншылары қоршап алады. Душпанға алты ай төтепки бериледи. Еки тәрәптиң де азық-аўқатлары таўсылады. Қаланың қорғаўшылары өзлериниң азық-аўқатының таўсылғанын билдирмес ушын ең соңғы тарысын өгизге жегизип сыртқа айдап жибереди. Қалмақлар өгизди сойып көрсе, ишинен тары шығады. Олар ойланып, қаладағылар еле бираз шыдайды екен, биз кетпесек болмайды деген қарарға келип қамалды тоқтатып, рәўана болмақшы болып жолға шығар алдында қамалдағы ханның қызы Гүлдирсин қалмақ ханның баласына ашық болғанлықтан да сырды ашып, оған хат жоллайды. «Бир күн шыдасаңыз қала тәслим болады, өгизге сизлерди алдаў ушын тары берилди» деген сөзлерди жазады. Қалмақлар бир күн шыдап қорғанды басып алады, халықты болса қырып жояды. Қалмақтың ханы улына қарап: «өз атасына, өз Ыатанына қыянет еткн қыз саған яр болып, опа бермейди» деп оны аттың қуйрығына байлап сүйретип өлтириўге пәрман етеди.

Бул қала хақкында академик С.П.Толстов та қызыклы мағлыўматлар келтирип өткен. Лекин, оның жазыўларында өгизге тары емес бийдай берилген. Солай болсада бул рәўиятлардың мазмунлары бир қыйлы. Бирақта С.П.Толстовтың мағлыўматы хақыйқатлыққа бираз жақын келеди. Академик өз жазбаларында XVII-XVIII әсирлерде қалмақлардың, XIII әсирлерде Шыңғысханның зулымлықларын қәлемге алған.

Бул қаланың әйемги аты - Гулистан болған. Гулистанның ханының қызының жоқарыдағы опасызлығы себепли Гулистан қаласы соңынан Гүлдирсин деп аталған.³

Шымам – Адам аты менен байланыслы аўылдың аты. Бул хақкында пенсионер Қурбан улы Сапарқулы былайынша гүрриң етип берди:

Мениң атамның атасы, «биз бул жерге буннан 120 жылдай бурын қоныс басқанбыз», деген сөзди айтар еди, деп мағлыўмат берген. Ата мәканымыз Туркменистанның Ғаррықала, Қызыл Арбат аймағы хәм Ташаўыз ўалаятының Вас деген жери болса керек. Ол жерде суў тамтарыслығы жүз берип, ата-бабаларымыздың өтиниши менен Хийўа ханы Әмиўдәрьяның оң тәрәпинен жайлаў береді. Бизлер дәслеп бул жерге 40 ўили көшип келгенбиз. Бул аймаққа Хийўа ханы өз ағайини Шымам Айнигар деген адамды жиберип жап қаздырады. Сол жап «Шымам жап » деп аталып кеткен екен деген пикирди билдиреди.

Ийшанжап – Беруний районындағы Мақтумқылы атындағы хожалығындағы жаптың аты. Информаторлардың берген мағлыўматларына қарағанда Шымам жапты хәр жылы тазадан қазып туратуғын болған. Бирақ ол жап халықты аўыз суў менен толық тәмийинлей алмайды. Соның ушын 1935 жылы жаңадан жап қазылады. Ол жап «Еримбет ийшан» аўылы қапталынан өткенликтен оған «Ийшанжап» деген ат бериледи.

Тасқала – Төрткул районындағы Ата аўыл аўылкенеси аймағындағы гөне қорған. Ол тырнағына тас қалап, беккем етип салынған ески қалалардың бири болған. Туркмен аўызеки әдебиятында төмендеги қосық қатарларын ушыратамыз:

Муннан бардық тас қала,

¹ Атанязов С.Туркменистанның топонимик созлуги. Ашгабат.1970.122 б.

² Т.Нафасов. Ўзбекистон топонимларининг ихохли луғати. Т. 1988 . 30-бет

³ С.П.Толстов. Қадимги Хоразм маданиятини излаб.Т.,1964. 23-26 бет.

Тасқалада бес қала...

Үлкемиз оғада бай тарийхий естеликлерге, қорған ҳам қалаларға (комоним, ойконим) ийе. Сонлықтанда олардың атамаларының келип шығыўын изертлеў, оны халыққа жеткерип бериў, бизиң хәр биримиздиң әдиўли миннетимиз, парызымыз ҳам қарызымыз болыўы керек.

Пайдаланған әдебиятлар дизими:

1. Ембергенов. А. Тарийх тилге киргенде. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы. 2002 ж.20 июль.
2. Аразкулиев С. Гарагалпагыстан туркменлериниң Дортгул районының геплешиклери. Ашгабад. 1961-ж.8-бет
3. Өзбек совет энциклопедиясы. Ташкент.1982.2-том, 309 бет.
4. Қарақалпақ тилиниң түсиндирме сөзлиги.1 том, Нөкис,1982 ж, 243 бет.
5. Байлы шайыр. Сайланан гошгулар. Ашгабад. 1962,98 бет.
6. Атаниязов С.Туркменистанның топонимик созлуги. А.,1970.122бет.
7. Нафасов.Т. Ўзбекистон топонимларининг изохли луғати. Т. 1988 . 30-бет
8. Толстов. С.П. Қадимги Хоразм маданиятини излаб.Т.,1964. 23-26 бет.
9. Информаторлар мағлыўматлары. 2000-2020жж.

ХОРАЗМ ХУДУДИДА КЕЧГАН МИГРАЦИЯЛАРДА АНДРОНОВО МАДАНИЯТИНИНГ ЎРНИ.

Бобожонова Нилуфар
Урганч Давлат университети магистранти.
+99899-967-29-77

Аннотация. Мазкур мақолада милоддан аввалги ИИИ – ИИ минг йилликларда Хоразм воҳаси худудларида кечган миграцион жараёнлар ва унда Андроново маданияти этник гуруҳларининг ўрни ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар: Хоразм, миграциялар, бронза, Андроново, Анов, хинд-эрон, хинд-европа, Сувёрган, Тозабөгёп, Амиробод.

Андроново маданияти ёдгорликлари Минусинск, Шимолий-шарқий ва Марказий Қозоғистон, Об дарёсининг юқори оқими, Челябинск вилоятининг ўрмон ва даштларида, қисман Ўзбекистон, Қирғизистон ерларида тарқалган.

1938 йилда С.П. Толстов ва А.И. Тереножкинлар томонидан Бургутқалъа ва Норинжон ўртасидаги қумликларда ўтказилган қидирувларда Хоразмнинг бошқа манзилгоҳларидан фарқ қилувчи сополчилик буюмлари аниқланди. Бу ернинг кулолчилик буюмларининг аниқ кўриниб турган белгилари, бу маданиятни бронза даври, аниқроғи милоддан аввалги ИИ минг йилликнинг ўрталари деб даврлаштиришга аниқлик киритади.

Бу кулолчилик буюмлари жуда кучли пиширилган ва кулолчилик чархисиз яратилган бўлиб, идишларнинг юқори қисми учбурчакли ва бурчакли чизиқлари билан ажралиб турувчи нақшлар билан безатилган. Бундай ўзига хос хусусиятларга эга бўлган сопол буюмлар Волгабўйи, Қозоғистон ва Минусинск ўлкаси бронза асри кулолчилигига жуда яқин бўлиб, улар андроново (Қозоғистон ва Сибир) маданиятига хос ҳисобланади.

Бу жуда аниқ кўриниб турган белгилар орқали жануби-шарқий Европанинг дашт минтақаси ва Осиёнинг чегарадош худудларида ўзига хос бронза даврининг вариантини ўзида мужассам этиб, бронза даври деб даврлаштиришга, аниқроғи милоддан аввалги ИИ мингйилликнинг ўрталари деб даврлаштиришга имкон беради.

Бу материалнинг тафсилотларини таҳлил қилган ҳолда, айтиш мумкинки, у жуда аниқ бўлган тарихий хулоса қилишга имкон беради. Улардан биринчиси Хоразм неолити каби Хоразм бронза даври Ўрта Осиёнинг (Анов ва анов маданиятига ўхшаш) жанубий минтақасининг уйғунлашмасдан, Шарқий Европа, Қозоғистон ва Сибирнинг дашт зоналари бронза асрига туташиб кетади.

Кўшимча равишда Тозабөгёп маданияти сопол буюмларининг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш мумкин. Идиш корпусининг бўйнига томон бурилишидаги тасмасимон нақш, қоидага кўра, идишни ҳар томондан ўраб тутувчи иккига бўлинган, бир-бири билан учбурчак шаклида бир-бирига қўшилиб кетувчи чизиқлардан иборат.

Хоразм бронза даври кулолчилигининг андроново маданиятига яқин эканлиги, Хоразмнинг хўжалик асослари ва ижтимоий-иқтисодий тузилиши бу даврда тадқиқотчилар томонидан жуда яхши ўрганилган бўлиб, бой Қозоғистон ва Сибирнинг андроново манзилгоҳларидан жиддий равишда фарқ қилмаганлиги тасаввур қилишимизга имкон яратади. Лекин балиқчилик ва овчилик ҳали хануз сақланиб қолган, асосий хўжалик тури эса чорвачилик (кўй, қорамол, от) ва сўқали деҳқончилик (буғдой ва бошоқли экинлар) бўлган. Ҳайвонлар суяклари ва дон қолдиқлари, ҳамда дон доналари, суякдан ясалган сўқалар, бронза ўроқлар билан бир қаторда содир бўлаётган ўзгаришлардан далолат беради. Турар жойларнинг тури ҳам ўзгариб боради. Андроново маданияти манзилгоҳлари турар жойлари тўғрибурчакли, нишабли томларини устунлар кўтариб туради. Турар жойларнинг ўлчови Калтаминор маданиятига ўхшаш. Воронеж яқинидаги Костенок Срубной даври турар жойлари 20x9 м ҳажмда бўлиб, Дондаги Ляничев кўрғони турар жойига ўхшаш (20x9 м ва 20x8 м) дир. Аммо, худди Калтаминор турар жойлари каби умумий марказда жойлашган ва бу ерда яшаётган жамоанинг мустақкам муносабатлариндан далолат берувчи ўчоқ мавжуд[2.Б.56].

Энг қадимий маданият ўчоқларидан ҳисобланган Марказий Осиё ва бепоён Евроосиё даштларида милоддан аввалги ИИИ минг йилликда хинд-европа тил туркумига оид тилларда гапирадиган жуда кўп кўчманчи қабилалар ва ўтроқ элатлар яшаган. Урал тоғларидан

Ҳинд дарёсигача кенг ҳудудда яшаган мазкур қабила ва элатлар фақат тили жиҳатдангина эмас, хўжалик фаолияти, маданияти, келиб чиқиши жиҳатидан ҳам умумий бирликка эга бўлганлиги аниқланган. Бу этник гуруҳларнинг ўша даврда ўзларини “орий” (яъни бир уруғ одамлари) деб атаган қисмлари кўшни халқлар тарихида муҳим рол ўйнаган. Дарё қирғоқларида яшовчи “орийлар” деҳқончилик, тош, мис ва жез қурооллар ишлаб чиқариш билан шуғулланган бўлса, кўчманчи “орийлар” чорвачилик билан шуғулланганлар[3.Б.102].

Ўша даврдаги скиф-сармат ва сак-массагет қабилалари темирдан ҳар хил меҳнат қурооллари ҳамда яроқ-аслаҳалар - ханжар, болта, найза, ўқ-ёй учи, хилма-хил бадий безаклар, катта гилдиракли уч-тўрт от қўшиладиган оғир аравалар ва ҳарбий юришларда ишлатиладиган энгил аравалар ясаганлар. Улар ҳатто чидамли янги от турларини парвариш қилганлар, илғор уруш аслаҳаларига эга бўлганлар. Бепоев Евроосиё даштларининг у ер, бу ерида учрайдиган жуда кўп тепаликларда дафн қилинган қабила бошлиқлари ва ҳарбийларнинг дабдабали қабрларини қазिश, текшириш натижалари скиф-сак-массагет қабилаларининг юксак маданиятга ва қудратли ҳарбий кучга эга бўлганлигини кўрсатди. Қабрларда жасад билан кўмилган турли ҳарбий қурооллар, безакли юган ва эгарлар, аравалар, бежирим нақшли сопол буюмлар, гўзал ҳайкаллар, тилла-кумуш, қимматбаҳо дуру жавоҳирлардан ишланган заргарлик буюмлари бунга ёрқин далилдир[4.Б.162].

Жанубий Қозоғистон тоғ бағирларида ва Ўзбекистоннинг кўп ҳудудларида қоятошларга ўйиб чизилган ибтидоий расмларда ҳам от-туя қўшилган аравалар, ҳар хил ҳайвонлар - туя, тоғ эчкиси, қўчқор ва бошқа ғалати махлуқларнинг тасвирланиши узоқ ўтмишда марказий осиеликларнинг маънавий маданияти билан Евроосиё даштларида яшаган қабилалар маданиятида қандайдир умумийлик, яқинлик мавжудлигидан далолат беради. Жумладан, юқорида таъкидлаганимиздек, Туркменистон, Ўзбекистон ва Тожикистоннинг жанубий туманларида топилган бронза даври маданиятлари манбаларининг кўп жиҳатлари Андронов маданияти ёдгорликларида топилган моддий-маънавий ашёларга анча яқинлиги ҳам бу фикрни тасдиқлайди[1.Б.66-68].

Тарихий маълумотларга қараганда, Евроосиё даштларида яшовчи ҳинд-европа аҳолисининг хўжалик, ҳарбий ва маданий ҳаётида милoddан аввалги ИИ минг йиллик ўрталарига келиб жиддий этногенетик ва ижтимоий ўзгаришлар юз берган. Табиат ўзгариши (ҳавонинг совуши) ва бошқа баъзи сабабларга кўра ўша даврда сон-саноксиз дашт қабилалари ҳаракатга келган. Юқорида қайд қилинган “орийлар” номи билан маълум ҳинд-ерон жамоаси иккига бўлиниб, катта бир қисми Кавказ тоғлари устидан Олд Осиега кўчиб ўтади. Бу ерда улар маҳаллий элатларга отни парвариш этиш ва аравада жанг қилиш усулини ўргатиб, ўзлари туб аҳоли билан аралашиб, тарих саҳнасидан йўқолиб кетганлар. Уларнинг Марказий Осие шимолида яшаган иккинчи қисми милoddан аввалги ИИ минг йилликнинг иккинчи ярмида жанубдаги тоғ доvonларидан аста-секин ошиб, Шимоли-ғарбий Ҳиндистон, Гаумал, Сват ва Гандҳарага кўчиб жойлашганлар. Бу “буюк кўчиш” натижасида мазкур қадимий этник гуруҳ босиб ўтган йўлда ҳозиргача қадимий скиф-сармат қабристонлари, отлар дафн қилинган мазорлар, аравалар сурати солинган тоғ қоялар учрайди. Шубҳасиз, мазкур қабилавий бирикмалар анча уюшқоқ ташкилотларга эга бўлиб, ўзида илк давлатчилик кўринишларини зухур этгани билан муҳим аҳамиятга эга[4.Б.163].

Жез даврига оид топилган кўп сонли қабрлар ўша вақтда яшаган аҳолининг антропологик тузилишини аниқлашга ёрдам беради. Антрополог олим Т.Қ.Хўжаевнинг таърифича, Ўзбекистонга шимоли-ғарбий томондан Европанинг юқори палеолит, мезолит ва неолит аҳолиси вакиллари кела бошлаган, жанубдан эса жанубий европоид типлар келиб, Ўзбекистон аҳолисининг кўпчилиги қисмини ташкил қилган. Унинг тахминича, ўша даврдан бошлаб ўзбек халқининг шаклланишида ўзига хос европоид унсурлар асос бўлган[5.Б.3-4]. Мазкур фикрни археологик кашфиётлар ҳам тасдиқлайди. Чунончи, Ўзбекистоннинг жанубий қисмига Европадаги андронов маданияти белгиларининг кириб келиши бунга далилдир.

Бронза давридан анча кейинги манбаларда ҳам шу даврларда воҳаларда яшовчи халқлар билан даштдаги чорва қабилалари ўртасида этник ва маданий жиҳатдан унча фарқ бўлмаганлигини кўрсатадики, бу оз навбатида бронза даврида Марказий Осие ҳудудидаги этник гуруҳлар билан Шарқий Европа даштлари аҳолиси кўп жиҳатдан янада бир-бирига яқин бўлганлигини тасдиқлайди. Масалан, Страбон хоразмийлар сак-массагетлар туркумига киради, қадимги сўғдийлар ва бактрияликлар турмуш тарзи ва ҳуқ-атвори билан ўзаро фарқланмайди, дейди. Топилган расмларга қараганда хоразмийлар, бактрияликлар ва

сўғдийларнинг кийим-кечаклари, бош кийимлари, қурол-аслаҳалари билан саклардан ҳеч фарқи йўқ. Воҳадаги элатлар саклар билан деярли бир тилда гаплашганлар.

Юқоридаги фикрлардан хулоса чиқариб шуни айтиш мумкинки, Евроосиё даштларида бронза даврида шаклланган маданиятлар, айниқса андронов маданияти, нафақат Хоразм, балки Марказий Осиё бронза даври маданиятлари шаклланишида ниҳоятда катта ўрин тутган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Толстов С.П. Древний Хорезм. – М.: Издание МГУ, 1948.– 352 с.
2. Археологические памятники эпохи бронзы восточноевропейской лесостепи. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1986. – 132 с.
3. Древние культуры евразийских степей. - Л.: Наука, 1983. – 113 с.
4. Мартынов А.И. Археология. – М.: Высшая школа, 1996. – 447 с.
5. Ходжайов Т.Қ. Жанубий Оролбўйида яшаган қадимги халқлар. – Т.: Фан, 1978. – 32 б.

АБУ РАЙХАН БЕРУНИЙ МИЙНЕТИНДЕГИ УМЫТЫЛМАС АТАМАЛАР

Туреева Гульсара Арисовна

Қарақалпақ мамлекетлик университети доценти

Телефон: +998913023830

tureevagulek@gmail.com

Абдирова Гулзада Сарсенбаевна

Қарақалпақ мамлекетлик университети ассистенти

Телефон: +998994542428

Gulzada90@umail.uz

Аннотация: мақалада Абу Райхан Берунийдин «Хиндистан» атлы мийнетиндеги улыўма топонимлерге шолыў берилген, топонимлерин классификациялаган.

Гилт сөзлер: топоним, анротопоним, этнотопоним, гидротопоним, фитотопоним, ороним, фаунатопоним.

Уллы алым, жерлесимиз Абу Райхан Берунийдин тарийхий мийнетлери тек елимиздин эйемги тарийхы ҳаққинда мағлыўмат бериўши дереклер хызметин атқарып қоймастан, сырт ел халықларының, соның ишинде Азия, Африка ҳәм Европа халықларының тарийхы бойынша да қымбатлы мағлыўматлар бере алады.

Абу Райхан Беруний Хиндистанда болған ўақытлары хинд алымлары менен байланыста болып ҳәм Хиндистанда илимий тил саналған санскрит тилин үйренеди ҳәм санскритте жазылған хинд илимий мийнетлерине шолыў бередиди. Абу Райхан Берунийдин «Хиндистан»¹ атлы белгили ири мийнети «Тахқиқ мо ли-л-Хинд мин маўкуда мақбула фи-л-ақл ав марзула» («Хиндлердин ақылға сыятуғын ҳәм сыймайтуғын тәлийматларын анықлаў китабы») 1030- жылда жазылған болып, бул мийнет Батыс ҳәм Шығыс алымлары, соннан, ҳазирги заман хинд алымлары тәрәпинен жоқары бахаланған. Мийнетте Беруний хиндлердин үрп-әдетлери, дини ҳәм илимине тийисли әдебиятларды жақсы билгенлиги көринип турады.

«Хиндистан» мийнетинде 180 хинд мийнети еске алынып, булардың көпшилиги хинд астрономиясына байланыслы болған. Жаўыз, залым ҳәм баскыншы султан Махмуд Ғазнавий өзиниң әскерий жүрислери менен Хиндистанның қала ҳәм аўылларын қәншелли ўайран қылған ҳәм хинд мәдениатын қәншелли аяқ асты еткен болса, уллы инсанпарўар алым Беруний оған керисинше хинд пәни ҳәм мәдениатын соншелли ардақлайды, хинд халқына болған хўрметин соншелли дәрежеде көрсетеди. Абу Райхан Беруний илим тарийхында биринши мәрте Птоломейдин «Алмагеста» сын, Евклидтин «Негизлер» ин ҳәм өзиниң астролябия ҳаққиндағы мийнетлерин санскрит ҳәм хиндлардың «Карана тилака», «Арканд», «Кханда-кходяка» атлы мийнетлерин араб тилине аўдарып, буларды хинд пәниниң жетискенликлери, хиндлерди болса Жақын ҳәм Орта Шығыс пәниниң жетискенликлери менен таныстырады.

Академик В.Р.Розен «Шығыс ҳәм Батыстың эйемги ҳәм Орта әсирдеги пүткил илимий әдебияты арасында оған тең келетуғын мийнет жоқ»², - деп баха берген. Махмуд Ғазнавийдин Хиндистанға еткен жүрислеринен биринде патшаға жолдас болған Беруний, ол жерде санскрит тилин пухта үйрениўи хинд мәдениаты, әдебияты ҳәм Хиндистанның сол дәўирдеги алымлары менен жақыннан танысыўға ҳәм бул мамлекет ҳаққинда өлмес мийнет жаратыўына имкән берди. Мийнет 80 баптан ибарат болып, онда тийкарынан хиндистанлылардың диний исенимлери, үрп әдетлери, байрамлары, ораза тутыў, қала ҳәм мамлекети, олардың арасындағы қашықлық ҳаққинда, дәрья ҳәм теңизлери, касталары, грамматика ҳәм поэзиясы бойынша китаплары, өлшем бирликлери, жазыўы, арифметикасы, календарлары, эралары, жулдыз ҳәм планеталар х.б ҳаққинда баян етеди. Улыўма «Хиндистан» мийнетинде 729 адам атлары яғный анротопонимлер, 1277 ойконимлер, мамлекет ҳәм қала атамаларын, соның менен бирге 202 хәр қыйлы мамлекетлердин алымларының шығармаларын өз мийнетинде көрсетип өткен.

Топонимик мағлыўматларға келетуғын болсақ жүдә көплеп этнотопонимлер ҳәм

¹ Беруний. Хиндистан. Т.,1963.

² Крачковский И. Ю. Избр. соч. : в 6 т. М.; Л., 1957. Т. 4

ойконимлерден ушрасады, мысалы, Азербайжан, Армения, Бадахшан, Балх, Джуржан, сондай-ақ Вавилон, Вена, Греция, Иран, Ирак, Қытай, Македония, Мидия х.б.

Орта Азияға тийисли мағлыўматларға келетуғын болсақ, мысалы, алым биринши қағазларды тутқын қытайлылар Самарқандта ислей баслады, соң басқа мәмлекетлерге тарады дейди¹. Ал хиндистанлыларда жазыўды финик хәм пальма тереклерине уқсас узынлығы 1 локоть, ени 3 бармақ **тари** (фитотопонимлер) жапрақларынан исленген затларға жазып, соң оларды ортасындағы тесиклер арқалы байланыстырып, арасынан сабақ өткерип китап халына келтирип қоятуғын болған. Ал Хиндистанның орайлық хәм арқа тәреплеринде **Туз** терегиниң қабығынан пайдаланатуғын болған. Оны май менен майлап, соң сыпырып (нәтийжеде қатты хәм сыйпақ болған), жазатуғын болған, бетлерин номерлеп өз алдына сақлаған. Китап (**Путхи** деп аталған) халына келтириў ушын таўарға орап еки тақтайшаның арасына қысып салып қойған.

Гидронимлери хақққында мағлыўматларды болса биз көбирек 23 хәм 25 бапларында ушратамыз. Мысалы, 23 бабы «Мәмлекет, оның теңиз хәм дәрьялары, олар арасындағы қашықлықлар хақққында мағлыўматлар» деп аталып, онда төмендеги мағлыўматларды ушратамыз: Хиндикуш (Хинд-дәрья, кух-таў), **Ал-мухит** – қоршаған деген мәнисти билдирип, греклер оның өзлериниң елинен батыста жайласқан үлкелерди атаған, ал **укийанус деп (океан) ды** атайды деп корсетеди². Нил дәрьясының жағасында хәм атаўларда **зиндж** қәўимлери (шығыс Африкадағы банту халық группалары) жасайды, ал оның батыс бөлиминде көплеген буғазлар **Бербер** (хәзир Аден), **Кулзум** (Қызыл теңиз), Парсы буғазлары жайласқан. Дәрьялары – **Джаун-Ямана** (хәзирги Жамна), **Витаста** (Джелам дәрьясының ески атамасы), **Ганга** –двара (Ганга дәрўазасы деп аталады), **Джуржан теңизи** - Каспий теңизи, **Хорезм көли** – Арал теңизи, **Понт теңизи** - Қара теңиз, Славянлардың **Арқа теңизи** –Балтық теңизине айтқан, **Панчакада**- бес дәрья Панджабқа айтқан.

Оронимлерден - Бамийан (Панждиң түслигинде жайласқан таўлы район), Ал Гур - Афганистандағы(Хазаристан) таўлы район, Харамакот (Гималай таўлары), Унанг, Памир – Меру таўы яғный дүньяның орайы, санскрит тилинде мир - көл мәнисинде береди(хақыйқатында да Памирдиң дөгерегинде көллер жүдә көп болған) х.б.

Фаунатопонимлер – **Ганда** (санскрит тилинде), ал (араб тилинде Каркадон) - носорог, **Макара** - теңиз мақлуғы, **граха** - крокодил, **тандуа** – белгисиз хайўан, **Скинк** – кесиртке х.б.

Солай етип хәр бир тарийхшы қәнийге ушын өтмиш ўақыяларды терең хәм анық түсиниўде, анализ жасаўда Уатанымыз тарийхы хақққында сап илимий түсиникке ийе болыў үлкен әхмийетке ийе. Тарийхий ўақыялардың характерли өзгешелигине байланыслы болған халда, атамалар да сиясий көринисти аңлатқан, түсиндирип берген. Тарийхта топонимлардың мәниси жыллар өтиўи менен, өтмиштиң белгили бир дәўиринде өзгерип отырғанлығын билемиз. Көпшилигимиз, соның ишинде жасларымыз алымнын мийнетлери менен таныс, лекин оның толық мийнетлерин анализ етип көрдиме, бул мәселеде жасларымыз не дейди. Олар тек атамасын ғана билиўи мүмкин, бирақ мийнеттиң ишин терең үйренбеген жасларымыз көп. Сонлықтанда барлық жасларымызды уллы ата-бабаларымыздың мийнетлерин синшиклеп үйрениўге шақырып қаламыз.

Пайдаланған әдебиятлар дизими:

1. Абу Райхан Бируни. Избранные произведения. Ташкент : Фан, 1976. Т. 5. Ч. 2.
2. Крачковский И. Ю. Избр. соч. : в 6 т. М.; Л., 1957. Т. 4
3. Беруний. Таңламалы шығармалары. Т., 1963. 2 том. 175 бет.
4. Беруний. Таңламалы шығармалары. Т.,1963.,2 том. 195 бет.
5. Шахзад. Т.В. О взглядах Аль Бируни на мироустройство и внешнюю политику.

¹ Беруний. Таңламалы шығармалары. Т., 1963. 2 том. 175 бет.

² Беруний. Таңламалы шығармалары. Т.,1963.,195 б.

NEW METHODS OF TEACHING WRITING IN SECOND LANGUAGES.

Rajapova Ruzigul
Urgench state university, student
Phone number: +99899 594 81 52
@rozigulrajapova22@gmail.com

Annotation. This article describes how to teach general writing skill for foreign language learners. It shows that problems which students come across during writing skill. Solutions to the problems are given to develop writing skill for foreign language learners.

Key words: writing skill, grammar usage, vocabulary usage, generation and organization of ideas .

It is admitted that writing is the most intricate skill among other aspects of foreign languages .Jack C.Richards and Willy A.Renandya wrote the following statement in one of their books. « The difficulty lies not only in generating and organizing ideas , but also in translating these ideas into readable text .However, succesfull writing is not limited with only above mentioned statements. So Some of foreign languages learners have difficulties in grammatical structure and well- built vocabulary .In the following paragraphs, problems like these and convenient ways of overcoming them are given.

Penny Ur stated that although teachers know that content and organization are absolutely crucial, sometimes it is considerably intricate to take no notice. According to the above mentioned statement, grammatical knowledge is the backbone of learning a foreign language. Because without it, expressing ideas and comprehending the opinions of foreign language speakers make foreign language learners be put off to learn that language enthusiastically. In order to advance grammar knowledge, it is a better way to figure out academic grammar tests and exercises. So that they can release grammar rules perfectly to utilize in writing skill.

To write an understandable text , it is imperative to translate that text accurately. In order that foreign language learners must acquire vocabulary usage . In this case they are obliged to look through vocabulary usage practice books. In addition, they begin to learn translating mini texts . On the grounds that it makes easy to translate from native language statements into second language and express their opinions conveniently.

Melanie Selvaraj and Azlina Abdulaziz stated that students who have some linguistic competence in English regard generating and organizing ideas as major problems in writing process. Actually, it is not a stressful issue to let foreign language learners down .But it requires a bit practice to develop ability to generate and organizing ideas. For this , they must read small books on fiction and nonfiction events such as articles, poems, essays and stories. It is the best way to improve their generating and organizing ideas.

To sum up, foreign language learners may have difficulties in learning writing skill like grammar usage, vocabulary usage, generating and organizing ideas. But it doesn't mean that solutions to problems like above mentioned statements are not available. Figuring out grammar tests dealing with grammar exercises, looking through vocabulary reference books as well as fiction and nonfiction books can aid to overcome these issues.

Used references:

1. «METHODOLOGY IN LANGUAGE TEACHING «by Jack C.Richards and Willy A.Renandya.
2. «A COURSE IN LANGUAGE TEACHING « by Penny Ur (2009) CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS.
3. « SYSTEMATIC REVIEW: APPROACHES IN TEACHING WRITING SKILL IN ESL CLASSROOMS «by Melanie Selvaraj and Azlina Abdulaziz, INTERNATIONAL JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH, Volume 8(4) 2019

XALQIMIZNING ASL FARZANDLARI(GAP VA MATN. MATN QISMLARINI BOG'LOVCHI VOSITALAR)

*Nabiyeva Husnida Saydaliyevna
Toshkent viloyati, Angren shahri
17-umumiy o'rta ta'lim maktabi
o'zbek tili fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: ushbu maqolada Xalqimizning asl farzandlari (Gap va matn. Matn qismlarini bog'lovchi vositalar) mavzusida ochiq dars ishlanma bayon etilgan.

Kalit so'zlar: dars, gap, matn, bog'lovchi, tashkiliy qism, aqliy hujum.

Darsning maqsadi:

1) o'quvchilarga gap va matnning farqi, farqlanuvchi xususiyatlari hamda matn qismlarini bog'lovchi vositalar haqida ma'lumot berish, hayotiy misollar bilan orqali mavzuni yoritib berish. Kundalik turmushda bu qoidalarga rioya qilishni shakllantirish. Nutqiy va lingvistik(tinglab

2) o'quvchilarda vatanparvarlik ruhini oshirish, vatanga sadoqat, uning taraqqiyotiga xissa qo'shish, bilim hamda hunar egallab buyuk ajdodlarimizga munosib farzand bo'lishga o'rgatish, vatanimiz tarixi, ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrash chaqirish, bilimni mustaqil ravishda oshirib borish, tengdoshlari bilan o'rganganlarini muhokama qilish;

3) o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, mustaqil ishlash ko'nikmasini oshirish, mavjud axborot manbalaridan foydalanib (internet, telefon, kompyuter, electron pochta) ma'lumot almashish, odob-axloq qoidalariga rioya qilish;

Darsning turi: yangi bilim berivchi

Darsning metodlari: Aqliy hujum, "Zanjir" usuli, Blitz so'rov, Venn diagramma, kichik guruhlarda ishlash

Darsning jihozi: darslik, tarqatmalar, rasmlar, noutbuk, televizor...

Dars rejasi:

1. Tashkiliy qism-5 minut
2. O'tgan darsni takrorlash-10 minut
3. Yangi mavzu bayoni-15 minut
4. Yangi mavzuni mustahkamlash-10 minut
5. Baholash -3 minut
6. Uyga vazifa berish-2 minut

Darsning borishi:

1. Tashkiliy qism. Salomlashish davomatni aniqlash, o'quvchilarning darsga tayyorlash, "Ko'zguda men" baholanish usuli bilan tanishtirish

"Ko'zguda men"

"5" a'lo	
"4" yaxsh	
i	
"3" qoniq	
arli	

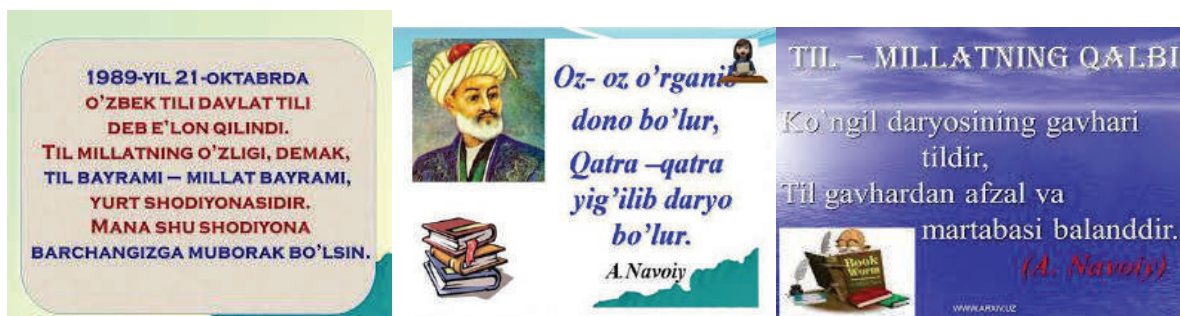
Kun yangiligi, til haqida suhbat

"Til millatning qalbi"

Ko'ngil daryosining gavhari tildir,

Til gavhardan afzal va martabasi ulug'dir. (Alisher Navoiy)

BU YIL "DAVLAT TILI TO'G'RISIDA" GI QONUN QABUL QILINGANLIGINING 31 YILLIGI KENG NISHONLANDI. BU BORADA YURTIMIZDA OLIB BORILGAN YANGILIKLAR HAQIDA QISQA MA'LUMOT BERIB O'TILDI.

2.O'tilganlarni mustahkamlash.

Z.M.Bobur hayoti va ijodini takrorlash “Blits”so'rovnoma o'tkazish

T/r	Savol	h a	Y o'q	To'g'ri javob
1	G'afur G'ulom o'zbek adabiyotining Navoiydan keyingi eng buyuk vakili .			
2	“Boburnoma”asari dastlab “Vaqoye” nomi bilan atalgan.			
3	Zahiriddin Muhammad Bobur 15 yoshida taxtga o'tirgan.			
4	Boburning “Mubayyin al-zakat” asarida aruz vazni haqida ma'lumot berilgan.			

O'quvchilar javoblarini televidordan tekshirishadi va o'qituvchi taqdim qilgan rag'batni rangiga qarab baholash usulida taqdim etilgan “Ko'zguda men” ga yopishtirib borishadi.

Javoblar

T/r	Savol	ha	Yo'q	To'g'ri javob
1	G'afur G'ulom o'zbek adabiyotining Navoiydan keyingi eng buyuk vakili .		+	Z.M.Bobur o'zbek adabiyotining Navoiydan keyingi eng buyuk vakili .
2	“Boburnoma”asari dastlab “Vaqoye” nomi bilan atalgan.	+		
3	Zahiriddin Muhammad Bobur 15 yoshida taxtga o'tirgan.		+	Zahiriddin Muhammad Bobur 12 yoshida taxtga o'tirgan.
4	Boburning “Mubayyin al-zakat” asarida aruz vazni haqida ma'lumot berilgan.		+	Boburning “Mubayyin al-zakat” asarida (zakot bayoni) haqida ma'lumot berilgan.

O'quvchilar yod olgan g'azal, ruboiylaridan tinglanadi va rag'batlar beriladi.

3. Yangi mavzu bayoni

Aziz o'quvchilar, bugun o'zbek tili darsimizda biz yana bir xalqimizning asl farzandi, vatanparvar, xalqi uchun, millati yurti uchun, jon dili bilan mehnat qilgan inson haqida yangi bilimlarga ega bo'lamiz.

1-mashq. Berilgan matnни “Zanjir” usulida o’qing. Matndagi asosiy va qo’shimcha ma’lumotlarni yodda saqlang.

Xalqimizning yetuk farzandi

O’zbek xalqidan juda ko’p allomalar, jamoat arboblari, yozuvchi va shoirlar yetishib chiqqan. Ana shu komil insonlar orasida XX asrda yashab ijod etgan yetuk bir shaxs alohida ajralib turadi. O’zining yorqin fazilatlarini, iste’dodi, dunyoqarashi va odil rahbarligi bilan xalqning qalbidan joy olgan inson Sharof Rashidov edi. Jizzax tuprog’ida tug’ilib voyaga yetgan Sharof Rashidov nafaqat taniqli yozuvchi, balki 34 yil davomida respublikaga hormay-tolmay rahbarlik qilgan taniqli davlat arbobi ham edi. U boshchilik qilgan davrda respublika mizda olamshumul bunyodkorlik ishlari amalga oshirildi. O’tgan asrning boshida Toshkentda atigi 30 ming aholi yashagan. Asr oxirlariga kelib, Toshkent 2 million aholi yashaydigan, AQSH poytaxti Vashingtondan to’rt baravar katta shaharga aylandi. 1966-yilgi zilziladan so’ng chet el matbuoti Toshkentni qayta tiklash uchun to’rt yuz yil kerak deb yozgan ekan. Unday bo’lmadi. To’rt yil ichida Toshkent ikki karra kata qilib qaytadan bunyod etildi. Chilonzor, Yunusobod, Qoraqamish, Talabalar shaharchasi kabi tuman va dahalar paydo bo’ldi. Markaziy Osiyoda yagona Toshkent metropoliteni ishga tushirildi. Markaziy Osiyoda eng baland Toshkent teleminorasi qurildi, muzeylar ochildi, osmono’par binolar qad ko’tardi. Markaziy maydondagi ulkan favvoralar, istirohat bog’lari, stadionlar Toshkentning ramzi bo’lib qoldi. Bu ulkan ishlarning boshida Sharof Rashidov bosh-qosh bo’ldi.

Lug’at ustida ishlash

- bunyodkorlik-бунёдкори
- osmono’par binolar-биноҳои баланд
- hormay-tolmay –монда нашуда
- olamshumul –умумичахони

Matnga qo’shimcha internetdan foydalanib ma’lumotlarni televizorda taqdim etildi. Sharof Rashidov 1917-yil 24-oktabr Sirdaryo viloyati, Jizzax shahrida tug’ilgan.

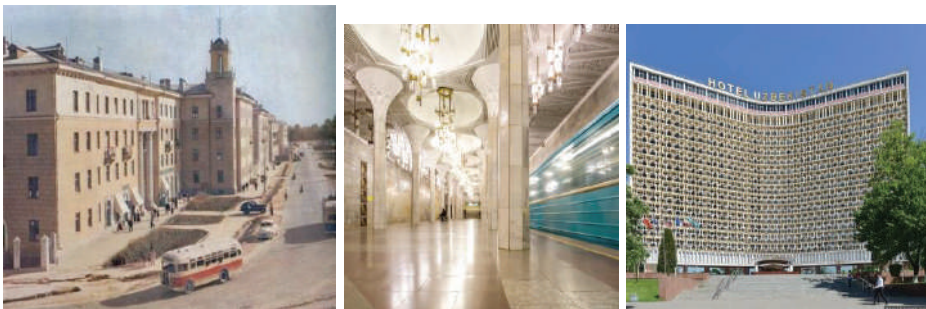
Sharof Rashidov nafaqat taniqli yozuvchi, balki 34 yil davomida respublikaga hormay-tolmay rahbarlik qilgan taniqli davlat arbobi ham edi.

Asarlari

1. "Chegarachi" dostoni 1937 –yil
2. "Qaxrim" she’rlar to’plami 1945-yil
3. "G’oliblar" qissasini 1953-yil
4. "Bo’rondan kuchli" 1958-yil
5. "Qudratli to’lqin" 1964-yil

Hind xalq afsonasi asosida yozilgan "Kashmir qo'shig'i" lirik qissasi (1956) Rashidov ijodida alohida o'rinni egallaydi. 1966-yil Toshkentda bo'lgan zilzila oqibatlarini televizorda ko'rsatildi va Sharof Rashidovning buyuk zahmatlari evaziga Toshkent yangicha ko'rinishga ega bo'lgani haqida lavhalar namoyish etildi.

1-topshiriq. Berilgan savollarga javob bergan holda, o'zaro suhbat o'tkazildi.

- 1. XX asrdagi Toshkent bilan XXI asrdagi Toshkent o'rtasidagi farqlarni aytib bering.
- 2. Toshkentdagi bunyodkorlik ishlari haqida so'zlab bering.

Topshiriq yuzasidan zamonaviy Toshkent haqida lavhalar namoyish etildi, suhbatda faol qatnashgan o'quvchilarga rag'batlar berildi.

O'qituvchi yangi mavzu bo'yicha berilgan gramatik qoidani misollar bilan farqini tushuntirib o'tadi.

Insonlar gap vositasida o'zaro fikr almashadilar. Nutq jarayonida gaplar, odatda, alohida-alohida emas, balki o'zaro bog'liq holda bayon etiladi. Bir-biri bilan mantiqan uzviy bog'langan gaplar matn deb ataladi. Misollarni qiyoslang:

Alohida gaplar

1. Kitob – insonning do'sti. 2. Maktabimiz kutubxonasi birinchi qavatda joylashgan.

Matn

Kitob barcha bilimlarning kaliti. Ko'p kitob o'qigan odam bilimli bo'ladi. Kitob insonni ko'klarga ko'taradi. Bilimni yoshlikda egallash kerak. Yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqsh kabidir.

4. Mustahkamlash. Qoidani mustahkamlash uchun o'quvchilar kichik guruhlariga bo'lib olindi va bog'lanishli matn hosil qilish uchun gaplar guruhlariga taqdim etildi. Berilgan gaplarni izchillikda bog'lab, bog'lanishli matnga aylantirish topshirig'i berildi. "Mirzo Ulug'bek" matn sarlavhasi

1. Muhammad Tarag'ay Ulug'bek 1394-yilning 22-martida Sultoniya shahrida tug'ilgan.

2. Ko'p mamlakat va shaharlarni ko'rgan. Temur vafotidan keyin hokimiyat Ulug'bekning otasi Shohrux qo'liga o'tdi. Shohrux Xurosonda hukmronlik qiladi.

3. Ulug'bek «Bibixonim» masjidi, «Go'ri Amir» maqbarasi, «Shohizinda» majmuasining qurilishini tamomladi.

4. Movarounnahrni o'g'li Ulug'bekka topshiradi. U vaqtda Mirzo Ulug'bek 15 yoshda edi.

5. Ulug'bek yoshlik yillarida bobosi Amir Temur bilan ko'p yurtlarga yurishlarda qatnashgan.

6. U ko'p yerlarda bog'lar yaratdi.

7. Ulug'bek keyinchalik Samarqandda rasadxona qurdirdi.

8. 1417–1420-yillarda ajoyib madrasa qurdirdi.

Matnni birinchi, to'g'ri izchillikka asoslanib bajargan guruh g'olib deb topiladi va guruh a'zolariga rag'batlar beriladi.

2-mashq. Berilgan tayanch so'z va so'z birikmalaridan bog'lanishli kichik matn hosil qiling. Mashqni bajarishda kichik guruhlarda ish olib boriladi. 3 ta guruhlar uchun mavzu va mavzu yuzasidan kichik matn yaratish uchun mavzuga mos tayanch so'zlar taqdim etiladi.

1-guruh uchun "Vatan" matni

Mening Vatanim, xizmat qilmoq, juda faxrlanmoq, go'zal diyoy

2-guruh uchun "Toshkent" matni

Respublikamiz poytaxti, zamonaviy shahar, bunyodkorlik ishlari, katta o'zgarishlar

3-guruh uchun "Kasb" matni

Eng katta orzuyim, kasb egasi, a'lo o'qimoq, yurt ravnaqi

Mazmunli, bog'lanishli matn yaratgan guruh g'olib deb topiladi, rag'bat beriladi.

3-mashq. Birinchi qismda berilgan gaplarni va ikkinchi qismdagi bog'lanishli matnni o'qing va farqli tomonlarini o'zaro qiyoslang. "Venn" metodidan foydalaniladi.

1. Non mahsulotlari alohida do'konlarda sotiladi. Non rizq-ro'zimiz hisoblanadi. Bug'doy donidan avval un tayyorlanadi, so'ngra undan non pishiriladi. Issiq nonlar dasturxonimiz ko'rkidir. Nonni uvol qilmang.

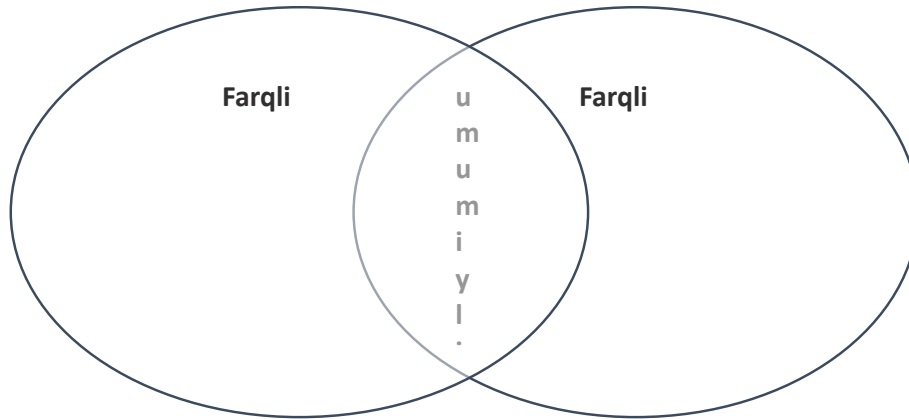
2. O'n olti ming yil ilgari yer yuzida non paydo bo'lgan. Avval kishilar donni xom holda iste'mol qilganlar. Keyin uni ikki tosh orasida ezish va suv bilan aralashtirishni o'rganganlar. Olov paydo bo'lishi bilan esa don bo'tqasidan non yopadigan bo'lganlar. Oradan ko'p ming yillar o'tib qadimgi Misrda birinchi marta oshirilgan xamirdan foydalanish rasm bo'lgan. Non yopish san'ati keyinroq misrliklardan yunonlar va rimliklarga o'tgan.

Lug'at ustida ishlash

- non mahsulotlari – маҳсулоти нон
- rizq-ro'zimiz – риску рузамон
- aralashtirmoq – омехта кардан

Venn diagrammasi

5. Baholash.

Har bir o'quvchi oldiga berilgan „Ko'zguda men“ janvalidagi rag'batlar hisoblanib faol o'quvchilar familiyasi aytiladi. Sust qatnashgan o'quvchilar ham o'rnak olishi aytiladi.

6. Uyga vazifa: Mavzu yuzasidan savollarga yozma javob yozish, „Davr farzandi“ she'rini yod olish.

- Sharof Rashidov haqida nimalarni bilib oldingiz?
- Sharof Rashidov hayoti va ijodi haqida qanday tushunchaga ega bo'ldingiz?
- „Xalqimizning yetuk farzandi“ deganda ko'z o'ngizda kimlar gavdalanadi?
- Mirzo Ulug'bek haqida qanday ma'lumotlarga ega bo'ldingiz?
- „Davr farzandi“ she'rida kimning qanday asarlari tilga olingan? Siz bu asarlar haqida qanday ma'lumotga egasiz.

INTERESTING ENGLISH GRAMMAR GAMES

*Saidaxmedova Mohinur O'ktam qizi,
Navoiy viloyati, Xatirchi tumani,
7-maktab ingliz tili
fani o'qituvchisi*

Annotation: The present article is devoted to English grammar, its structure and some useful activities that can be used during the lesson.

Keywords: grammar, reasons, to learn, properly, build phrases and sentences, a set of rules, interesting, teach, groups, purpose.

Grammar has a very important thing in learning English for several reasons. First, without it, it is impossible to learn how to properly speak, build phrases and sentences, even if you have an enviable lexical reserve. But essentially, grammar is just a set of rules, and it's not so interesting to teach them to most people. At first glance it may seem that the words «adult» and «game» are not compatible at all in the same sentence. But this opinion is wrong, as adults really love to play. Therefore, if we English teachers use the games in the educational process in English classes, our adult students will respond with immense gratitude. Firstly, because the lesson will be more fun, more interesting and more interesting, and secondly, because we will be able to combine in this way the useful and enjoyable, bringing more fruits in learning the English language. Grammar games are designed to provide students with the ability to practically apply knowledge of the grammar of a foreign language, to intensify their thinking activities aimed at the use of grammatical models in the natural situation of communication. Practice shows that this type of games is most effective if the activity around a grammatical phenomenon is associated with another, for example, speech (reading, listening, speaking, writing) or communicative (communication, interaction) activity. An example of grammar games.

Activity 1. Who knows more?

A class is given the task to come up with as many questions (or words) as possible on a given topic. The class is divided into three groups. The board is divided into three parts, at the blackboard a student who sticks the correctly asked question (or word) with a wand, if the wrong question (or word), the wand is crossed out. A group with the most sticks (the number of questions or words asked) wins.

Purpose of the game: the repetition of vocabulary, the development of skills of oral speech, attention, wit

Activity 2. Who better speaks English?

Picture is posted. The class describes it. The student at the blackboard notes the correct sentences. A student wins, with many points (correct sentences). A game contributes to the development of speaking skills, the development of thinking and attention.

Activity 3. Find out your word

A game is conducted in cases where it is necessary to teach distinguishing between three declensions of nouns, three kinds of nouns, three tense verbs, three faces, animate and inanimate, nominal and proper nouns, etc. The class is divided into three teams' words. Accordingly, the board is divided into three columns. Each column is titled.

Three pupils go to the board at the same time (one from each team). The teacher names three words, and each student must correctly write down his word. The rest of the students write down the words in their notebooks. Errors are immediately corrected and explained. Wins the team that made fewer errors.

Activity 5. Grammatical relay

A game is conducted in the study of any grammatical topics. Students are divided into two teams. The teacher indicates to them an exercise in a textbook from which it is necessary, for example, to write out words or phrases to a rule (the rule indicates the teacher). Children read the text before the game. Then, at a signal, the students, one from each team, go to the blackboard and write out one word or phrase on their half of the blackboard. If one student misses a word, the next one should write down the missing one. The winner is the team that completed the exercise faster and with fewer errors. The text can be taken from didactic material or compiled

by the teacher himself. In this case, the text is prepared in duplicate and placed on the teacher's table (on the left and right side). Students take a sheet of text from the table, read the sentences (first group out loud, second one to themselves), go to the blackboard and write out the necessary words. In this form, the game is one of the types of selective cheating. It can also be carried out as a creative selective dictation: children write words not in the form in which they stand in the text. Fascinating is the work with a coherent text, interesting content.

Activity 6. Grammar Games

You can find a game for almost every grammatical phenomenon. Studying 3 forms of irregular verbs. Cards are being prepared, three verb forms are written on the front side, for example: drink, drank, drunk. On the back side we write the same forms, only rearrange the letters, for example:

kndri — rdakn — unrdk. Students guess, check, repeat in chorus.

References:

1. Бутко Г. В. Языковые игры на уроках английского языка в 4 классе // ИЯШ. — 1987.
2. М. Ф. Стронин — «Обучающие игры на уроке английского языка» // М., «Просвещение», 1981
3. [http:// www.englishclub.com/esl-activities](http://www.englishclub.com/esl-activities).
4. [http:// www.eslgamesworld.com/ClassroomGames.html](http://www.eslgamesworld.com/ClassroomGames.html)

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 23-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(7-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.12.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000